

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

267

659

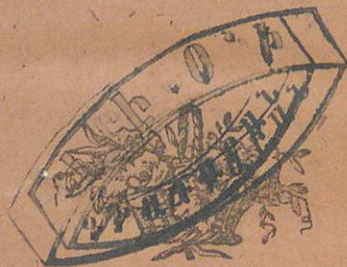
1999

21

ԱՄՈՂՔ ՍԻՐԱՅԻՆՔ

ԳՐԱՅ

Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ

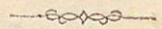

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻՀԷՆԻՄԵԱՆ

(1872)

ԱՄՈՂՔ ՍԻՐԱՅԻՆՔ

ԳՐԱՆՆ

Ս. ԹԷՐԶԵԱՆ

1639

9-

28243-62

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻԼԵՆՏԻՍԵԱՆ

(1872)

43818 - 4. 2.

ԱԶԴ

Այս վէպը կամ աւելի լաւ՝ պատմութիւնը, այն-
պիսի եղելութիւններէն մին է, որք թէպէտեւ շա-
տերու անձանօթ եւ աննշան կը թուին, բայց
սրտերու մէջ այնպիսի խորին իշատակներ կը թո-
ղուն որ ժամանակն իսկ չի կրնար եղձանել դա-
նոնք. ասոնք չունին այն ակնախափոյ փայլը որ
վիպասանութիւններու ողին է, եւ ոչ իսկ այն հա-
զարաւ որ եղելութեանց ճարտար հիւսուածքը՝ ուր
մարդ կը չփոթի. ասոնց յարզը լոկ ճշմարտու-
թիւնն է եւ գեղեցկութիւննին ալ պարզ զգա-
ցում մը որուն արդիւնքը սիրաւ կը զգայ:

Ահա այս տեսակ ճշմարտութեանց մին է ասոյ-
կայ ալ որ իւր պարզութեան եւ անձուկ աստիճա-
նին մէջ կը պարունակէ միանգամայն ստիւտմն,
արհաւիրք, սրտագրաւ զգացումներ, եւ ժամա-
նակ մը անկեան մը խորշը գործուած եւ ծածուկ
մնացած այս սրտաճկիկ տեսարանը իւր բոլոր
պարզութեամբ եւ ճշմարտութեամբ բարեկամի
մը ձեռք կուգայ ՚ի ծանօթութիւն:

39 658

659-60

Վստիցայի արևելքան կողմը գտնուած դիւղերուն մէկուն մէջ բարձր շէնք՝ մը կար՝ որ ետևի կողմէն կանանչագեղ բլուր ներու վրայ կը նայէր և առջևի կողմէն աղանտառախիտ լեռնակներու, այգիներու և պարտէզներու վրայ:

Այս շէնքը երեք յարկ ունէր, որուն բաւտորնայարկը այնչափ ցած էր որ եթէ ուղէր մէկը կրնար պատուհանէն՝ փողոցէն անցնողի մը հետ առանձին գաղտնի խօսակցութիւն մը շարունակել, մանաւանդ գիշերատուն առանց մէկէ մը նշմարուելու. վասն զի տանը դուռը ստորնայարկէն բարձր գիւքի մը մէջ ըլլալով, դարակներով վեր կ'ելլովէր. ուստի այս դարակներուն մէկ անկիւնը յաջող ապաստանարան մ'էր պատուհանը եղողի մը հետ երկարատուն տեսակցիլ ուզողի մը:

Երկրորդ յարկին՝ փողոցին վրայ նայող մէկ սենեակին մէջ, ծայրի պատուհաններուն մէկուն տակ կը նստէր օրիորդ մը միջահասակ, գեր, վարդագոյն այտերով, գեղձան մաղերով. իր փղոսկրեայ պարանո-

յը և ձիւնի պէս ճերմակ ձեռքերը իւր հագած սև շրջադէտտին հետ սիրուն հասարակներ մը կը ներկայացնէին . բնութիւնը հեղ էր բայց աղնուական խորխուռ թիւն մը կը տիրէր իր վրան և զինքը կը մասնաւորէր երբ մանաւանդ իւր շագանակագոյն աչքերը անթիթ յառած և արձանի նման կուրծքը ուղղորդ բռնած նայէր . իր ծիծաղկոտ դէմքին վրայ շուտ մը կէս զուարթութեամբ խառնուած արհամարհանք մը կը նկարուէր , որով աւելի կը գեղեցկանար , երբ մէկը իւր անձնասիրութիւնը թէթև կերպով մը վերաւորելու փորձ մ'ընէր , այտերուն կարմրագեղութիւնը և շրթունքներուն բոսորային գեղը բաւական կը ցուցրնէին հոգւոյն զօրութիւնը և աննկուն հատատամտութիւնը այնչափ դառն կըսկիծներուն մէջ :

Հագուստներէն կը գուշակուէր որ այս սիրուն անձը սուգ կը կրէր և արգարեքաղզը կրկնակի կերպով զինքը հարուածեր էր իր մայրը յափշտակելով որուն անկողնին քով այնչափ լացաւ , մինչև հիմայ ալ կուլար և լարու ալ իրաւունք ունէր . և մէյմ'ալ իւր սիրտը մահացու կերպով հարուածելով և այնպիսի սուգի մը մէջ թողլով որ աւանդ , քան զամեն սուգ չարաշշուկ է :

Այսօր ալ միևնոյն գեղեցիկը իւր սովորական տեղը նստած էր , մազերը սանտրած

և երկու հիւսքը վայելչապէս և խաչաձև կերպով գլխուն ետևի կողմը ամփոփած , իր ձիւնափայլ մերկ պարանոցին և ուսերուն փայլը թափանցիկ ապակիէն դուրս կը ցայտէր : Այնպիսի դիրքով մը նստած էր որ կրճագգետտը աննշմարելի ըլլալով լոկ բայց ուսերը և պարանոցը կերևար և իր սովորական անշարժ կեցուածքէն կարծես թէ մարմարիոնէ արձան մըն էր հոն դրուած : Գէմքին վրայ խորխուռ մեղամաղձութիւն մը նկարուած էր և կը թուէր թէ խորին մը տաղբաղութեան մը մէջ էր , վասն զի փողոցի աղմուկին և ժխորին բոլորովին անտարբեր կերևար . կարծես թէ այնպիսի տեղ մը փոխադրուած էր , ուր ամենաչնչին բան մը , բովանդակ բնութիւնը իր սիրելի առարկան կը ներկայացնէր իրեն և անոր ներկայութիւնը վայելելով կապէր միանգամայն և կըզմայլէր անբացատրելի բնագդմամբ մը : Ինչուհի մ'էր նա երևակայական աշխարհին՝ ուր ամէն բան սովորականէն տարբեր դոյներով կը նկարուի :

Ճամբ երեկոյեան տասնևմէկը անցած էր . արևը կէս մը հորիզոնին ետև ծածկուած և իր սկաւառակին միւս կէսը գեռ կը փայլէր և բոլոր արեմտեան կողմը արեան գունով կը ներկէր , իր ճառագայթները գորշախայտ ամպերու մէջերէն անցնելով և կոտորտուելով լուսաւոր ծոպերով սիւն մը կը

ձեացնէին ծովուն վրայ և նաւակներ լուծ
 սոյ ահոսներուն մէջէն անցած ատեննին՝
 նաւարկողներուն դէմքը լուսոյ կոհակնե-
 բով կը փայլէր . թիակներուն սրսկած
 մանր ջրոյ փոշիներուն մէջ ալ անհամար
 ծիածաններ կը ձևանային : Այս շքեղ տե-
 սարանին կը յաջորդէր յանկարծ վերջնա-
 լուսոյն աղօտ և տխրագին փայլը . շէնքե-
 բու բոլոր ապակիները կը փայլէին . ամեն
 մէկ փայլուն առարկայ տեսակ տեսակ գոյ-
 ներով կերևար : Վոսբորի դարդն եղող այս
 լուսաւոր տեսարանին ատենը , յանկարծ՝
 մեր քիչ մը առաջ նկարագրած շէնքին եր-
 բորդ և ամենէն բարձր յարկին մէջ , դէպ
 ՚ի արևմուտք նայող պատուհանի մը առջև
 օրիորդ մը երեցաւ գեղեցիկ հագուած .
 աջ ձեռքը սրտին վրայ ամփոփած էր և ձախ
 ձեռքը ծաղկի փունջ մը ուներ , զմայլած
 յարեմուտս կը նայէր . լուսոյ փունջ մը այ-
 տերուն վարդերուն հետ խառնուած ան-
 պատում քաղցրութիւն մը կուտային դէմ-
 քին . կերպարանքը անանկ նորանշան հրա-
 պոյր մը ուներ այս անգամ որ իր դէմքը՝ հոգ-
 ւոյն ճշգրիտ պատկերը և սրտին ազնիւ ըզ-
 դացմանց ջինջ հայելին էր , որչափ հրապու-
 ըրէ է անմեղութիւնը :

Այս օրիորդը բաւական ժամանակ յափը-
 տակուած կը դիտէր արևմուտքին շքեղու-
 թիւնը և այս շատերուն աչքին ծածկուած

տեսարանը այնչափ սրտագրաւ էր որ նկար-
 չին երևակայութիւնը և բանաստեղծին
 խանդը կը բորբոքէր :

Բայց յանկարծ անոր երեսին վրայէն սև
 ամպ մը անցաւ , դէմքին գծագրութիւնը
 աղօտացաւ , բոսորագեղ շրթունքը արժ-
 քունեցաւ , երեսը ձեռքերուն մէջ դոցեց
 և իր հեկեկանաց մէջ հառաչանօք խառնը-
 ված սա կէսկտուր խօսքերը լսուեցան .
 «մայր իմ... ահ... սիրելի մայրս . դուն...» :
 Այս տեսարանը իրեն համար յանկուցիչ էր
 և ինքը յաճախ դայն դիտելով զմայլած էր ,
 վասն զի իր մտքին մէջ տխուր ու դորովա-
 դին յիշատակներ կը զարթուեցանէր որքե-
 րեն սիրելի էին : Ժամանակ մը իր բարեբաղ-
 դութիւնն ալ որ այսպէս գեղափայլ էր , այս-
 պէս ալ սակաւատե եղեր էր :

Օրիորդը մէկէն անհետացաւ , վերջալու-
 տոյն փայլն ալ քիչ քիչ նուազիլ սկսաւ :

Ընթերցողը կրնայ գուշակել անշուշտ որ
 այս օրիորդը մեր քիչ մը առաջ նկարագրած
 անձն էր :

Ժամը իրիկուան կէսը զարկաւ , կապե-
 լաները սկսան կանթեղներով լուսաւորուել ,
 երգերու ձայներ սկսան ամեն տեղ հնչել ,
 բարեկենդանի ուրախութիւնը ամենուն
 գլուխը տաքցուցած էր . կապելաները լի
 էին խմորներու բազմութեամբ . ոստիկանք
 ալ հրացաններով զինեալ փողոցին մէջ վեր

Հար կը պտըտէին զգուշութեան համար . երեք դասիկանով շէնքն ալ սովորականէն աւելի լուսաւորուած էր այս գիշեր : Ստորնայարկին միակ ցած և փոքրիկ սենեկին մէջ երկու անձ կային որք տաքութեամբ մէկմէկու հետ կը խօսակցէին : Այս երկուքին մին այն օրիորդն էր որուն վրայ խօսեցանք և միւսն ալ յիսուն տարեկանի մօտ գերուկ և առնական կերպ ունեցող կին մը, որուն ձեւերէն կը հասկցուէր թէ խօսակիցը համոզել կը ջանար : Մանկամարդին դէմքին վրայ ցասումն նկարուած էր, իր բարակ և դեղեցիկ յօնքերը անսովոր կերպով մը բաժնը ված էր և սենեակին մէջ արագ քայլերէն և կրակոտ ու յուսահատական ձևերէն կը գուշակուէր որ բարկացած և մեծ անձկութեան մը մէջ էր : Ասոնք բաւական ժամանակ խօսակցեցան և գերուկ կինը կամ իր ջանիցն ՚ի դերև ելլելուն վրայ յուսահատած և կամ ձանձրացած մանկամարդին հաստատամտութենէն թողուց գնաց . իսկ ասիկայ սկսաւ կամաց կամաց հանդարտիլ, իր սովորական կերպարանքն առաւ և պարտասեպլինկաւ բաղմոցին վրայ, վասն զի հալառակամարտ կիրքերը և կրած պատերազմները զինքը շատ յոգնեցուցեր էին : Տան մէջ խառնածայն շշուկը և դղրդիւնը երթալով կաւե՛նար, բայց նա բւոյրովին անտարբեր էր այս բաքոսեան խնդութեանց . գլուխը

չնորհալի կերպով մը ուսին վրայ ծռած մէկ ձեռքով ալ դեղեցիկ բանուած թաշկինակը կը շարժէր :

Բայց յանկարծ ուղղուեցաւ միտքը նոր բան մը եկածի պէս, ու բախտութեան նշոյլ մը դէմքին վրայ փայլեցաւ և կերպարանքին շնորհալի քաղցրութենէն կիմացուէր որ միտքը եկածն ինչ աստիճան կարևորութիւն ունէր և իրեն հրճուանք կը պատճառէր : Գրպանէն թուղթ մը հանեց և քանի մը անգամ զայն կարդալէ վերջը հրճուանօք և ջղային ցնցմամբ մը իր նուրբ և կարմիր շրթունքներուն տարաւ, սրբազան իրի մը պէս երկիւղածութեամբ համբուրեց ու իր սրտին վրայ պահեց, երկու խոշոր արցունքի կաթիլներ ալ վերջ տուին այս սրտառուչ տեսարանին :

Ասկից վերջը օրիորդը սենեակին պատուհանները վար առաւ, վարադպրները իջեցուց և ճրագը առնելով շտապաւ դուրս ելաւ, ամեն բան խոր լուութեան և մթութեան մէջ թաղուեցաւ :

ԳԼՈՒԽ . Բ .

ՏԵՍՈՎՅՈՒԹԻՒՆ

Ժամը մէկը անցած էր, օդը զով և ցուրտ էր, փողոցներուն մէջ հաղուազիւտ ան

ցորդներ կային, թանձր մուժ մըն էր և գիշերուան լուռութիւնը կընդմիջէր երգեչու ձայնէն ու պարերու խառնաձայն շարնկոցներէն որք բարեկենդանի առթիւ շատ ատեներու մէջ տեղի կուեննային : Այս միջոցին քսան և հինգ տարեկան երիտասարդ մը փողոցին երկայնքին ու լայնքին կը պտըտէր, թուխ դէմքին վրայ առնական կորով և ուժգնութիւն նկարուած էր, գեղեցիկ սև ու խոշոր աչքերէն կրակ կը ցայտեր, գեղեցիկ հասակին և վայելուչ ձևերուն հետ ալ ազնիւ սիրտ մը կը կրէր, սնդուսէ լայն փողպատը անյարգար կերպով կապած և երկայն ծայրերը վար թողած էր զորոնք գիշերուան զով հովը կը ծածանէր լայն կուրծքին վրայ, կապոյտ դազմիրէ և կուրծքը բաց բաձկան մը կը կրէր, հազած տափատը գորշ էր և վրան մանր մանր կապառայն բիծեր կը կրէր, ոտքը խիստ բարձր և փայլուն կոշիկներ հագած էր, թիկնոցը եղանակին համեմատ հաստ դազմիրէ, գոյնն ալ անոյշ լազուարդի գոյն, կարմրորակ Ֆէս մը դրած էր գլուխը, որուն տակ դէմքին թխութիւնը աւելի դուրս կը ցայտեր եւ սիրուն երևոյթ մը կառնէր, սև լայն յունքերն ալ աչքերուն վրայ գեղեցիկ գիծեր կը յօրինէին և իր պայծառ դէմքին տեսակ մը խստութիւն կուտային : Զեռքերը տափտին գրպանները խօթած դլանիկ կը ծը-

խէր : Ամենամեծ զգուշութեամբ չորս կողմը դիտելով, երբեմն ալ, փոքրիկ շշուկ մը լսելուն պէս մտադրութեամբ ականջ կը գնէր և կարծես թէ խաբուած ըլլալուն վրայ յուսահատութիւնը կը տիրէր վրան : Իր մերթ ընդ մերթ զգացած ցնցումներէն կերևար թէ սիրտը շատ յուզուած էր, թեպէտ եւ ինք անտարբերութիւն, երբեմն ալ ակամայ զուարթութիւն մը կը կեղծէր :
 Գիշերուան հովին երգերու ձայնին մէջ տեղ եռայարկ տան կողմերէն սուլելու ձայն մը ելաւ, բայց այս ձայնը այնչափ բարակ էր որ մինակ ինք լսեց, եթէ եղած տեղէն քանի մը քայլ անդին եղած ըլլար իրեն ալ անհնարին էր լսել : Այս ձայնէն երիտասարդը՝ ելեքդրական սաստիկ հարուած մը կրողի պէս ուժգին ցնցուեցաւ բոլոր մարմնովը սարսուտց, սիրտը արագ կը բարախէր և քիչ մնաց որ այն կորովի և հուժկու պատանին պիտի ինար : Սուլելու ձայնին յաջորդեց թեթեւ հազարու ձայն մը և մի և նոյն ատեն տանը ստորնալարի սենեկին ձախ կողմի պատուհանին առջև կնոջ դէմք մը և ճերմակ թաշկինակի մը շարժումը տեսնուեցաւ : Երիտասարդին վրայ երկիւղախառն ուրախութիւն մը կը նշմարուէր, սիրտը սկսաւ ալ աւելի սաստիկ բարախել և ոտքերուն ծայրերուն վրայ կոխելով քայլերը դէպ ինչանը դուրս

կողմը դարձուց . Ուժը ամփոփելով մէկ վայրկեանէն պատուհանին առջև հասաւ եւ արդէն կնոջ ձեռքը իր ձեռքերուն մէջ էր : Գիւրին է գուշակել այս մանկամարդին ով բնաւ :

Վայրկեան մը այս երկու արարածները լուռ եւ անբարբառ կեցան . իրենց կուրծքը ուռած էր եւ չէին կրնար բառ մը արտասանել . լոկանշարժ իրարու երես կը նայէին . սիրային ու մեղամողձոտ նայուածքնին կենդանի ձայնէ աւելի կը բացատրէր զգացումնին եւ այն զմայլելի բերկրանքը որով սրտերնին կը զեղջը : Գիշերուան ցրտոյն խոր մթութեան եւ սոսկման մէջ այս երկու անձանց միայնութիւնը եւ սիրոյ այս լուռ համը տեսարանը այնչափ սիրալի էր որ զայն նկարագրելու համար ճշդ չիտ ու յատուկ եզրեր գտնել անհնարին է : Օրեր աւմիաներ եւ տարիներ իրարու յաջորդեցին այն երկու երեք վայրկեանի խիստ կարճատե միջոցին մէջ , այս երկու անձանց մին , օրիորդը՝ զմայլած եւ գորովագին խանդաղաւտանօք դէպ ՚ի ընկերը հակեցաւ , մի եւ նոյն ատեն երիտասարդը իր ձեռքին վրայ կաթիլ մը տաք արտասուքի լինալը զգաց . սարսեցաւ եւ համանման բնագոյմամբ մը օրիորդին ձեռքը իր սրտին տարաւ . նա ալ աւնոր ուժգին տրոփն զգալով թեթեւ հոռու չանք մը հանեց եւ սա խօսքերը փախան իր

բերնէն « Սիրելիդ իմ որչափ քաղցր է ինձ քու ընկերութիւնդ . ահ , եթէ կարենայի որ եւ խօսքերը բերնին մէջ մնացին . սրբազան կրակ մը իր կուրծքը կայրէր . ներդաշնակ եւ թրթռուն ձայնը այլայլեցաւ . այնպիսի խանդավառ հիացման մը մէջ ինկաւ որ որչափ որ ալ հազուագիււա է եւ շատ քիչ անգամ կը պատահի այնչափ ալ զմարդ չեմ գիտէր ինչ տարօրինակ դաղափարներով կը պատէ . հոն ալ մարդս մարդկութեան բընութենէն աստիճան մը վեր կը բարձրանայ . զերկիրը կը մոռնայ եւ անհունութիւնը կը չափէ : Այսպէս ալ այս երկու անձինքը սիրոյ ուղիքանին մէջ ընկղմած էին :

Եկեղեցւոյն ժամը չորս զարկաւ . այս ձայնէն սթափեցան , եւ երկուքն ալ մի եւ նոյն զսպանակէ շարժուածի պէս ցնցուեցան . թեթեւ սարսուռ մը անցաւ իրենց անդամներէն , ալ առաջին տպաւորութիւնը անցեր էր սոսկալով գիշերուան տխրամած լուութենէն որ մերթ ընդ մերթ պարոզներու խառնագոչիւնով կ'ընդմիջէր . աւելի ուժով իրարու ձեռք սեղմեցին որպէս թէ կուզէին ինքզինքնին պաշտպանել :

Այս անգամ երիտասարդը իր կրած խորին տպաւորութենէն սթափելով եւ կարողութենէն վեր ուժգնութեամբ մը բոլոր գօրութիւնը ամփոփելով կազդուրեցաւ եւ լուութիւնը քակեց :

— Վերջապէս սիրելի Արտեմն , ըսաւ դու
բովանօք , քեզ դարձեալ տեսնելու երջան
կու թիւնը ունեցայ :

— Նոյնպէս և ես , աւելցուց օրիորդը ,
զմայելի խանդաղատանօք մը . բայց ինչպէս
կրցար ըսաւ , մեր թշնամեաց աչքերէն
ծածկուելով այսչափ ատեն փողոցին մէջ
պտրտիլ . և առանց մէկէ մը նշմարուելու
անմիջապէս տուած նշանիս պատասխանել :

— Սիրելիս , պատասխանեց երիտասար
դը , որ միշտ չորս կողմը կը դիտէր . սիրե
լիս կարծեմ բազդը մեր հետ ընկերացած է
այս գիշեր . մինչև այս ժամուն գործերս
յաջող գացին :

— Յաջող , յաջող . թո՛թովեց Արտեմ սիր
տը յուզուելով . բայց միթէ այնչափ յաջ
ղու թիւն ալ չունենանք :

— Բայց սիրելի Արտեմ , այսպիսի տագնա
պալից վայրկեաններու մէջ յուսոյ նշոյլ մը
անգամ մեծ հրճուանք մ'է :

— Բայց եթէ թոյն մը չի խառնեն անոր
մէջ , վասն զի այս ժամուն՝ որ դուն բա
րեբաղդ եմք կըսես . ո՞վ գիտէ թէ ի՛նչ նո
րանոր մեքենայութիւններ կը նիւ թեն մեզ .
Աստուած իմ , որչափ դժբաղդ ըրիր մեզ :

Օրիորդն այս խօսքը այնպիսի յուսահա
տական շեշտով մը ըսաւ որ երիտասարդը
սոսկաց :

— Բայց , ըսաւ երիտասարդը , կը յու :

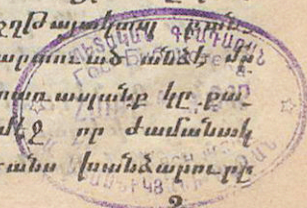
անս որ կարծածիդ չափ թշուառ եղած ը
լանք . կարելի ալ է որ ըսածդ չափազան
ցութիւն եղած ըլլայ և վայրկենական սոս
կու մը քեզ խաբած ըլլայ :

— Ոհ , ես խաբուիմ . ընդ հակառակը
խիստ համարուած եմ որ կարծիրս ճշմար
տութիւն մ'է և սոսկալի ճշմարտութիւն մը :

Երիտասարդին հաւատալը չէր դար այս
խօսքերուն . սիրուն դէմքը տխրեցաւ ,
անխօս և տաշած Արտեմին երեսը կը նա
յեր այնպէս որ կարծես թէ դէմքին վրայ ա
զէտից դրոշմը նկարուած կը տեսնուէր :

— Սիրելի Գարեգինս , կրկնեց օրիորդը
գորովագին ակնարկ մը նետելով երիտա
սարդին վրայ . դեռ քիչ մը առաջ մահա
ու թի՛ հարուած մ'ալ տուին սրտիս . այս
սիրտս՝ որ բոլոր կենացս մէջ բու սիրոյդ
համար միայն բաբախեր է և մինչև գե
րեզման մտած ժամանակս ալ քեզի համար
պիտի բաբախէ , դարձեալ կտոր կտոր ե
զաւ : Գուն գիտես թէ որչափ կը զայրա
նամ , երբ մէկը քեզի համար գէշ խօսի ինձ՝
երբ մէկը ասելի երեցնել ջանայ այն անձը
որուն համար լոկ սիրտս ծոցիս մէջ կեն
գանի է . յաւիտեան շղթայտիկայ գործն
տարկութեան դատապարտուած անձեմք
աւելի կը վշտակրիմ և տխրապանք կը բա
շեմ այս անիծեալ տան մէջ որ ժամանակ
մը իմ բարեբաստութեանս խանձարուրդ

1689/129-54262

կը համարէի : Գիտես սրջափ երջանիկ էինք
 երբ սիրելի մօրս հիւանդութեանց ու ցա-
 ւոց անկողնին քով նստած՝ ես ծաղիկներով
 անոր բարձը կը դարդարէի և դուն ալ իր
 ցաւերը մեղմացնել և զինքը մխիթարել
 կը ջանայիր : սիրելի մայրս ալ մեզ համար
 ապագայ երջանկութիւն մը նախատեսելով
 ուրախութեան հուլար և մեզ կ'օրհնէր :

— Գարեգին երբոր մայր բառը լսեց սիր-
 ար թունա ելաւ և նուիրական բանի մը
 անունը լսածի պէս բուրբոզին երկիւղած
 կերպարանք մը առաւ և ակնածութեամբ
 Արտեմին ձեռքը իր ձեռացը մէջ սեղմեց :
 Արտեմն ալ մեղմազնոտ ժպտով մը անոր
 պատասխանեց :

Ի այց քանի որ ժամանակը կանցնէր եր-
 կուքին ալ սիրտը խորին և անմեկնելի անձ-
 հուլութեամբ մը կը ճնշուէր : սրտերնուն
 յուզմունքը վերջի աստիճանի էր և իրենց
 հուրճքը ահագին բեռան մը տակ կը հե-
 ծէր : Միթէ այս վայրկեաններէն աւելի
 ինչ նուիրական և անգին բան կայ , երբ
 մանաւանդ անմեղութիւնն ու ամբծութիւ-
 նը հոն ներկայ ըլլան :

Այս միջոցին կանոնաւոր քայլերու ձայ-
 ներ և հրացաններու շաշիւններ լսուե-
 ցան : Չայները քիչ քիչ մօտէն կուգային ,
 և յայտնի եղաւ թէ գիշերապահներն էին .
 Գարեգին և Արտեմ քստմնեցան և մեկուկ

բռնեցին . քիչ ատենէն գիշերապահները
 երևան ելան և արդարեւ իրենց երկայն վե-
 րաբլունին և սրածայր գլխանոցները չարա-
 շուք երևոյթ մը կուտային անոնց և դմարդ-
 կը ստեղծեցին : Գարեգին պատուհանին
 ձախ կողմը գտնուած դարակներուն մէկ
 անկիւնը քաշուելով հոն կ'ծկեցաւ . ցուրտ
 հով մը կը փչէր . անիկայ լանջը բռնած էր
 և երբեմն ոստիկանաց քայլերուն ձայնին
 ականջ կուտար , երբեմն ալ գլուխը դէպ ՚ի
 պատուհանին կողմը դարձուցած ուշադ-
 յութեամբ մտիկ կրնէր դողալով Արտեմին
 համար : Քանի մը վայրկեան վերջը գիշե-
 րապահք ետ դարձան և վարի կողմի փո-
 ղոցներէն նեղ փողոցի մը մէջ մանելով ա-
 ներևոյթ եղան . քիչ քիչ քայլերնուն ձայ-
 նըն ալ կտրելով ամեն բան դարձեալ առջի
 վիճակին մէջ մտաւ և լուսթիւնը տիրեց :

Պատուհանը թեթեւ ձունչ մը արձակե-
 լով բացուեցաւ . բայց այս անգամ Արտե-
 մին տեղ ուրիշ մ'էր . Գարեգին ապշած
 ետ ետ գնաց բերնին մէջ մոմաւալով և ա-
 նիծելով իր բաղդն ու գիշերապահները ,
 սրբ իր կարճատե ուրախութիւնը վրդո-
 ված էին : Պատուհանը եզոզն ալ Գարեգի-
 նի այս ընթացքին վրայ կը զարմանար և կը
 թուէր թէ իրենայապէս ընդունելութիւն
 ընելուն վրայ մեծ ցաւ կը ցուցնէր , բայց
 կրնար ըլլալ որ անիկայ իւր մայրուղու

Թեան ատեն զինքը ճանչցած չըլլար. ու տի բարեկամահան ձայնով մը զինքը կանչեց և ըսաւ :

— Կը խաբուելք սիրելի պարոնս . բարեկամուհի մ'է ձեր գէմը ելլողը , ապահով եղիք :

Իսկոյն ճանչցաւ Գարեգին Սաթինիկին անոյշ ձայնը , որ տանը սպասուհի նման բան մ'էր , բայց սղափիւոց այս տան մէջ բնդուռուած ըլլալով Արտեմին հետ քրոջ պէս մեծցած էր և քրոջ պէս ալ զիրար կը սիրէին : Գարեգին անկասկած պատուհանին մօտեցաւ և ձեռքը երկնցնելով անոր ուսերուն մեղմիկ զարկաւ և ըսաւ :

— Սիրելի օրորդս , զիս վախցուցիր . բայց Արտեմը սէր դացած է , ինչու հոս չէ , վասորն զի չես գիտեր ինչպէս կը վախնամ աւար համար :

— Հիմա կուգայ , սիրելի պարոն Գարեգին , ճիշտ ինքն ալ քեզի պէս է . սիրաջ կը դողայ որ քեզի վնաս մը չըլլայ . գնաց գաւաթ մը ընտիր գինի բերելու քեզի որցուրտին դէմ պահպանուիս . ինձի չի թողուց որ երթամ ես բերեմ , որովհետև գիտես այս սատանայ աղջիկը քեզի արուելիք ամեն բան կուզէ իր ձեռքովը պատրաստել . հէ , այնպէս չէ սիրելի պարոնս :

— Այո , ես ալ շատ անգամ դիտած եմ այդ բանը :

— Բայց ե՞տ ալ կուզեմ որ այնպէս 'ընէ . այն ատեն զինքը աւելի կը սիրեմ . գեղանի և սիրուն Արտեմիկս . ամեն ատեն իւր սիրաբ կը խոցեն օսկայն ինքը այս ամենուն կը գիմանայ . աննկուն է և հոգւոյն զօրու թիւնը զարմանալի է :

— Ինքն ալ քիչ մը առաջ այդպէս կըսէր ինձ , բայց չի կրցայ իմանալ թէ ինչ եղած էր իրեն , որովհետև միշտ ինձմէ կը պահելու վիշտերը և լոկ ու բախութեանը մասնակից կընէ զիս :

— Հօրաքերը հետ կարճատե խօսակցութիւն մը ըրին , և թէպէտ հօրաքերը բարեսիրտ կին մ'է և զինքը շատ սիրելուն և մեղքնալուն համար զինքը համոզել կը ջանար . բայց պարզամիտ կինը չէր գիտեր որ իւր խօսքերը սոսկալի թոյնի մը նման Արտեմին ճիշդ սրտին մէջ կը վաղէին . որովհետև գիտես այս տեսակ կիները ազնուահան զգացմանց վրայ սոսկալի տգիտութիւն մը ունին և տարիքնին ալ երբոր առնեն ամեն բան կուզեն իրենց հանգստութեանը և միակերպ ու անզգայ կեանքերուն գոհել : Կերևայ թէ լոկ քիչ մը բարեսիրտ են , և եթէ այնպէս ալ չըլլային ամենին բան մը չէին արժեր :

Գարեգին ասլեալ Սաթինիկին խօսքերուն մօտիկ կընէր և երբ կը պատրաստը վէր պատասխանելու , բակին մէջ շտա

պատի քայլերու ձայն մը լսեց և վրդովելով
 ետ ետ գնաց : Սաթինիկ Արտեմին քայլերը
 ճանչնալով տեղէն չը շարժեցաւ և Գարե-
 դինի շարժմանը վրայ չի կրցաւ ծիծաղը
 բռնել ու բրբիջ մը արձակեց , բայց շուտ
 մը անխոհեմութիւնը ճանչնալով ինքզինքը
 բռնեց , մի և նոյն ատեն Արտեմ ալ սենե-
 կէն ներս մտաւ ձեռքը դաւաթ մը բռնած :
 Գարեդին Սաթինիկին խնդարուն և տեղէն
 չի շարժելուն վրայ՝ վտանգ մը չըլլալուն ա-
 պահով ըլլալով պատուհանին մտեցաւ նո-
 ղէն , Արտեմ ալ դաւաթը իրեն երկնցուց
 և բտաւ :

— Իմե որ տաքնաս , սիրելի բարեկամս ,
 որչափ սուղ կը գնես գիշերուան այս մէկ
 քանի սոսկալի վայրկեանները :

— Գարեդին դաւաթը առաւ և մէկ ան-
 դամուն պարպեց . մարմինը տաք ցաւ և
 իր ամենասիրելոյն ու անձնուէր բարեկա-
 մուհւոյ մը բով գտնուելով բոլոր ուժը վը-
 բան եկաւ . յաղթ ձեռքով պատուհանին
 երկաթեայ դաւաղաններէն մին բռնեց
 և միւս ձեռքն ալ Արտեմին ձեռքին վրայ
 որ այն ատեն Սաթինիկին կաթնած էր և ա-
 նոր խարտեաշ խոսրոպիներուն հետ կը խա-
 զար : Ժամը չորս և քառորդ զարկաւ , այո
 հարուածը կարծես թէ երեքին ալ սրտիե-
 թեւերուն զարկաւ , վասն զի երեքն ալ
 թոթվուեցան ահամայ ցնցմամբ մը :

— Ա , գգուշութիւն , մրմնչեց Արտեմ ,
 և Սաթինիկին դառնալով , սիրելի որիոր-
 դբա , բտաւ , մենք բաւական ժամանակէ ՚ի
 վեր հաս ենք , դուն ալ հաս կենալովդ մեզ
 բացակայութիւնը աւելի գգալի կըլլայ . ո՛ր
 եթէ գիտնան , եթէ գիտնան , ի՛նչ կը-
 լանք մենք :

Եւ սրտին խորէն այնպիսի հառաչանք մը
 ելաւ որ Գարեդին փուշ փուշ եղաւ և այն-
 պէս ուժով թոթվեց բռնած երկաթեայ
 դաւաղանը որ պատուհանին աղակիները
 թնդացին :

Ճիշտ ես ալ այդպէս կը մտածէի , յարեց
 Սաթինիկ դորովագին անձկութեամբ մը ,
 և իր դեղնած դէմքը ալ աւելի դեղնեցաւ :

— Մայրիկն ալ հիմայ կը մրմնայ , աւել-
 ցուց Արտեմ խորին սրապուղութեամբ
 մը որ ևս քան զեւ կ'աւելնար , և կը գան-
 դատի ուշանալուդ համար , վասն զի ինքն
 ալ տկար է , աչքերէն շատ նեղութիւն կը
 քաշէ , չեմ ուզեր որ խեղճ կինը վշտանայ ,
 զիս հոգիին պէս կը սիրէ , և ինձի համար
 կը մեռնի :

— Այո , այո , ճիշտ այդպէս է , սիրելի օ-
 ղիորդս , կրկնեց Սաթինիկ , ուրեմն մտք
 բարով , և երկուքին ալ ձեռքը դորովանօք
 ու բարեկամմարար թոթուելէն վերջը՝ տա-
 քերուն ծայրերուն վրայ քայլելով սենեա-
 կէն դուրս ելաւ և աներևոյթ եղաւ :

Արտեմ և Գարեգին մինակ մնացին :

— Մենք ալ , մենք ալ , թօթովեց Արտեմ
և չը կրցաւ խօսքը առաջ տանիլ . անօ-
րինակ անհանգստութիւն մը տիրած էր
վրան և անտուր կերպով ձեռքերը և ոտ-
քերը կը շարժէր :

— Զատուի՛նք ըսել կուզես , յարեց Գա-
րեգին մի եւ նոյն շեշտով , բայց կարծես
թէ վղջաց այս սոսկալի բառը արտատա-
նելուն վրայ , այնուհետեւ անձկալից գու-
թով մը Արտեմին երեսը նայած մնաց :

— Ա՛հ , ա՛հ , հառաչեց Արտեմ և թաշկի-
նակը աչքերուն տարաւ :

— Բայց եթէ կենանք , վրայ բերաւ Գա-
րեգին վստահ արտասանութեամբ մը և
ինքզինքը ուղղելով :

— Կենանք . . .

— Այո՛ .

— Կը վախնամ .

— Կը վախնամ . .

— Այո՛ . քեզի համար .

— Պատճառը .

— Պատճառն այն է որ գիշերապահ է զը-
ղի մը սիրտը քարի պէս է .

— Ունայն երկիւղ .

— Ընդ հակառակը շատ իրաւացի երկիւղ .
Գարեգինին կերպարանքը խիստ երևոյթ
մը առաւ , ինքզինքը պաշտպանելու պստ-
րաստ եղող անձի մը պէս ուղղուեցաւ և սկը-

ուաւ չորս կողմը գիտել . հրացայտ և խոշոր
աչքերը բացաւ , խորխտաբար գլուխը շար-
ժեց և սկսաւ իր փղոսկրի պէս ձեքմակ ու-
փայլուն ակունները կրճատել : Արտեմ լաւ
գիտէր թէ այս խորխտ բնաւորութեան
սպառնալից շարժումքները ինչ կը նշա-
նակէին , ուստի խանդազատանօք անոր ձեռ-
քը սեղմեց . գիշերուան հովը իր ոսկե-
դայն վարսերը ցան և ցիր դէմքին վրայ սրփ-
ուած էր և իր շնորհալի գլուխը մէկ կողմ
ձուած անանկ խանդակաթ և աղաչաւոր
ակնարկ մը նետեց Գարեգինի վրայ որ այս
երիտասարդը կարծես թէ ամենալավ իր բ-
րածին վրայ , և որպէս թէ դիւթիչ զօրու-
թենէ մը զարնուած ըլլար , իր աչքերը վաթ
առաւ .

Այս միջոցին սենեակին կիցն եղող սան-
դուխին վրայ , ծանր և ընդհատեալ քայլե-
րու ձայն մը լսուեցաւ . երկուքն ալ ականջ
տուին այն ձայնին :

— Հոգ չէ , վախու բան չիկայ , ըսաւ Ար-
տեմ , մայրիկն է , թերևս խոհարանը դօրձ
մը սենի . քիչ մը վերջը ձեռքը աղօտ լոյս մը
բռնած պստաւ կին մը դրան սեամին վը-
րայ երևեցաւ . եօթանասուն և հինգ տա-
րեկանը անցած կերևար , աչքերը ցաւոտ
և տկար էր , մեջքը ծուած . ժամանակաւ
կտրիճ և զօրաւոր կազմուածքով կին մ'էր ,
բայց տարիները և ետեւէ ետեւ ունեցած

կօկիծները զինքը շատ տկարացուցած էին. այս կինը Արտեմի դայեակն էր, և տանն էինը տարիէ ՚ի վեր այս տան մէջ ըլլալով, իւր ծերութիւնը հոն սկսեր էր. տան մէջ ամենքը զինքը մօր պէս կը սիրէին, ինքն ալ ամենուէն վրայ հոգի կուտար, մանաւանդ Արտեմին վրայ. Մայրը զինքը աշխարհ բերած ժամանակը ծանր հիւանդութիւն մը քաշելուն համար, Արտեմ տարիի մը չափ մօրը երեսը չի տեսնելով այս պառաւր մօր պէս կը սիրէր. անոր գրկին վրայ մեծցեր և մայրիկ կը կոչէր զայն. տան մէջ ամենքն ալ ասանկ կը կոչէին. իր բուն անունը Փարիամ էր. երբոր ներս մտաւ, Արտեմ դէմը վազեց և վիզը սլլուեցաւ.

— Ա՛հ, սիրելի որդեակս, հո՞ս ես, ըսաւ պառաւր հեալով և դողդօջուն ձեռքը անոր ուսին վրայ դնելով:

— Այո, սիրելի մայրիկ, վրայ բերաւ Արտեմ մտայտը և զուարթութիւն կեղծելով, կարծեմ հոգնած ես և հանգստանալու միտք ունիս:

— Այո, սիրելի Արտեմիկս, վերի շշուկը գլուխս տարաւ. է՛հ ինչ ընեմ ժամանակ մը հոգս չէր բայց հիմայ, հիմայ, իմ գործս չէ, մեր ընկերը հանդարտութիւնն է. գըլխի պտոյտն ալ զիս չափազանց կը նեղէ:

— Եթէ կուզես, սիրելի մայրիկ, հանդարտեցուցի՞նք ըմպելի մը պատրաստեմ

բեղի:

— Չէ, գեղեցիկ աղջիկս. գիշերնոցս ինծի տուր, երթամ պառկիմ, թերևս քիչ մը հանգարաիմ. բայց Գրիգորս ալ գեղեցիկաւ, ո՛ւր է արդեօք, տէր Աստուած այս տղան ալ գլխուս վորձանք մ'է. գիտէ որ իմ սիրտս կը հասնի իրեն համար և կարծես թէ ինծի հակառակ կը վարուի:

— Հոգ մի ընէր, մայրիկ. բարեկենդան է և հարկաւ իր ընկերներուն հետ դրօսնելու գացած է:

— Կրօղը տանի այդ դրօսանքը ըսեմ ինչ ըսեմ, հիմակուան երիտասարդներուն դործին խելքս չի հասնիր, զուարճութիւն կրսն հոգի կուտան. բայց գիշերնոցս, սիրելի աղջիկս:

— Պատրաստ է մայրիկ, զնա հանգստացիր. Գրիգորին համար ալ անհոգ եղիր ես դուռը կը բանամ:

— Շատ աղէկ աղջիկս, դուն ալ Սաթիի կին ըսէ որ գործերը կարդադրէ. գիտես հօրաքոյրդ դեգ բնաւորութիւն մը ունի քիչ մը շատ կը խօսի ու կը մըմուայ. ինչ ընենք, աղջիկս, մեր տարիքը եղողները շատ կեկ կը խօսին, ինչպէս կրսն լուն ուղտ կը նեն. ես ձեզ սիրելուս համար է որ կրսեմ և չեմ ուզեր որ սրտերնիդ կտարի. բարեգիշեր, սիրելի Արտեմ:

— Բարի գիշեր, մայրիկս. քաղցը բու՛

կը մաղթեմ քեզի :

Մարիամ մայրիկը կանթեզը ձեռքը սենեակէն դուրս ելաւ . Սրտեմ ալ սրտուհանին քով վաղեց :

Գիշերուան դովութիւնը քանի կերթար կաւե՛նար , այս անակդ ոգիներն ալ իրարու վրայ կը դուրգուրային . որք , աւանդ , սուկալի բռնութեան մը և նէնգաւ որ մերեւնայութեանց որս եզրած էին , ցած և վատ մարդիկ անպարկեշտութեան սև և դարձելի քողով կը ծածկէին այն դերագնիւ զգացումը , սէրը , զոր Աստուած առաջին օրէն մարդուս սրտին խորը անկեց և անոր ինչ կատարեալ էակ մը ըլլալուն կենդանի նշանը դրաւ զայն : Ի՞նչ ահռելի բարոյակաւորութիւն որ տգիտութեամբ և ստոյգ գատրուակներով անմեղութիւնը պարսաւելով , մութին մէջ կը խեղդէ ազնուանո՛հ եռանդները , սրտերը տարցնող կերակը կը մարէ , մարդը զիակ կընէ , ստարիներն մոլի , կտրիճը յուսահատ , և այս ամենը տգիտաբար ու մոլեխախանձ իրքն յագեցնելու համար . նրջակի անդամ յրեշտակային դէմքեր , անձնուիրութեան տիրեալ սրտեր յանկարծ կաներեւութեան աշխարհէս՝ զարնուելով այս ժանտախոնն որ թէ և տակաւ բայց ստակալի կերպով կը մուշէ :

Այս երկու սիրայիններն ալ նոյնպէս ան

մեղ սիրոյ հետ թոյն մը կը կրէին սրտեր : նուն մէջ . օր չէր ըլլար որ երկիւզ , սուկում անձկութիւն և դաշխարհ մարդուս աչքին խաւար և զողիք ցուցնող յուսահատութիւնը չի պաշարէր դիրենք . վայրկեանական բերկրութիւն մը հազիւ սրտին թելերը տարսեցնող հազար ու մէկ յուզմունք ներով կրնային դնել :

Երբ Սրտեմ պատուհանին քով եկաւ , սրբուայութեանը վերջին աստիճանի էր և բոլոր մարմնովը կը դողար :

— Մնդո՛ւ թը , միմուաց բերնին մէջ , ի՞նչ կուզէ ընել :

Գարեգին նորէն կսկսէր բորբոքել արժանաւոր վրէժխնդրութեամբ մը և Սրտեմին ձեռքը բռնելով ու ժգին սեղմեց զայն իր կուրծքին վրայ որպէս թէ զինքը պաշտպանելու պատրաստ է ըսել կուզէր :

— Հօրեղբայրս , միահանր , թմթովեց օրիորդը քայրազին յուզմամբ :

Այս անունը լսելով Գարեգին չար ոգիէ մը զարնուածի պէս ետ ետ դնաց , բարակ և սրաղ քրտիկը մը խոր ճակատը խոնաւցուց , և լուսնին լոյսն ալ իր դեղնութեանը մահատիպ տժգունութեան մը փոխեր էր . քիչ մնաց պիտի ինար , բայց խելքը գլուխը եկաւ . դերմարդկային ջանքով մը թմթվուեցաւ , և պատուհանին երկաթէ դաւազանները ուժով մը բռնեց ,

բիշ բիշ իր առջի հանդարտութիւնը ստա-
նալով:

— Բայց, ըստ աննկարողութի սրտա-
տանջութեամբ. բայց ի՞նչ կրնայ ըսել ան-
մեղութեան դէմ ըու հորեղբայրդ:

— Ի՞նչ, յարեց Արտեմ աղեկէզ շեշտով մը:

— Այո՛, ի՞նչ:

— Ո՛հ. Աստուած իմ, սատանայի պէս
եւ հոգի մը ունի. բոլոր դպշած իրերը,
հետը խօսած անձերը գիւ թիջ զօրութեամբ
մը կը թունաւորէ. մենք գիտենք ինչ կը
բաշենք անոր ձեռքէն:

— Բայց ի՞նչ հոգ, սատանայ ըլլայ, կա-
խարդ ըլլայ. բաւական է որ մենք մէկը
մէկ սիրենք և զիրար պաշտպանելու համար
տղի ՚ի բռին մայրախնք:

— Տկար և շատ տկար ենք մենք անոնց
բռուն զօրութեան ըով:

— Ինչ կրտես, խաւարի մէջ գործողները
աւելի՞ զօրաւոր են քան զանոնք՝ որոնց օգ-
նականը ճշմարտութիւնը և պաշտպաննին
ալ անմեղութիւնն է:

— Ոհ, խաւարի մէջ գործելնուն համար
աւելի զօրաւոր են:

— Ի՞նչպէս, չեմ հասկնար ըսածդ:

— Մտիկ ըրէ որ հասկնաս. պարզափա-
ները իրենց գործիք կրնեն, իրենց թոյնը ա-
նոնց կը հաղորդեն. անոնք ալ տղիտաբար
բարիք մը ընելու յուսով և չիմանալով այն

որոգայթները որոնց մէջ ինկած են, տու-
ներ կը փլցնեն: Բաց ասկէց դրամով կոր-
սան ցած հակամիտութեանց տէր և շահա-
խնդրութեան սարուկ եղողները որք քսան
մատնութիւն մէկ ստակի կրնեն, ասոնց
ամենէն սարսափելի զէնքը երեսիդ խնդալ
քեզ շողոքորդել և ուրիշին քովքու կորրսու-
եանդ վիհը փորելն է:

Գարեգին աչքերը մեծ մեծ բանալով և
ապշած Արտեմին երեսը կը նայէր որպէս
թէ այս ըսածներէն բան չէր հասկնար:

— Սակայն դարձեալ յարեց Գարեգին
վստահ դիմօք ու իր ապշութեանէն դառնա-
լով, ի՞նչ կրնան ընել մեզ. անմեղ եմք:

— Այո, անմեղ, պատասխանեց Արտեմ
զլուխը շարժելով, և մտքին մէջ ուրիշ մը
տածութիւն մը ունենալով. բայց այդ ան-
մեղութիւնը ինչ կրնեն գիտես մեր թշնա-
միները, սոսկալի եղեռնագործութիւն կը-
նեն և մեր անմեղութիւնը մտիկ կրլայ մեզի:

— Միշտ յուսահատութիւն, մրմառաց
Գարեգին յուսահատ ձայնիւ:

— Աւելի սարսափելին կայ, կրկնեց Արտեմ
խղզուկ ձայնով մը:

— Ի՞նչ,

— Հորեղբայրս որ ամեն ժամանակ սիր-
տքս վիրաւորելու միջոց մը դտած ատենը
զայն ձեռքէ փախցնել չուղէր և գազանի
մը պէս կը զուարճանայ ինքը երբ ես տըխ-

լիմ, ու լամ, կուզէ նենգաւոր հնարքնե-
րով քեզմէ զատել զիս որ աւելի կուզեմ
մեռնիլ քան թէ դրժել խոտամանս և այն
ուխտին զոր սիրելի մայրս մահուան անկող-
նին մէջ իր օրհնութեամբը հաստատեց և
նուիրական բրաւ :

— Ս. յս, ազնիւ մայր :

— Անցեալ օր ալ սարսափելի սպառնաղիք
մը բրաւ ինձ այն անգութ բռնաւորը :

— Սպառնաղիք :

— Սպառնացաւ ինձ զիս քու երեսէդ ծած-
կել յաւիտեան և զգուշութեամբ պահել
այնպիսի տեղ մը ուր մարդու երես չկարե-
նամ տեսնել, այս բանը կամաց կամաց և ա-
մեն ժամ, ամեն վայրկեան սպաննել է բո-
վեց. անագորոցնը իր թոյնը ուր թափելը
լաւ գիտէ, ահաւասիկ ասոր համար է որ
շատ կը վախնամ :

Գարեգին յուսահատութենէն ձեռքերը
կը կամթաէր :

— Գուն գիտես, նորէն վրայ բերաւ Ար-
տեմ որ ես քեզմէ ուրիշ ապաւեն չունիմ,
տան մէջ Մարիամ մայրիկս և Սաթինիկ զիս
կը սիրեն, բայց ի՞նչ օգուտ, մայրիկը պա-
ռաւ և տկար է, դուն ցնդեր ես բռնելով
անոր բերանը կը գոցեն : Սաթինիկին ալ
որտէն արիւն կերթայ, ի՞նչ կրնայ բնել
խեղճը, միայն իր արցունքները իմինիս հետ
կրնայ խառնել եւ բոլոր հառաչանքները

կուրծքին մէջ կը խեղդէ : Բաղդը զիս թըշ-
ուառ ըրած է արդէն անգութ հօրեղբոր
մը ձեռքը մատնելով, իմ ստացուածքներս
յափշտակած է. ես հիմայ դրամի մը տէր
չեմ. ամեն ատեն նոր հալուստ մը հագած
ժամանակս հօրեղբայրս երեսս կուտայ ը-
տելով թէ ինձի համար սոսչափ ծախք ըրած
է, ես մինչև հիմայ քեզի ամեն բան չէի
բտեր, վասն զի գիտեմ թէ ինչ վեհ սիրտ
ունիս, ազնուական վրէժխնդրութիւն մը
դքեզ պիտի զինէր. վասն զի գիտեմ որ դու
սիրտդ ինձ համար պահած ես. այս դեզե-
ցիկ աշխարհը առանց ինձի ոչինչ է քեզի
համար, բայց իմ հօրեղբօրս և իր համա-
խոհներու ձեռքէն շատ վիշտ պիտի կրէիք,
քու ծաղիկ հասակդ պիտի թառամէր, ալ
զիս բնաւ չի պիտի տեսնէիր թերես և սով
դիտէ . . . : Ս. յս պատճառաւ վշտերս միշտ
կը ջանայի քեզմէ ծածկել և զուարթ երե-
ւալ, բայց հիմայ որ կը գրուցեմ գիտաւո-
րութիւնս քեզ հասկցնել է թէ հօրեղբօրս
ցատումը ինչ աստիճանի հասած է, պէտք
է որ զգուշութիւն բնես :

Հոս կանկ առաւ Արտեմ և դորովանօք
Գարեգինի ձեռքը սեղմեց իբրև թէ խոս-
տում առնել կուզէր :

— Միշտ, միշտ, յարեց Գարեգին թէ թե
մը ժպտելով :

— Գու լաւ գիտես, կրկնեց Արտեմ խոս-

քին թերը նորէն ձեռք առնելով, թէ ինչ եղաւ Արամայիս թշուառ երիտասարդը :

Այս խօսքին վրայ Գարեգին ձեռքը ճակտին տարաւ բան մը մտածելու պէս :

— Բոլորովին մտացայ, աւելցուց անհամբերութեամբ և ուրբը գետինը զարնելով. Արամայիս հիմայ ինձ կըսպասէ. խեղճը խիստ վրդոված է, խելքը տակնուվրայ կըլլայ :

— Օգնէ, օգնէ իրեն սիրելի Գարեգինս, աղնիւ սիրտ մը ունի նա, մեզ շատ կը սիրէ :

Այս միջոցին սանդուխին վրայ մեծածայի և հապշտապ քայլերու ձայն մը լսուեցաւ. Արտեմ այս անձին ով ըլլալը հասկնալով բնւոր մարմնովը գողաց, հօրեղբաւ . . . Ըսաւ և խօսքը բերնին մէջ մնաց և գլխուն մաղերը անկուեցան : Իսկ Գարեգինի դէմքին վրայ սարսափելի բարկութեան մը նըշանները տեսնուեցան, աչքերը կրակի պէս փայլեցան, գեղեցիկ դէմքը խոժոռեցաւ. Իր ուժը կը կշռէր և կսկսէր այնպիսի վայրկեաններէն մէկուն աղբեցութեան տակ մտնել՝ Եւր մարդուս աչքին ամեն բան սեկերուայ նոյն խկ իր ամենատիրելին : Սուկալի խորհուրդ մը անցաւ մօզէն կայծակի արագութեամբ, խորհեցաւ սր պատուհանին երկաթէ ձողերէն մեկը փրցնելով իր թշնամուցն դէմը ելնէ, և մէկ հարուածով անոր գլուխը ջախջախելով արիւնքուայ գետինը փռէ. բայց Արտեմին իրէն ըրած

մորմարախառն կէս ժպիտէն՝ որուն ամենէն քարասիրտն իսկ չէր դիմանար, իր բարկութեամբ անցաւ և Արտեմին միտքը հասկընալով գլուխը շարժեց 'ի նշան հնազանդութեան և ոտքին ճայրերուն վրայ կոխելով այժեամի մը արագութեամբ սրտցաւ և աներևոյթ եղաւ մօտերը դանուած նեղ և ազտեղի փողոցի մը մէջ :

— Հիմայ, հիմայ, մրմնջեց Արտեմ պատուհանը գոցելով և վրան գլուխը շտկելով :

Այս բաները մտքի արագութեամբ անցան. բիչ մը վերջը բարձրահասակ մարդ մը ձեռքը ճրագ մը բռնած սենեակին դուռը ուժգնութեամբ հրելով ներս մտաւ :

Այս անձը Արտեմի հօրեղբայրը Վահանն էր :

ՂԱՆԱՆ . Գ
ԲԱՆԱԿՈՒԻ

Վահան բարձրահասակ էր և ձառագէտ, գլուխը ճաղատ, յիսուն հինգ տարեկան կար, գլխուն մաղերը և մօրուքը ձերմրկած էին, բայց ինքը ներկ կը դնէր. քանի մը օրէ 'ի վեր ներկին սև գոյնը եղծուած ըլլալով՝ մաղերը, պէխը և մօրուքը զազիր դեղին գոյն մը առած էին. որով իր դէմքը աւելի կը տգեղնար. աչքերը մանր, խորունկցած, և կապոյտ շրջանակով մը պա-

տած՝ յօնքերը թաւ, քիթը բաւական
տարակ, երեսին մէկ կողմը, ականջին քով,
խոշոր ուռեցք մը կար որ բարկացած ա-
տենը կարծես թէ կուռենար. տձև գե-
րութենէն ալ փորը դուրս ցցուած էր,
յարդի գոյն գազմիրէ թիկնոց մը հագած
էր, ֆէսը խոշոր և ականջներուն կէսը
գոցած, փողոտաը սնդուսէ՝ գոր հաստ և
իրարու վրայ պլլած էր, վրան քառանկիւ-
նի գծերով մութ գոյն բաճկոն մը կը կը-
րէր, տափառը սև ու լայն, քալած ժամա-
նակը ուսերը թեւերուն հետ ծիծաղելի կեր-
պով մը կը շարժէր, և կոնակին վրայ սա-
պատողի նման կուռդ մը կը ձևանար. ան-
շնորհ ծիծաղ մը ունէր և ծիծաղած ատեն
հաստ շրթունքները կը կախուէին. նեն-
դաւոր և չարասէր բնաւորութիւն մը ու-
նէր, գրպարտութեան նախատիպ մ'էր և
իր բարեկամներն ու ամենատիրելիներն իսկ
այս մոլութեան կը գոհէր:

Երբ սենեակէն ներս մտաւ, ձեռքի ճը-
րագը դրան քով եղող տախտակէ սեղանին
վրայ դրաւ և կուրծքը տնկելով դէպ ՚ի
Արտեմ յառաջացաւ որ թեւերը կուրծքին
վրայ դրած և անշարժ կեցած էր:

— Միշտ մի և նոյն յամառութիւնը, այն-
պէս չէ՞, օրիորդ, ըսաւ վահան բարկացայտ
դիմօք:

— Ինչպէս, հօրեղբայրս, աւելցուց Ար-

տեմ արհամարհանօք, ինչ ըսել կուզես:

Ըսել կուզեմ որ, յարեց վահան տգեղ
շրթունքները երեւցնելով, ըսել կուզեմ
որ դու դարձեալ ինքնակամ ընթացք մը
բռներ ես, ուղածդ կընես և դիս քամա-
հել կը ձևացնես:

— Կարծեմ թէ գէշութիւն մը ըրած չեմ:

— Այնպէս է, օրիորդ, եթէ ուրիշնե-
րուն հարցնեմք որ գիշեր ցորեկ գլխուս
միտը կուտեն, ըսելով թէ եղբօրդ աղջիկը
բողորովին ճամբէ ելեր է:

— Ոհ, հօրեղբայրս, աւելի ըսէ թէ ես
ասանկ ըսել կուզեմ. վասն զի չեմ կարծեր
որ ուրիշները գրգռելու չափ գէշ բան մը
ըրած ըլլամ, սակայն թերևս անպիտան մար-
դիկ, չեմ գիտեր ինչ շար ոգիներէ գրդ-
եալ, այդպիսի բան մը ըսած ըլլան. հոգս
չէ, բաւական է որ ես պարկէշտութիւնն
ու առաքինութիւնն յարդեմ, ուրիշները
ինչ կուզեն թող ըսեն:

— Լաւ, ըսաւ. բարոյականութիւնն ալ
քեզի յարմարցուցեր ես, ամենեւին քու
հօրեղբօրդ պատիւը չես ինայեր որ միշտ
քու աղեկութիւնդ կուզէ, գուբ միևսկ
ձեր խելքին հաւնած էք. կուզես որ մարդ-
քու դործերուդ չի խառնուի և խելքիդ
վիշաճը ընես. ոչ, ոչ. ես տանս մէջ սյդ պի-
տի բաներ չեմ ուզեր որը կրօնից, պատուոյ
և բարոյականի գէմ են:

— Բայց հօրեղբայրս , ուրիշ շատ բաներ
 ալ կան որք նոյնպէս կրօնից , բարոյականու-
 թեան և մարդկութեան խի գէժ են և
 դուք շատ անգամ աննոց խօսքը չէք ընեք
 և ձեր այդ խօսքերովը կուզէք զիս անկրօն,
 անպատիւ և անբարոյական կոչել :

— Քու ընթացքդ այդ պատուելի անուն
 ներք կուտայ քեզի :

— Ընթացքս , ընթացքս , բայց ես անի-
 բաւութեան գէժ կը բողոքեմ :

— Ինչպէս անիրաւութիւն :

— Ա՛հ , դու չե՞ս գիտեր , հօրեղբայրս :

— Ինչ գիտնամ :

Չես գիտեր այն բաները զորոնք պէտք
 էր շատ լաւ գիտնայիր , դու իմ երկրորդ
 հայրս ես , բայց քու ինձ քրածներդ հօր
 մը անարժան դորձեր են :

— Տէր Աստուած , տես մէյմը ինչ անամօ-
 թութիւն . ապերախտ ես դուն փոխանակ
 իմ քեզի ըրած բարեացս :

Կարծեմ ամենեւին բարիք մը ընդու-
 նած չեմ քեզմէ , եթէ բարիք կայ :

Արդէն բոլոր բարեբարութիւնք շու-
 տով կը մոռցուին քու քովդ :

Ի՞մ քովս եթէ ուրիշին , չգիտեմ :

Այդ մէկ կողմ թող , ամեն անգամ որ
 մէկը քեզի աղէկ խրատ կուտայ դու գէշ
 մտքով կառնես :

Օ՛հ , ինչ գեղեցիկ խրատներ , որք միշտ

դադանի թոյն մը կը պարունակեն . այդ
 խրատներուն օգուտը ուրիշի համար է ,
 ես լոկ վշտե ուրիշ բան մը չեմ վաստկիր :

— Բայց դուն ինքնահաւան ես :

— Երբէք :

— Ամեն երախտիք շուտ կը մոռնաս :

— Երբէք , ես ինձի միայն կարեկից գէմք
 մը ցուցնողին երախտիքը յաւիտեան չեմ
 մոռնար և միշտ կադթեմ իրեն համար .
 սիրելի մայրս ինձ այսպէս տրվեցուց :

Այս տեղ Արտեմիս սիրտը թունը ելաւ :

— Ա՛հ , սիրելի մայրս , մայրս , ըսաւ յուզ-
 եալ ձայնով մը , և իր աչքին պայծաւ լճին
 մէջ երկու մարդարիա փայլեցան և
 թաշկինակը աչքերուն տարաւ :

Վահան տեսնելով որ Արտեմ վերջին աս-
 ախճանի յուսահատութեան մը մէջ ըլլա-
 լով մինչև այն ժամանակ դադանի պահած
 ցաւերը և ցասումները դուրս պիտի թա-
 փեր որով տան մէջ եղող հիւրերն ալ ամեն
 բան պիտի իմանային , ուղեւով Արտեմին
 այս յուզեալ վիճակէն օգուտ մը քաղել ,
 կեղծ կարեկցութեան մը կերպ առաւ և
 ըսաւ :

— Այո , օրիորդ , մայրդ աղնիւ կին մ'էր
 և իրաւամբք անոր մահուան վրայ կը ցաւիս
 և կը տրտմիս , բայց սակայն վիճակիդ վրայ
 ցաւելու բան մը չունիս . ախիսով պէս
 կը հադուիս ու հանդիստ ես , և եթէ եր-

բեմն քու կամքիդ դէմ կուգան, այն ալ դարձեալ քու բաւութեանդ համար է. դուն անփորձ ես, օգուտդ ու վնասդ լաւ չես ճանչեր:

Արտեմ աթոռի մը վրայ նստած էր ձեռքը ծնօտին կռթնցուցած, թեթե դեղնութիւն մը տարածուած էր իր շնորհալի դէմքին վրայ, երկայն մազերուն ծոպերը ուսերուն վրայ սփռուած էին, դէմքին վրայի արտասուաց ահօսներն ալ զօշոտից հըրպայք մը կուտային. իր կուտական և ամբիժ ծոցն ալ երբեմն մանր և անթիւ հաւառանքներով կուռենար. աւանդ, այս շնորհաշուք դէմքը, որուն վրայ պէտք էր որ ժպիտք և խինդ փայլէին, այս դիւրադ գած օիրտը որ հրճուանօք և բերկրութեամբ պէտք էր որ յորդէր. կսկիծով համակեալ էին. և այս ծաղիկ հասակը ծաղիկ կօկոնի մը պէս իր պատեանէն դուրս ելլելով լայս տեսներու ժամանակը, անդութ ձեռք մը կը զարնէր անոր ու կը խամրէր:

Արտեմ գիտէր իր հօրեղբորը չարամիտ բնաւորութիւնը ու նենգամտութիւնը որ իր նարատակին հասներու համար, անյիշատչարութիւն կեղծելով նուաստաբար ամենուն օտքը կը խոնարհէր. սւստի չուզեց խաբուիլ անոր կեղծ երեւցթէն և յարեց:

— Բայց ինչո՞ւ, հօրեղբայրս, անպատուութիւն կը կոչեն այն զգացումը որ նոյն իսկ արժանապատուութեան և սիրելի մօր մը յիշատակին վրայ հիմնուած է:

Երբ Արտեմ մօրը խօսքը մէջ կը բերէր, կարծես թէ ծանր հարուած մը կիջնար հօրեղբօրը դիտուն, և այս նենգամիտ մարդուն խորհուրդները կը ցրուէր: Եւ արդարև վահան ծանր անհանգստութիւն մը կը զգար և ձեռքերը կը շփէր. կը զարմանար Արտեմի փոխուելուն վրայ ուսկից չէր յուսար այս խօսքերը լսել և չէր գիտէր թէ խօսքը ուսկից կսկիսի:

Այս միջոցին փողոցի դուռը զարնուեցաւ, սպասաւոր մը խոհարանէն ելնելով դուռը բացաւ, դէմը ելնողը զինուորական պաշտօնեայ մըն էր և սպասաւորը բարեւելէն ետքը գրպանէն նամակ մը հանեց և սպասաւորին տալով պատուիրեց որ տիրոջը տայ: Երբոր պաշտօնեայն գնաց՝ սպասաւորն ալ դուռը գոցելով երբ կը պատրաստուէր վերելլել ու տիրոջը տալ, վահան որ դռան կը պանքին ծակէն նայէր ու տեսեր էր՝ զուարթութեամբ դուռը բացաւ և սպասաւորին ձեռքէն առնելով նամակը կարգաց: Կարդալէն, լմցնելէն վերջը նամակը ծրարեց և ներս մտաւ դարձեալ, որ ատեն Արտեմ բնազդմամբ զգալով բոլորովին այլայլեցաւ և սարսուռ մը եկաւ վրան:

— Ա՛, աս մարդիկներն ալ ասանկ դիշեր գլուխս կը ցաւցնեն , յարեց վահաններս մտնելով և անտարբերութիւն կեղծելով որպէս զի Արտեմ կասկածի մը չերթայ :

— Ինչ կայ , հօրեղբայրս , աւելցուց Արտեմ ճշմարիտ սարսափով մը և երեսին կենդանի գոյնը մտխիր դարձաւ :

— Աչինչ , ըսաւ վահան խնդարով սրուն չարագուշակ դէմքը այս պարագայիս մէջ Արտեմին տոսկումը վայրկեանէ վայրկեան կաւելցնէր :

— Բայց զինուորական պաշտօնեայ մը , մրմուսաց բերնին մէջ Արտեմ անձկութեամբ և որպէս թէ մաքին մէջի եղած սև մտածութիւնը վանել կուզէր , զինուորական մը այս ատեն . . . :

— Հանդարտէ , օրիորդ , աւելցուց հօրեղբայրը որ բազմոցին վրայ նստած երբեմն գաղտուկ անհանգիստ հայեցուածքներ կուղէր դէպ ՚ի փողոց իբրև թէ մէկու մը կըստատէր , հոգի մի ընէր , բայց ես այս սատանայ մարդուն հետ ինչպէս պիտի ընեմ , սա ձախորդութիւնը նայէ հիմակ , հիւրերըս ինչ ընեմ :

— Ա՛հ , տէր Աստուած , ըսաւ Արտեմ մեծկակ հառաչանք մը հանելով , տէր Աստուած , բարեկենդանի դիշերով , անցեալ տարի մայրս ցաւոյ անկողնի մէջ կը հեծէր , այս տարի ալ չեմ գիտեր ինչ դժբաղդու-

թիւն :

Արտեմ պարտատեալ թժուին վրայ ինկաւ : այս միջոցին լուսնի լուսովը մէկ քանի մարդու գլուխ երեւցաւ , սրբ իրարու հետ կը քրթմնջէին . դիշերապահներն էին աւտնք , բայց այս անգամ իրենց սովորութեան պէս կարգաւ չէին ընէր շրջաննին : Ատանցսէ մէկը որ սև խաբշիկ մ'էր , դէպ ՚ի պատու հանին կողմը յառաջացաւ . Արտեմի տոսկումը վերջի ատիժանի եղաւ , երբ այս սևադէմ մարդը անաւ . քիչ մը վերջը նորէն երևան ելաւ այս խաբշիկը և ընկերներուն քով գալով փոփոացին իրարու հետ և վերջը ամենքը մէկէն դէպ ՚ի այն կողմը եզոզ նեղ փողոցներուն մէկուն մէջ մտնելով աներևոյթ եղան : Արտեմ ամեն բան հասկըցաւ և դեղեցիկ դէմքը ձեռքերուն մէջ պահեց , վերջը իր արցունքները սրբելով աղեկէղ հեծեծանօք դռեց :

Ա՛հ , հօրեղբայրս , դուն զիս սպաննել կը ջանաս , անդգարի կերպիւ հարուածները սրտիս ուղղելով :

— Ինչ ըսել կուզես , օրիորդ , վրայ բերաւ վահան վայրագ դիմօք , և այս սրտածմբիկ տեսարանին վրայ զուարճանալու պէս , չեմ հասկնար ըսածդ :

— Ա՛յո , շատ լաւ կը հասկնաս :
— Օրիորդ , բաւ գլուխդ տաքցած է , ըսածդ չես գիտեր , ո՞վ ըսաւ թէ քեզ թշնա-

մուծիւն ընել կուզենք մենք :

— Եղբու թիւնները , որ ամենէն աւելի լաւ և բացայայտ կը խօսին :

— Սատանան տանի այդ եղբու թիւնները որք քու խելքդ ցնորեր են :

Այնպիսի սոսկալի անտարբերութեամբ մը արտասանեց Վահան այս վերջին խօսքերը որ օրիորդին սիրտը աւելի դառնաւ ցաւ :

— Յնորած եմ , յարեց Արտեմ գլուխը շարժելով և վեհանձն արհամարանօք հօրեղբօրը երեսը նայելով :

— Բայց օրիորդ , կը սխալիս , աւելցուց Վահան անտարբերութիւն կեղծելով . սա կայն կարծես թէ այս ժանտաժուտ ողին սոսկաց Արտեմի կրակի պէս նայուածքէն . կը սխալիս այն , և վերջը կիմանաս քու այդ սխալմունքդ . հիմայ զայրացած ես , ինչ որ ալ ըսեմ քեզի ոչինչ է , քու ձախող կարծիքիդ վրայ պիտի յամառիս , հարկաւ հօրաբջրդ քեզի բացատրեց բռնած ընթացքիդ գէշ հետեանքները . դուն մեր տանը պատուոյն միշտ արատ կը բերես . բայց մենք քու վիճակիդ լաւութեանը կաշխատինք :

Խօսքը չը կրցաւ շարունակել Վահան . սպասաւոր մը ներս մտաւ և ըսաւ թէ հիւրերը իրեն կը սպասեն : Այս խօսքին վրայ սոքի ելաւ նա և սպասաւորը խրկելէն վերջը Արտեմի ուղղուելով ըսաւ :

— Խորհէ լաւ կերպով զրուցածներուս վրայ , օրիորդս , և պիտի տեսնես թէ իրաւունք չունինք քեզ զգուշացնել . խորհէ , խորհէ օրիորդ բարի գիշեր :

— Բարի գիշեր , կրկնեց Արտեմ ակամայ կերպով :

Վահան սենեակէն դուրս ելաւ , Արտեմ առանձին մտալով կարծես թէ ազատ շունչ կառնէր և կուրծքին մէջ մինչև այն ատեն խեղդած հառաչանքները սկսաւ ազատաբար դուրս թափել . գիշերապահներուն վարմունքը զինքը շատ սարսափեցուց և Գարեգինի վրայ կը մտածէր անդադար . կը ջանար մտքին մէջ նոր նոր միտքարա կան խորհուրդներ փնտռել և դուրս հանել այն սև մտածութիւնները որ իւր ուղեղը կայրէին . կուրծքը կը բռնկէր և վհառութիւնն ու անհանգստութիւնը զինքը կը խոշտանգէին . երևակայութիւնը սաստիկ խռոված էր և մտքին մէջ հազար ու մէկ հակառակ խորհուրդներ մեկզմէկ կը բազխէին . մէյմը կը մտածէր որ սրանար երթար Գարեգինը փնտռելու , փասն զի այս միջոցին զինքը գիշերապահներու բրտութեանը մասնուած կը կարծէր . մէյմ'ալ սարսափով կը դողար ու դէմքը ձեռքերուն մէջ կը պահէր : Սիրուն գլուխը աթոռին յենարանին վրայ դրած իր բաղդը կ'ողբար ու կ'անիծէր :

Սպասաւ որ մը ներս մտաւ հարցնելու համար թէ հանգստանալ կը փափայքի՞ . Արտեմ իր խոր թմբու թեկէն արթննալով սպասաւ որին դարձաւ :

— Գաբրիէլ , ըսաւ կուզե՞ս ինձ հաղարջի օջարակ մը պատրաստել , շատ շնորհակալ կըլլամ :

— Ա՛նկայն յօժարու թեամբ , օրիորդ , պատասխանեց սպասաւ որը :

Շուտ մը դուրս ելլելով գնաց պատրաստեց և բերաւ Արտեմին : Արտեմ ստիպուած թիւն բրած էր յաճախ այս օջարակը գործածելու որով սիրալը կը գովանար և ուզեղին կրակը կը հանգարտէր . օջարակը իր մեկէն վերջը գաւաթը նորէն սպասաւ որին դարձնելով հարցուց թէ Սաթիսիկ գործ մը ունի՞ , կրնայ բիչ մը վար իջնալ :

— Ա՛հ , օրիորդ , ըսաւ Գաբրիէլ կարեկցութեամբ , խեղճ աղջիկը տկարութիւն ունի , սաստիկ գլխու պոստոմ մը ունեցաւ և մարտիրոսեկաւ վրան չեմ գիտեր ինչու համար , ուստի սենեակը տարուեցաւ որ հանգստանայ :

Արտեմ գոլ ելաւ և յարեց :

— Քովը ո՞վ կայ :

— Քիչ մը առաջ տիկին հօրաբայրդ կար , բայց հիմայ չեմ գիտեր :

Արտեմ շտապաւ սենեակէն դուրս ելլելով շունչը սանդուխին դուրսը առաւ , սրբահէն անցած ժամանակը , ուսկից Սաթի-

նիկին սենեակը պիտի երթար , խառնալ մնդոր ազազակ մը ահանջին դարկաւ . փողոցին վրայի մեծ մէկ սենեակին մէջ մեծ բաղնու թիւն մը կար , ոմանք նարտ կը խաղային , ոմանք կը պարէին , փոքր տղայ ձայնը ամենքը կը դերազանցէր , ոմանք դինին խախտով տարութեամբ իրարու հետ կը վիճէին : Արտեմ բոլորովին անտարբեր այս շշուկին , անցաւ սրահէն եւ դէպ ՚ի Սաթիսիկայ սենեակը ուղղուեցաւ , և երբ դուռը բանալով ներս մտաւ , տեսաւ որ անկեաց միտակ էր և անկողնին վրայ մէկ կողմին պառկած էր : Այս սենեակը տան ետեկ կողմը ըլլալով փարթիկ թվերով զարդարուած բլուրակներու վրայ կը նայէր և Սաթիսիկին յատկացած էր . Սաթիսիկ գարնան գեղեցիկ ամսներուն մէջ իր սովորութեան համեմատ առտուն կանուխ ելլելով և սոխակներուն գեղգեղը լսելով կ'ըմոցէր ու կը յախշտակուէր : Պատուհանները վարդագոյն վարագոյրներով դոցուած էին , պարզ բայց կոկիկ ու մաքուր կերպով շրտկըված բաղնոց մը վար , բաղնոցին և բարձերուն երեսները ծաղիկներու կերպակէին , սենեակին բոլոր զարդը ընկուզեմիտ փոքրիկ սեղան մ'էր դարակով հանդերձ , որուն մէջ Սաթիսիկ իրեն խիստ հարկաւոր եղած իրերը և կար կարելու վերաբերեալ գործիքները կը պահէր , սենեակին պատերն

ալ նոյնպէս վարդապոյն ներկով զարդարուած էին :

Արտեմին դուռը բանալուն ձայնէն Սաթինիկ աչքերը բացաւ . և ուրախութեամբ ելաւ անկողնին վրայ նստաւ . Արտեմ ալ դէպ ՚ի Սաթինիկ ուղղուելով գորովանօք անոր ձեռքը սեղմեց , անկողնին մէջ անօք քովը նստաւ պաղ ձեռքերը իր ձեռքերուն մէջ առնելով : Սաթինիկ զլուխը ճերմակ գիշերնոց մը կապած էր և վրայէն նոյնպէս ճերմակ հադած էր . իր խարտեաչ ու բնականաբար ոլորուած խոպոպիները ուսերուն վրայ շարժելով տեսակ մը հրապոյր կուտային այս գեղնած ու վախտ դէմքին որ մարդուս սիրտը կը գրաւէր և ՚ի կարեկցութիւն կը շարժէր :

— Ահ , սիրելի քոյրս , ըսաւ Սաթինիկ Արտեմի երեսները համբուրելով . զիս տեսնելուն եկար :

— Ինչ եղար , սիրուն Սաթինիկս , աւելցուց Սարտեմ խանգաղատաբին ժպտելով անոր երեսին :

— Ահ , չեմ գիտեր , յարեց Սաթինիկ , գեղեցիկ աչքերուն սե ու երկայն արտաւանուէքները թրջած էին , չեմ գիտեր , հօրեղբայրդ . . . :

— Ո՛հ , տէր Աստուած , գոչեց Արտեմ Սաթինիկի խօսքը կտրելով քեզի՛ ալ քեզի՛ ալ : Սաթինիկ Արտեմին պլուսած էր ու անոր

ձիւնափայլ պարանոցը կը համբուրէր արտասուելով . ահա այսպէս շատ ժամանակ այս դժբաղդ արարածները , հրեշտակի պէս անմեղ առանձնացած կուլային մէկը անձնուէր բարեկամութեան և միւսը անկեղծ սիրոյ զգացմամբ զգացեալ , վասն զի այս երկու զգացումները իրարու քոյր են եւ միշտ զիրար կը փնտռեն :

— Հօրեղբայրդ , կրկնեց Սաթինիկ ինձ քեզի համար հարցուց , և երբ ես իրենը սի թէ հարկաւ վարը գարծ մը ունենալուն համար է որ կուշանայ , ինքը ինձի , ո՛հ Աստուած իմ , ի՛նչ մահառիթ վայրկեան էր այն , ինքը ինձի բարկանալով կատաղաբար « թշուառականներ ձեզ երկուքնիդ ալ բզիկ բզիկ ընելու է » պոռայց , ես մահս տեսայ այն ատեն և երբ ինձի « կորիք աչքիս մի երևար » ըսելով շտապաւ սկսաւ սանդուխէն վար իջնել՝ միտքը իմացայ , հող խոզոց քեզի և Գարեգինին համար վախնալով , ուստի նուազում մ'եկաւ վրաս , ինքզինքս կորսնցուցի , ալ անկից վերջը չեմ գիտեր ինչ եղաւ , երբ խելքս դուխս եկաւ ինքզինքս անկողնիս մէջ գտայ :

Անդուժ մարդ , մրմուաց Արտեմ և աչքերը լեցուեցան :

— Սակայն այն վայրկեանն թինչև հիմայ , յարեց Սաթինիկ Արտեմի վիզը փաթելով , չեմ կրնար կրած սարսափս քեզ նկարագրել

հարկաւ դուն ինէ աւելի ստակացիր երբ
անոր շարագոյժ դէմքը տեսար . ահ , սիրե-
լի քոյրս , չես գիտեր մտքէս ինչեր կանց-
նէին . կարծես թէ կեանքիս մէջ սասանկ
դող կրած չէի . ես որ այնչափ վարժուած
եմ դող ելլելու :

— Ա՛հ , . Աստուած իմ , ինպէս անոր , ը-
տաւ Արտեմ այնպէս շէշտելով այն խօսքե-
րը որ Սաթինիկ վրդովեցաւ :

— Ի՞նչ ունիս , քոյրս , վրայ բերաւ Սաթի-
նիկ ևս քան զեւ անձիու թիւնն աւելնալով :

— Բան մը չէ , աւելցուց Արտեմ շտկուե-
լով և իր մտքին մէջի եղած սև մտածու-
թեան հաւատալ չուզելու պէս :

— Սակայն դուն նոր վիշտ մը ունիս , ը-
տաւ Սաթինիկ անհամբերութեամբ :

— Պարապ բան , վրայ բերաւ Արտեմ վըս-
տահ դէմք ցուցնելով . երբեմն վրաս վրդով
կուգայ :

- Պատճառը :
- Ոչ որ դիտէ :
- Զիս խաբել կուզես :
- Երբէք , քոյրս ես :

Արտեմ այս խօսքը գոցելու համար վրան
խօսք բերելով ըսաւ :

— Բայց դուն հիմայ ի՞նչպէս ես :

Սաթինիկ ալ չուզելով աւելի պնդել , ին-
քն ալ խօսքը գոցեց և խիստ աղէկ քոյր իմ ,
պատասխանեց սիրուն ժպիտ մը ցուցնելով

դէմքին վրայ :

— Եթէ կուզես քնանալ քեզ անհանդիստ
չընեմ :

— Ամենեին սիրելի Արտեմ . քու ընկե-
րութիւնը զիս կը սիրովի . բայց ասկէ ես չէի
քնանար , լոկ թմրութիւն մ'էր այն . խիստ
ուրախացայ քու գալուդ վրայ , վասն զի
ուժս բաւական գտայ . սրտիս բաբախումը
դադրեցաւ . աւելի սրտադողը քեզի հա-
մար էր , սրովհետեւ քու սիրտդ արդէն ան-
թիւ խոցերով խոցուած է , բայց հիմայ
որ դու իմ քովս ես , ալ հոգս չէ :

— Հա՛ , հա՛ , դարձեալ զիս կը շողջոր-
թես , ըսաւ Արտեմ կատակի ձեով , ահա-
մայ ծիծաղ մը փրցնելով և Սաթինիկի երե-
սին թեթեւ ապտակ մը դարնելով :

Սաթինիկ ժպտեցաւ և անոր ձեռքերը
իր կուրծքին վրայ սեղմելէն վերջը ,

— Սիրելի Արտեմս , աւելցուց , եթէ քոյր
մը ունենայի՝ քեզմէ աւելի չի սիրի սի-
րելի :

Արտեմ կը պատրաստուէր պատասխանե-
լու երբ սենեակին դուռը մէկը զարկաւ ,
երկուքը մէկէն թոթվրուեցան . Արտեմ
ոտքի ելաւ ու « բացէք ով որ է նէ » ըսաւ .
դուռը բացուեցաւ եւ վայելչադէմ երի-
տասարդ մը ներս մտաւ . ասիկայ Մարիամ ,
մայրիկին որդին և Արտեմի ու Սաթինիկայ
երբայրապիրը , Գրիգորն էր :

— Օ՛, բարի եկար Պ. Գրիգորիկս, ըսաւ Արտեմ ուրախութեամբ անոր դէմը երթալով :

— Բարի տեսութիւն, բարի իրիկուն, աւելցուց Գրիգոր մտայոյդ և տխուր դիմօք :

Գրիգոր վայելչահասակ և գեղեցիկ երիտասարդ մ'էր, կապուտակ աչքերով, խարտեաշ մազերով, ճակատը բարձր, իր ֆէսը վայելուչ կերպով դէպ 'ի գլխուն ետևի կողմը կը հակեցնէր և ճակտին փայլուն մազերը կը տեսնուէին . զբօսանքը շատ կը սիրէր և միշտ երեսը կը խնդար, զուարթ էր : Արտեմ անոր մտաղբազու թիւնը նշմարելով և դէմքին տխրութիւնը տեսնելով, թեթև կերպով տժգունեցաւ ինքն ալ . չէր կրնար հասկնալ թէ ինչպէս Գրիգոր դուրսի զբօսանքը ձգելով տխրագէմ իրենց քովը կուգար . Գրիգոր՝ որ զբօսանաց ու զուարճութեան համար հոգին կուտար : Մէկէն 'ի մէկ այն տխուր մտածութիւնը որ քիչ մը առաջ զինքը շատ չարչարեր էր, նորէն ըսկսաւ բոլոր զօրութեամբ իր միտքը տակն ու վրայ ընել :

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ ունիս . տխուր կերևաս ըսաւ, Գրիգորի մօտենալով Արտեմ և ձեռքը բռնելով :

— Ոչինչ, օրիորդ, պատասխանեց Գրիգոր, և իր յուզմունքը ծածկելու համար դէպ 'ի Սաթինիկ ուղղուեցաւ զոր քիչ մը

առաջ չէր կրցեր նշմարել :

— Ի՞նչ եղեր ես, ըսաւ Սաթինիկի ձեռքը թոթուելով :

— Բան մը չէ . սիրելի Գրիգորիկ, գլխուպոսոյտ մը :

— Երբ սկսեց, վրայ բերաւ Գրիգոր կըռնակը Արտեմին դարձնելով որպէս զի անոր խռովեալ նայուածքներէն զերծանի :

— Քիչ մը առաջ, ըսաւ Սաթինիկ ինքն իսկ աղչած և Արտեմի ու Գրիգորի ընթացքէն բան մը չը կարենալով հասկնալ :

— Աղէկ կեցիք, աղէկ կեցիք, աւելցուց Գրիգոր ինքզինքը բռնելով եւ զուարճութիւն յուցնելով դէմքին վրայ, վեճը աթոռ մը առնելով նստաւ, բայց նայալիս զիւրքով մը որ ճիշտ Սաթինիկի դիմունքն էր . Արտեմ ալ իր մէկ կողմը գալով ուղած աւտենը կրնար Գրիգոր անոր նայուածքէն փախչիլ : Բաւական ժամանակ լուս կենալով իրարու երես նայեցան և կարծես թէ կրպատեին թէ ով պիտի խօսելու սկսէր : Գրիգոր շտկուեցաւ, սովորութեանը համեմատ ֆէսը գլխուն ետևի կողմը հրեց եւ ըսաւ ձեռքերը շփելով :

— Է, օրիորդներ, ինչպէս անցուցիք ժամանակնիդ, ես հոս չեղած ատենս, միթէ նոր բան մը անցաւ :

— Ոչ, ըսաւ, Արտեմ, հիւրերը միշտ մի և նոյն կերպով կըզբօսնուն, ուրիշ բան

մը չի կայ :

— Ուրիշ ամենեւին :

— Հա , ըսաւ Արտեմ նստած տեղէն վեր նետուելով , զինուորական պաշտօնեայ մը եկաւ և նամակ մը բերաւ հօրեղբօրս :

— Ճիշտ է , մրմուռաց բերնին մէջ Գրիգոր դէմքը թեթեւ կերպով մը ակրերով զօր Արտեմ լաւ նշմարեց :

— Անկից վերջը , շարունակեց Արտեմ սրտայայտ , դիշերապահներն վարի սենեակին պատուհաններուն առջին եկան , եւ մէկը փնտուերու կամ բան մը դիտելու ձեւեր և շարժմունքներ ընելէն վերջը փողօցին մէջ աներևոյթ եղան :

— Գուր ի՞նչ կընէիք , հարցուց Գրիգոր սրտատանջութեամբ :

— Նստած էի , ըսաւ Արտեմ :

— Ժամը քանի՞ն կար :

— Չորս և կէսը անցեր էր :

— Անկից վերջը ռոջափ ատեն կեցաք վարի սենեակը :

— Գրեթէ կէս ժամէն քիչ պակաս ատեն :

— Չայն մը չը լսեցիք :

— Ամենեւին :

— Տէր Աստուած , ինչ բան է այս :

— Բայց վերջապէս , ըսաւ անհամբերութեամբ Արտեմ Գարեգինը տեսա՞ք :

Այս խօսքը երկար ժամանակէ ՚ի վեր է որ պահէր էր և իր կուրծքը կարծես թէ

կ'այրէր եւ արտասանելէն վերջը երկայն շունչ մը առաւ :

— Ես ալ քեզի այդ պիտի հարցնէի , օրիւ որդ , ըսաւ Գրիգոր , ես զինքը ամենեւին չի տեսայ այս դիշեր , մինչև հիմայ զինքը կը փնտուէի յաճախ գացած տեղերը , բայց չի կրցի գտնել :

Արտեմ ուշադրութեամբ չորս կողմը դէտեղէն վերջը , դէպ ՚ի Գրիգորին ճուղակ և ցամ ձայնիւ ըսաւ :

— Կէս ժամ առաջ ստորնայարկի սենեակին պատուհանին առջևն էր և հօրեղբօրս բարկութեամբ վար իջած ատենը քովի նեղ փողոցը մտաւ աներևոյթ եղաւ :

— Բայց ինչպէս . տեր Աստուած , ո՞ւր է զած պիտի ըլլայ , ըսաւ Գրիգոր շուարած և շրթունքները խածնելով :

— Գիտեմ ըսաւ Արտեմ , ասիկայ հօրեղբօրս նենգութեամբ մէկ խորհուրդն է որպէս զի Գարեգինը վտանգի մէջ ձգէ . անութ մարդը դեռ չի կշտանար ինձի չարիք ընելէ :

Գրիգոր և Սաթիսիկ իրարու երեսնայեցան . Գրիգոր դիտով թեթեւ նշան մը ըրաւ , զոր Արտեմ չի նշմարեց իր տաքութեամբ խօսած ատենը . կարծես թէ սև քող մը իջաւ Սաթիսիկի աչաց վրայ , բայց լուռ կեցած չէր խօսէր , վասն զի արդէն սիրտը ելած ըլլալով սրտին բուռն յուզմունքը , զոր հազիւ կրնար զսպել ,

պիտի յայտնուէր :

— Այո՛, յարեց Արտեմ ճիշդ այն ղինուուրական պաշտօնեան ալ անոր համար եկաւ հոս :

— Աստուած իմ, մըմնջեց Սաթինիկ այլայլութեամբ մը :

Գրիգոր թէ և ասուր էր, բայց ինքզինքը բռնելով խօսքը Արտեմի ուղեց, մինչդեռ անիկայ դուխը մէկ կողմճուած և թեւերը շնորհալի կերպով խաչաձև կուրծքին վրայ դրած համբերատար կերպարանք մը առած էր :

— Ազնիւ օրիորդ, բռաւ, դուն արդէն ի մացեր ես բնազդմամբ քու անգութ հօրեղբօրդ ընթացքը քեզի՞ և քու կիներուդ դէմ, ես ալ թէպէտև չէի ուզեր քու սիրտը վիրաւորել, բայց գրեթէ պարտք մը նէ այս բանը ինձի. ճիշդ գիտցածիդ պէտէ, ես քիչ մը առաջ Ահմէտ տասնապետին հետ անասկեցելով որ իմ բարեկամս է, ամեն բան իմացայ. հօրեղբօրդ կողմանէ պատուէր եղած է Գարեգինը ձերբակալել մանաւանդ այս տան մօտերը պտըտած ժամանակ, ուստի պէտք է որ զգուշութիւն ընէք : Սակայն վախնալու բան չիկայ, հօ՛, Գարեգինը առիւծի պէս ուժով է և եղջերուի պէս ալ թեթևասն, ամենեկին վախ մի ունենար, ես հիմայ կերթամ ինքը կը փրնուրուեմ, ամեն բան ապահով է :

Արտեմ բոլորովին դեղնած էր. Գրիգոր ալ չի դիմանարով և բարի գիշեր մաղթելով դուրս ելաւ. Արտեմին սիրտը լեցուն ըլլալով չի կրցաւ խօսիլ և գլխովը բարի գիշեր մաղթեց Գրիգորի. անկէց վերջը գնաց Սաթինիկին գիրկը ինկաւ և զայն դրկեց, ան ալ իր կողմանէ զինքը սրտին վրայ սեղմեց և անոր բարձր ու ճերմակ ճակատին վրայ համբոյր մը դրոշմեց : Այս երկու սրբելի բարեկամուհիները այսպէս իրարու գրկի մէջ անխօս, խորին մտածման մէջ ընկըմամբ էին և իրենց ցաւերը մտռոյնով թըմբութիւն մը քիչ քիչ զերենք կը պատէր :

Միւս կողմանէ Գրիգոր ալ վար լջնարով դրան բանալին ուղեց Գաբրիէլէն որ իրեն յուզեալ գէմըը նշմարելով,

— Դուն ալ տրտում ես, սիրելի Պ. Գրիգոր բռաւ, կարծես թէ դև կայ այս գիշեր տան մէջ. չեմ հասկնար թէ ինչպէս բան է, ես ալ միտք ունէի պատուական բարեկենդան մը ընելու, բայց ինչ ընեմ, իմ ալ սիրտս կտորեցաւ, օրիորդը խիստ տրտում է, Սաթինիկ տկարութիւն ունի, դուն արևսուր. Աստուած բարի ընէ. խելքս չի հասնիր. Ընչ կըսես :

— Հոգ չէ սիրելի, աւելցուց Գրիգոր անմտադրութեամբ և կարծես թէ ծանր մը տածութիւն մը բոլոր միտքը դբաւած էր, հոգ չէ, ասանկ բաներ կըլլան երբեմն, բայց

չուտ կանցնին ինչ ընենք :

Այս խօսքերը լսելէն վերջը , բանալին և իր լսալուները առնելով դռնէն դուրս ելաւ և դէպ 'ի վար երթալով նեղ փողոց մը մը տաւ և անտես եղաւ . այս միջոցին ուրիշ տեղ մ'ալ հետաքրքրական անցք մը կանցնէր : Ուստի ընթերցողը հոն խրկենք :

ԳԼՈՒԽ Դ .

ՄԻՋԻՆ ՓՈՂՈՅԻ ԿԱՊԵԼԱՆ

Եռայարկ տունէն մզոնի մը չափ հեռու , այն տեղուանքը ուր որ հրդեհի աւերակները տխուր և ամոյի տեսարան մը կը ներկայացնէին , աւերակի մը կիստիրծան պատին տակ մէկը կեցած էր . ձեռքերը տափառին գրպանները խօթած և երիտասարդի կերպարանք ունէր . այս երիտասարդը երբեմն կը ծռէր և զգուշութեամբ բոլոր տիքը կը զննէր , վերջը դարձեալ իր նախկին դիրքը կառնուր . անոր շարժումներէն կը կարծուէր թէ ինքը այն աւերածներուն մէջ տեղ բնակող խեղճերէն չէր , բայց չէր գիտցուէր թէ ասանկ ատեն մը ասիկայ ինչ գործ կրնար ունենալ այս փրատակներու մէջ տեղը . այս անձը Գարեգինն էր :

Գարեգին , ինչպէս որ գիտենք , Սրտե-

մէն դատուելով տունէն քիչ մը հեռու գրտնուած նեղ փողոց մը մտեր էր և այն տեղերը քիչ մը սպասելով երբոր գիշերապահները վրայ եկեր և այն նեղ փողոցը մտեր էին , Գարեգին Սրտեմին համամասն բնաղբ մամբ կասկածելով թեթե քայլերով , առանց ձայն հանելու , հեռացաւ անկէջ և դէպ 'ի իր ճամբուն վրայ դանուած հրդեհի աւերածները յառաջացաւ . բաւական ժամանակ զգուշութեամբ և ամենափոքր ձայներու ականջ դնելով քարելէն վերջը , աղօտ լոյսի պէս բան մը տեսաւ դեանի երեսը և քաջալերուելով դէպ 'ի հոն յառաջացաւ . առանց շշուէ մը հանելու շփոթեցաւ լոյսը եղած տեղին և մտիկ ընելով մարդու ձայն լսեց , ասոնք տառապեալ հրկիզեալներ էին որ հոն կը բնակէին , դեռ կանգուն կեցած ծխանքի մը տակ ապաստաներ էին , երկու կողմը գտնուած կիսափուլ սրբերուն վրայ հին տախտակներ երկնցնելով առաստաղ և միանգամայն քիւմը յարմարցուցեր էին . այս հիւղին դուռն ալ քանի մը հատ ծռխէն սեցած տախտակներ էին միայն : Գարեգին այս դրամն մօտենալով ձեռքով քանի մը հարուած տուաւ ըսելով :

— Ներեցէք , այս ժամանակ ձեզ անհանդիստ ընելուս , և դուռը բանալու շնորհքը բերէ :

— Ո՞վ կրնաք ըլլար պարոն, ըսաւ ներսէն կնոջ ձայն մը :

— Թերևս բարեկամ մը, աւելցուց Գարեգին, ապահով եղիք սիրելի մայրիկ, ձեր դուռը զարնողը գէշ մարդ մը չի կրնար ըլլալ. Աստուծոյ ձեռքը ձեզ նմաններու վըրայ է մըշտ :

Ներսը եղող կինը Գարեգինի այս անոյշ եւ կարեկից խօսքերուն վրայ վստահանալով եկաւ դուռը բացաւ եւ ձեռքերը կը դողար :

— Ի՞նչ կը խնդրէք, սիրելի պարոն, ըսաւ խեղճ կինը :

— Կողաչեմ գլանիկս վառեմ քիչ մը, վըրայ բերաւ Գարեգին շնորհալի քաղաքա վարութեամբ մը :

— Հրամեցէք, կրնաք ներս մանել, ըսաւ կինը եւ քան զլես վստահ ըլլալով անոր անկեղծ դէմքը տեսած ատեն, ուր ողջամըտութիւնն ու վէհանձնութիւնը նկարուած էին :

Գարեգին ներս մտաւ եւ իրեն տրուած խարխուլ աթոռակի մը վրայ նստեցաւ. այս հիւղին ներսի կողմը դրսի կողմէն քիչ տխուր կերպարանք չունէր, տախտակամուծը քանի մը փոտած տախտակներէ կը բաղկանար, գտնուած մէկ քանի անկողիններու մէջ գրեթէ բուրդ չիկար. հին խորգ մը գորգի տեղ գետինը փռուած էր, անկողինները սաւան չունէին եւ երեսի բարձե-

րը քարի պէս կարծր էին. ճաթած եւ մէկ կողմը կտրած հողէ վառարանի մը մէջ քանի մը հատ փայտի սծուխի կայծեր կային որոնք ինչ կրնային ընել այն աստիճան խոնաւութեան եւ ցրտութեան դեմ, պատեւը հրդեհի ծուխէն սևցեր էին եւ սատիկ խոնաւութեանէն կը քրսնէին, այս հիւղին մէկ անկիւնը քանի մը հողէ ամաններ կային հողէ ազօտ կանթեղ մը կը լուսաւորէր զիրենք, երկու հատ ալ փայտէ հին ու խարխուլ աթոռակներ կային, սակայն ամեն կարասիք ալ խիստ մաքուր էին, այս թշուառ ընտանիքը չորս անձերէ կը բաղկանար, մայրէ մը, քոյրէ մը եւ երկու փոքրիկ մանչ տղաքներէ, այս տղաքը մէկ անկողնի մէջ պառկեր էին իրարու պլլուած, դէմքերին նիհար էր եւ տփռոյն, երեսունուն վրայ մանկական անմեղութիւնը եւ պարզութիւնը նկարուած էր, բարակ վերամակով մը պատած այս երկու անմեղ հրեշտակներու ընծայած տեսարանը այնչափ սրտաձմիրիկ էր որ մարդուս աղիքները փորին մէջ կտոր կտոր կընէր եւ մարդ վայրկեան մը նախախնամութեան վրայ կը կասկածէր. երկու արտասուաց կաթիլներ Գարեգինի պայծառ աչքերուն մէջ մեռան եւ սիրտը վեր ելաւ : Վառարանին քով ցած աթոռակի մը վրայ օրիորդ մը նստած էր, որ մանկանց քոյրն էր, կերեւար թէ տասն եւ եօթը

տարեկան կար, պարզ շրջագրեալ մը հա-
զած որուն գոյնին աստիճանը այնչափ եղ-
ծուած էր որ ինչ գոյն ըլլալը չէր որոշուէր,
նոյնպէս վրայէն պարզ չին և բարակ հա-
զուստ մը հագած էր և խեղճը ցուրտէն
կը դուրսը: Երբ Գարեգին ներս մտաւ ու
բարեկեց զինքը, ոտքի վրայ ելլելով քաղա-
քավարութեամբ անոր բարենն առաւ և իր
նիհար և տժգոյն դէմքը թեթեւ կարմրու-
թեամբ մը ներկուեցաւ ու աչքերը վար
առաւ. մայրն ալ եկաւ վառարանին քով
նստեցաւ, այս կիներ քառասուն տարեկան
կերևար բայց խեղճութիւնը և սառապանք
ները կարծես թէ զինքը մաշեցուցած էին,
գլուխը սև գլխանոց մը կապած էր և հին
պարզ բայց մաքուր հագուստ մը կը կրէր:

— Բարի եկար, ըսաւ կիներ դու արթու-
թեամբ, բարի եկար, աղնիւ պարոն:

— Շնորհակալ եմ, մայրիկս, աւելցուց
Գարեգին:

Օրիորդն ալ իր կողմանէ գլուխը շարժե-
լով բարեկեց գրարեգին և նորէն կարմրելով
աչքերը վար առաւ. Գարեգին ալ անոր
տուած բարեկին պատասխանեց այնչափ աղ-
նուութեամբ և քաղաքավարութեամբ որ
կարծես թէ կոմսուհի մը կը բարեկէր, վեր-
ջը աչքերը ասդին դարձուց որպէս զի այս
պարկեշտ աղջիկը աւելի չի շփոթի և տղոց
դառնալով:

— Ա՛հ, ինչ սիրուն դաւակներ, յարեց
ճշմարիտ սրտայուզու թեամբ մը, Աստուած
պահէ զիրենք:

— Այո՛, ըսաւ թշուառ կիներ, երկուոր-
եակ են, խեղճ դաւակներս, ամեն օր ի-
րենց համար կ'աղօթեմ. հայրերնին կոր-
սրնցնելու դժբաղդութիւնը ունեցան, ինչ
ուրիշ ապաւէն մը չունին այս աշխարհիս
մէջ, կը յուսամ որ օր մը մէյմէկ բարի մար-
դիկ կ'ըլլան և իմ թշուառութիւնս կը մոռ-
ցընեն ինձի:

Այս աղնիւ մօրը սիրտը յուզուեցաւ և
խոնարհելով անոնց անմեղ ճակատին վրայ
մէյմէկ համբոյր գրոշմեց. խեղճ կնոջ աչ-
քերը լեցուած էին. զանոնք ինչպէս մեծ-
ցընելը համառօտ կերպով մը նկարագրեց
և թէ ինչպէս թշուառութիւնը զիրենք այս
մատաղ հասակին մէջ խելացի ըրած էր.
պատմած ժամանակը աղքատութեան, չը-
քաւորութեան բոլոր ստակոմները Գարե-
գինի ներկայացան և իրեն աղնիւ սիրտը
ճղմուեցաւ: Այո՛, ցրտէն, խոնաւութենէն
չքաւորութենէն պաշարուած չորս փա-
փուկ սրբարածներ, աւերածներու մէջ տե-
ղը, և ինչ ստակալի բան, և սակայն անոնք
ալ մեզի նման մարդ են, այսպիսի տեսա-
րաններ միթէ անպակաս չե՞ն մեր օրերն
ալ եթէ քայլերնին ուղղենք այնպիսի խոր-
շէր ուր հաղիւ կենսատու օդը և լոյսը կը

Թագիանցեն , որչափ անօգուտ ծախքեր կը նեն մարդիկ որոնցմով ասանկ հազարաւոր Թշուառներ կրնան լու կերպով սնանիլ . աղքատութենէն վերջը կուգայ ամենէն սոսկալի Թշուառութիւնը , այն է հիւանդութիւնը և շատ անգամ յուսահատութիւն , ուսկից անթիւ ոճրագործութիւնը կը հետեին և արդարեւ եղեռնագործութեանց մեծ մասը աղքատութեան և յուսահատութեան հետեւանքն են :

Ժամանակը ուշ էր և Գարեգին ալ չուզելով այս Թշուառ կնկան կսկիծները նորոգել և օրիորդը վիրաւորել որ շատ փափկասիրտ կերեւար և յաճախ կը շառագունէր , կը պատրաստուէր ելլելու : Գրպանը խառնելով երկու ոսկի հանեց և զանոնք այս կնկան երկնցնելով քաղաքավարութեամբ մը ըսաւ :

— Ազնիւ մայրիկ , ներեցէք յանդգնութեանս , ասոնք կրնան Թերեւս այս սիրուն մանկիկներուն օգտակար ըլլալ :

Այս խեղճ կինը վիրաւորուելով Գարեգինի ըրածէն , տխրագէմ ետ ետ գնաց և այնպիսի ակնարկ մը ձգեց անոր վրայ որ Գարեգին ձեռքը քաշեց , զղջալով ըրածին վրայ որով այս տառապեալ կինը վշտացուցեր էր և ներում խնդրեց անկից . իսկ օրիորդը՝ որ մինչև այն ատեն լուռ կեցած էր , աչքերը գետնից սևեռած և լոկ եր

բեմն գազտ հացեցուածներ ձգելով Գարեգինի վրայ , երբ նա իր մօրը հետ կը խօսակցէր , կըզմայլէր անոր ազնուախօհութեանը վրայ , չի կրնայով դիմանալ , որով իրեն վերջի աստիճանի փափկասրտութիւնը կը ցուցնէր . խօսքը Գարեգինի ուղղելով ըսաւ աչքերը վար առնելով և շտկուելով :

— Մի ընէք , ազնիւ պարոն , ձեր մեր խեղճ անակին պատիւ ընենիկդ և մեզի՛ իբրոր սրտէ կարեկից ըլլալնիդ միայն մեծ հորատութիւն եւ երջանկութիւն է մեզ համար :

Այս խօսքը ըսելով , օրիորդը առջինէն աւելի կարմրեցաւ և Թերեւս կեանքին մէջ այս առաջին անգամն էր որ իր դեղնած դէմքը կենդանի կարմիր դոյն մը առաւ . Գարեգին ալ գլխովը յարգութիւն մը ըրաւ անոր : Սակայն սիրտը կեռար և կուզէր այս դժբաղդ ընտանիքին օգնութիւն մը ընել . ուստի քիչ մ'ալ նստելով եւ խօսք մէջ բերելով առանց նշմարելու իր փամաշուցիցին ոսկի բանալին շղթայէն հանեց , նոյնպէս ձեռքը գրպանը խօթելով վարպետութեամբ մը ոսկի մատանին ալ մատէն հանեց և այն երկու ոսկիին հետ մեղմիկ նստած աթոռակին ետեւի կողմը ձգեց : Ասկից վերջը ոտքի վրայ ելնելով և դարձեալ ներում խնդրելով բարի դիշեր մաղթեց և

դուրս ելաւ այն խեղճ հիւղէն՝ որուն մէջ
աղամանդի նման պատուական սիրտ կրող-
ներ կը բնակէին :

Երբոր Գարեգին դուրս ելաւ տնակէն ,
սկսաւ խորունկ մտածել տեսած իրերուն
և քիչ մը յառաջ իր գլխէն անցածներուն
փրայ . բայց և այնպէս գիշերապահները
մտածելով խոհեմութիւն սեպեց հեռանալ
այն աղետալի տեղերէն եւ տան ճամբան
բռնել : Ուստի զգուշութեամբ աւերնե-
րուն մէջ տեղէն ճամբայ կը բանար և թե-
թեւութեամբ կը քալէր , ժամանակ ժամա-
նակ մտադիր ըլլալով և ականջ զնետով հս-
փին ձայնէն որ բաւական ցուրտ կը փչէր
և ուժգին էր . ակամայ ստեղծ մը կզգար
տեսնելով հրկիզեալ տանց երկայն ծխանք-
ները որք գիշեր ատեն ուրուականներու
կը նմանէին և այս հրայրեացներուն ահու-
լի երևոյթ մը կուտային :

Յանկարծ ահաւոր թնդիւն մը խւր բար-
դաւաճ անդամները դողացուց և զինքը բռ-
տիպեց ետին դառնալու . Գարեգին թե-
պէտ և առջի բերան ստսկաց այս ձայնէն
որ գիշերուան լուութեան մէջ թնդանօթի
մը ձայնին չափ ահեղ էր , բայց վերջէն ինք
զինքին գալով որոշ իմացաւ որ կիսախորձան
պատի մը փլչելու ձայնն էր , բայց երբոր
գտնուալով իր ճամբան պիտի շարունակէր ,
յանկարծ իր աջ կողմը լցս մը փայտեցաւ .

Գարեգին այս լըցսին մօտենալով մարդու
դէմք մ'ալ նշմարեց , այս դէմքը իրեն ան-
ծանօթ չէր , ճանչցաւ զայն , խաչէր եղ-
բայրն էր որ հետաքրքրութեամբ այս ձայ-
նին ինչ ըլլալը իմանալու համար եկեր իր
պառկելու խուցին պատուհանէն կը դի-
տէր . Գարեգին առաջ անցնելով պատու-
հանին մօտեցաւ և չալեց , խաչէր եղբայ-
րն ալ շուարած ետ քաշուեցաւ աչքերը
բանալով . նորէն կրկնեց հարուածը Գարե-
գին և ինքզինքը սեղմելով սաստիկ կը խոր-
դար , խաչէր ու շաղբութեամբ զնետով ա-
նոր դէմքը ճանչցաւ զինքը « թշուառ սա-
տանայ » մրմուռաց և պատուհանը բանալով ,

— Ի՛նչ , սիրելի , կատակ չեմ ուղեր ըսաւ
իր կոշտ ձայնովը ձեռքը Գարեգինի կար-
կտուելով :

Գարեգին իր խնդալը շարունակեց և ը-
սաւ որ շուտով դուռը բանայ , վայրկեան
մը անգամ կորսուեցնելու չէ , ան սլ մե-
կէն պատուհանին առջևէն աներևոյթ ե-
ղաւ : Քիչ մը վերջը կողմնակի դրան մը
բացուելուն ձռինչը լսուեցաւ , խաչէր
դուրսը դուրս հանեց , թեթեւ կերպով հա-
զաղ ձևացուց . Գարեգին արդէն դրանն
առջևն էր , երկուքն ալ ներս մտնելով դու-
ռը դոցուեցաւ , երկայն ու նեղ ճամբէ մը
երթալով վերջապէս լոյս տեսան . այս չէն-
քը միջին փողոցին կապելան էր :

Միջին փողոցի կապելան հին և ցած շէնք մըն էր և հին ժամանակի շէնքերուն ձևը ունէր , տասն և հինգ կանգուն լայնութիւն և երեւոտն կանգուն ալ երկայնութիւն ունեցող գետնի մը վրայ կառուցուած , պատերը աղիւտով շինուած և դուրսի կողմէն եղևնի բարակ տախտակներով պատուած էին . ճակտի կողմէն միայն դուռ մը ունէր և երկու գունաւոր ապակիներով փոքր պատուհաններ ձեղնայարկին իբրև լուսացոյց կը ծառայէին . կլմիներն ալ սեցած և լուով պատած էին : ճակտի մեծ դռնէն ներս մտած ատենդ առջիդ ընդարձակ բակ մը կէլլէր որ շէնքին ցածութեանը համար բաւական մութ էր . մէկմէկէ բաւական հեռաւորութեամբ տախտակէ սեղաններ դրուած էին ասոնց բողբոխքն ալ փայտէ աթոռներ , պատերուն գեղին գոյնը մուխէն գրեթէ սեցեր էր : Այս մութ տեղը կը լուսաւորէին իրարու դիմաց դրուած երկու կանթեղներ , ձախ կողմի մէկ սիւնի մը բովէն , սրուն վրայ կանթեղը դրուած էր , նեղ ու մութ նրբուղի մը կար որ դէպ ՚ի այն կողմնակի դուռը կը հանէր՝ ուսկից որ Գարեգին և Խաչեր մտած էին . աջ կողմէն մեծ փողոցը կը հանէր այս կապելան և ձախ կողմէն ալ նեղ փողոց մը ուր որ Գարեգին պահուրտած էր , անկից ալ աւերակները , ետևի կողմէն

աւերի ցած կերևար շէնքը , այն տեղին աւերի բարձր ըլլալուն համար , ձեղնայարկը մէկ պատուհան մը ունէր՝ ուսկից Գարեգին Խաչերը տեսաւ , և բաւական հեռուն ուրիշ պատուհան մը կար մեծ փողոցին մօտիկ՝ սրուն առջին կը կենար կապելային ներսի կողմը Խաչեր եղբայր իր տախտակէ բարձր սեղանին վրայ և խմորներուն գինի կուտար :

Այս կապելային տէրը Խաչեր եղբայրն էր , գլուխը հին ֆէս մը դրած էր . գլուխը ճաղատ , յօնքերը թաւ , աչքերը խոշոր , քիթը ձեւաւոր , երեսին վրայ շատ մը բարակ և կարմիր երակներ կային , պեխերը աւերի պէս էին , հասակը միջակ , յիսուն տարեկանը անցած էր , սե և հին բաձկան մը հագած էր , վրայէն թիկնոց չունէր և թեկերը սոթտեր էր , մէջքը գօտի կապած էր հաստ չուխայէ տախտակին վրայէն և երեսները բաց կաշիկ հագած էր :

Երբոր կապելային բակը հասան , Խաչեր եղբայր Գարեգինի «քու կիներդ նայէ » ըսաւ և երկու անձ ցուցուց , որք կապելային ճակատի կողմը նստած կը խօսակցէին իրարու հետ :

— Բայց ձայն մի հաներ որդեակ , վասն զի գիտես . . . գաղտնի խօսակցութիւն մը ունին , ըսաւ Գարեգինի ախանջն ՚ի վար :

— Հոգ չէ , Խաչեր եղբայր , ինձ համար

է ատիկայ :

— Բայց չեմ գիտեր, վերջը ես պատասխա-
նատու պիտի ըլլամ :

— Բնաւ այդպիսի բան մը մտքէդ անդամ
մի անցընէր, ես հիմայ անոնց քով կերթամ :

Այս ըսելով, վաղեց անոնց քով դնաց մէկ
ձեռքով մէկուն, միւս ձեռքովը ալ միւս
ընկերին ձեռքը բռնելով :

— Բարի իրիկուն, սիրելի բարեկամներս,
բաւ թեթեւ զուարթութեամբ մը, հոս
էք, շատ բաւ :

— Բարի իրիկուն, սիրելի եղբայր, կրկ-
նեցին երկուքը մէկէն քունէ արթննալու
պէս թոթովուելով :

— Աւշացայ, այնպէս չէ՞, բայց բազր
դիս դարձեալ հոս բերու որ ամենեկին մրտ-
քէս չէր անցնէր, և մէկդմէկ դտանք :

— Բայց նստէ ըսաւ, երկու անձանց մէկը
Գարեգինի ձեռքը սեղմելով :

— Այո, նստէ կրկնեց միւսը աթոռ մը
ցուցնելով իրեն :

Ասոնց մէկը խաչեր եղբայրը կանչելով,
պատուիրեց որ իրենց գաւաթները լեցնէ
և Գարեգինի ալ գինի բերէ, այն ալ վա-
ղեց սեղանին քով և գաւաթները կը լեցու-
նէր, զնայելով միանգամայն իր գինւոյն
դեղեցիկ գոյնին վրայ, վերջը բերաւ գի-
նիները և անոնց տարով ինք հեռացաւ իր
տեղը և սկսաւ ինքն ալ իր կողմանէ խմել :

այս երեք անձինքն ալ առանձին մնացին :

Երկու անձանց մէկը բարձրահասակ երի-
տասարդ մ'էր, երեսուն տարեկանի մօտիկ
զեղազանգուր մաղեր ունէր, բարձրածա-
կատ էր, յօնքերը կարճ, աչքերը շագա-
նակագոյն, արձուունգն, մորթը ձերմակ և
փայլուն, այտերը բաւական գէր, բերանը
ձեւաւոր և շրթունքները կարմիր, ձեռքերը
մեծ տիկնոջ մը նախանձը գրգռելու չափ
ձերմակ, փափուկ և խիստ վայելչաձև : Իր
կապտագոյն ֆէսը մինչև յօնքերուն վրայ
բերած ըլլալով գլխուն ետեւի կողմը վայել-
չաձևութիւն մը կառնուր և դուռ դու փայ-
լուն մաղերը կերեւնային, ծայրը ծոպերով
կապոյտ անդուսէ փողպատ մը կապած էր և
շատ անգամ տոբրութիւն բրած ըլլալով,
անոնց հետ կը խաղար, սև գազմիրի վրայ
խիստ մանր և ձերմակի բիծերով կուրծքը
բաց բաճկոն մը հագած էր և օւրացած ձեռ-
մակ չապիկը կերենար, ոսկիէ ժամացոյց
մը կը կրէր, ոսկի շղթան ակիւզով մը բաճիկ
նին կոճակի ծակին անցուցած և վայելուչ կա-
խած, տափառը լազուարթի գոյն ունէր և
աղիւ սեկէ շինուած ձեւաւոր կողմիներ կը
կրէր : անոյշ կապոյտ գոյնով և անգլիական
ձեւով կարճ թիկնոցն ալ իր հագուստին վա-
րելու թիւնը կամբողջացնէր և մարթին
ձերմակութիւնը աւելի սրայծառ կերեցնէր,
ընչացքը խարտեալ և գեղեցիկ ոլորուած

էր : Այս երիտասարդին դէմքին վրայ առ-
պետական անկեղծամտութիւն և խորխորու-
թիւն նկարուած էր , շրթունքներուն վրայ
ժպիտան անպակաս էր , բայց չի գիտցուի
թէ ինչու համար այս բուն խի պրական
և սեգ դէմքին վրայ իր երկու աչքերը
ճիշտ կանացի փափկութեամբ ու անուշու-
թեամբ կը փայլէին և այնպիսի աննկարու
գրեւի մեթամորձոտութեամբ լեցուած էին
որ մարդուս սրտին խորշերուն մէջ կը
թափանցէր :

Այս երիտասարդը տախտակէ սեղանին
գլուխը նստած էր , կռնակը պատին կողմը
դարձուցած և իր գինացը նստող ընկերին
հետ կը խօսէր . իր ընկերը նկնահասակ մէ-
կն էր , սև մազերով , բարձր ճակատով ,
թաւ և կցուած յօնքերով . աչքերը կը-
րակի պէս և ծակիչ նայուածք մը ունէին ,
դէմքն ալ բաւական կանոնաւոր և սիրուն
էր : Թխորակի ֆէս մը դրած էր գլուխը ,
սև փողպատը անյարգար կապած , գանգը
բամազ գաղմիրէ բաձկնն մը հագած էր
ոսկեգոյն կոճակներով , տափատը մոխրու
գոյն և վրան մանր սև կետերով , բարձր
կողիկներ հագած էր և շաքարագոյն թիկ-
նոց մը կը կրէր . այս անձը խիտ նրբամիտ
և խորամանկ կերևար և կարծես թէ իր
դիւթիչ նայուածքովը կախարդական զօ-
րութիւն մը կը բանեցնէր խօսակցին վրայ

և զինքը կրտախպէր իր ազդեցութեանն հը-
նազանդելու :

Երբոր Գարեգին եկաւ , ասոնք վայրկեան
մը դադրեցուցին իրենց խօսակցութիւնը ,
դինիններնին խմեցին և դէմքերնին քիչ մը
զուարթացաւ . Գարեգին պատմեց հակիրճ
կերպով այս գիշերուան իր գլխն անցած
ները , գանգրագեղ մազերով երիտասար-
դին տխրութիւնը երթալով կաւելնար , իր
պայծառ դէմքը մթաքնիլ սկսաւ :

— Ա՛հ , Գարեգին գոչեց խռովեալ ձայ-
նով մը , Գարեգին գու բարեբաւտիկ ես .
խիկ ես , ես այս միայն ունիմ և գրպանէն
թուղթ մը հանելով անոր երկնցուց :

Գարեգին առաւ այս թուղթը որ բոլոր-
վին թրջած էր , կարգաց զայն , իմացա-
լինչ և որուն ըլլաբ . ժամ մը առաջ իր գլու-
խուն եկածները նորէն իրեն ներկայացան
աւելի սոսկալի կերպով և թուղթը նորէն
երիտասարդին դարձնելով ,

— Սիրելի Արամայիս , յարեց յուսահատ
շեշտով մը , գիտեմ բու դժբաղդութիւնդ
անօրինակ է . թշնամիներդ կաշխատին վեր-
ցնելու քեզմէ այն կէտնքը՝ զոր դու իրենց
համար ՚ի գրաւ գրիր և հիմայ ասանկ չուա-
ռացար , գիտեմ դու անկեղծ ես և քեզի դէմ
նենդութիւն ՚ի դարձ ամէլը քեզ դաշտնով
ծակելէ աւելի սոսկալի է , ա՛հ , ի՛նչ ընենք :

— Ինչ ընենք , շեշտեց Արամայիս մոլեգին

ինդու թեամբ մը և այնպէս ուժգին արտա-
տանելով այս խօսքերը որ նկնաձև անձը իր
բնկերը՝ սոսկաց :

— Բայց մենք ալ, վրայ բերաւ Գարեգին
կարեկցաբար և Արամայիսի ձեռքը սեղմե-
լով յուսահատութենէ աւելի զօրութիւնը ը-
լանք :

— Այժմ Ժամանակը չէ, աւելցուց Արամայիս
գլուխը շարժելով :

— Ի՞նչպէս ըսաւ Գարեգին ժպիտ մը ը-
նելով :

— Այն պատասխանեց Արամայիս սրտայու-
զութեամբ. պատիւս անսրտատ պահեցի
մինչև հիմայ, բարեկամութեան հաւատա-
րիմ եղայ, ըրած ուխտիս չի դրժեցու հա-
մար չոր տասնամեները անկողին և թեւս ալ
դիտուս բարձ ըրի. բայց այսչափ անձնու ի-
րութենէ վերջը սրտիս այնպիսի ուղբ մը
մխել զոր հետո գերեզման պիտի տանիմ.
ահ, անտանելի բան է, աշխարհ աչքիս
մութ կերեւայ. ինձի անանկ կերեւայ որ
բոլոր մարդիկ ալ չարասիրտ են և զիս հա-
լածել կուզեն. եթէ այս այսպէս է, ես . . .
գիտեմ . . . :

Կարծես թէ ամեն մէկ բառ արտասանե-
լուն փուշ մը կը խօթեն նկնահատակ ան-
ձին մարմինին մէջ որն որ ուշադրութեամբ
Արամայիսի դէմքը կը դիտէր և անոր մէկ
խօսքն անգամ չէր կորսնցունէր : Այս մար-

դը երբոր սուրեց, խաչեր եղբայրը կայծա-
կի պէս վազեց և զինուոյ գաւաթները լեց-
ուեցան և նկնաձև անձը հրամցուց : Գա-
րեգին գինուոյ գաւաթը այս մարդուն ձեռ-
քէն առնելով և շրթունքներուն տանելով
ըսաւ :

— Սիրելի Պ. Սերովբէ, կը զարմանամ
անգրգուելի հաստատութեանդ և հնարի-
մացութեանդ վրայ, և ժպիտ մը ըրաւ :

— Այո՛, այո՛, ըսաւ Պ. Սերովբէ գլուխը
շարժելով և անոր միտքը հասկնալու տէս
թեթեւ ժպտելով :

— Աւելի իր բարեկամութեան համար
ունեցած անձնու իրութեանը վրայ կը զար-
մանամ ըսէ, աւելցուց Արամայիս խօսքը
Գարեգինի ուղղելով և խանդաղատանօք
Պ. Սերովբէի երեսները համբուրելով :

— Իրաւ իրաւ, յարեց Գարեգին գորովա-
նօք անոր ձեռքը սեղմելով :

— Եթէ ինքը չըլլար, վրայ բերաւ Արա-
մայիս, ես հիմայ շատ անգամ մեռած էի :

— Ի՛հ, մէկ կողմ թող սա մեռնելու խօս-
քը, ըսաւ Պ. Սերովբէ զայրացման ձևով.
ամեն անգամ այդ խօսքը ըսելուդ, դիտես,
ջիղերս դող կը հանես :

— Ա՛խ, անի, ըսաւ Արամայիս այնպիսի
սոսկալի հառաչանօք, որ կարծես թէ սիր-
ալ տեղէն էլաւ :

Արսին արիւնը դէպ ՚ի պակերը էլլելով

Ճերմակ այսերուն վրայ վարդեր բուսան,
կուրծքը կը բորբոքէր, և աննկարագրելի
անձկութիւն մը տիրած էր վրան, անհամ-
բերութենէն ձեռքերուն մասները կը կո-
տրուէր. մէկէն 'ի մէկ ցնցուեցաւ և Պ.
Սերովբէ որ անոր ամեն շարժմունքները
ուշադրութեամբ կը դիտէր, անոր վերար-
կուին բացուիլը և փայլուն իրի մը փայլիլը
տեսաւ: Եթէ կայծակ ինկած ըլլար իր քու-
 վը այնչափ չի պիտի սարսափէր. իր արդէն
տժգունած գէմբը մեռելի մը գեղնութիւ-
 նը առաւ և ծունկերը սկսան դողալով ի-
րարու զարնել. ձեռքը ճակտին դնելով կը
ջանար իր գէմբը ծածկել որպէս զի իր ան-
բացատրելի սրտայուզութիւնը որ գէմբին
վրայ ճշգրիտ նկարուած էր, չի նշմարուի.
կերևայ թէ այս մարդը առաջին անգամն էր
որ մարդուս արիւնը իւր ամանէն դուրս
ցայտեցնող այսպիսի գող մը կրեց. հազար
անգամ անիծեց այն հրէշները՝ որ մարդուս
որտէն յոյսը արմատաքի կը խլեն և մտքին
մէջ սոսկալի խորհուրդներ յղանալու պատ-
ճառ կըլլան. իրենց նմանը եղող մարդը
թշուառութեան և յուսահատութեան
զահավէժին եզերքը գլորելէն վերջն աչ
առաջին անգամ անոր կից զարնող և գա-
հավիժողը իրենք կըլլան և վագրի մը կու-
տաղութիւնը գերադանցող սխալալու-
թեամբ մը կը պարարին:

Պ. Սերովբէ նրբամիտ և այնպիսի անձե-
րէն մէկն էր որոնց համար հնարք չի պակտիր
և կրնան ուղածինն առաջ տանիլ, բաւա-
կան է որ կամբ ունենան, ուստի իր գինին
պարպեց և գինի բերել հրամայեց: Կարե-
լի եղածին չափ անտարբերութիւն մը ա-
ռաւ և զուարթութիւն կեղծեց. հասկնա-
լով որ ալ իր գործին ժամանակը հասած էր,
շտկուեցաւ և դէմբը սկսաւ տակաւ իր առ-
ջին կերպարանքն առնուլ: Այս միջոցին
յանկարծ միտքը բան մը գալով ուղղուե-
ցաւ և ձեռքը երեսին դրաւ. մէկ երկու-
 վայրկեանի չափ խորհելէն վերջը, ցառ-
քեց ելաւ նստած տեղէն և երբ գէպ 'ի
Խաչեր եղբօրը ուղղուելով, տեսաւ որ իր
սեղանին ներսի կողմը նստած էր անիկայ
և առջին քիչ մը կերակուր, շիշ մը ու գա-
ւաթ մը դրած իր սիրած մէկ գոթհիկ եր-
 գը կերգէր ըսելով « Ես քեզի ինչ ըրի նըս-
տեր ու կուլաս, և այլն », ինքն ալ աթոռ-
 մը առնելով անոր դիմացը անցաւ, նստե-
ցաւ այնպէս որ երկուքն ալ չէին տես-
 նուէր ոչ Գարեգինէն և ոչ Արամայիսէն: Պ.
Սերովբէ գէպ 'ի Խաչեր եղբայրը ծռելով,
ականջին մէկ երկու խօսք զուրցեց գլխովը
զուրցածներուն պատասխանը խնդրելով և
ցուցամատը շրթունքներուն գպցնելով
մեղմօրէն խօսել կը պատուիրէր. Խաչեր
ժամանակին ուշ ըլլալը պատճառ բերելով

քանի մը խօսք մըմնաց բերնին մէջ . յայտնի է որ դժկամակութիւնը կը յայտնէր , բայց մի և նոյն ատեն Սերովբէի ձեռքին մէջ արծաթ մեծիախցէի մը փայլիլը տեսնելով , դէմքին խոժտութիւնը անհետացաւ : Պ. Սերովբէ անոր հաճութիւնը նշմարելով , դարձեալ ակնաջին խօսք մը զուրցեց և բուհտաւ մտերմաբար անոր ուսին դարնել . խաչեր ալ գլուխը շարժեց 'ի նշան հաւանութեան մեծիախցէն առնելով և գրպանը դնելով : Սերովբէ սոքի ելաւ եւ դէպ 'ի բնիկերնեքուն կուղղուէր . այս եղանկերը երկու հոգւոյ մէջ անցան , Գարեգին և Սրամայիս բարբառովին անտեղեակ էին :

Պ. Սերովբէ երբ իր բնիկերնեքուն քովքալով նորէն իր առջի տեղը նստեցաւ , սկըտու առաւ երազոյն մտադրութեամբ Սրամայիսի դէմքը նկատել . մերթ քնդ մերթ ալ դադանի և խռովալից հայեցումները ձգելով այն կողմը ուր որ փայլուն մը տեսնուած էր որ անշուշտ փտանգաւոր զննելի մը փայլը եղած պիտի ըլլար : Երբ որ ինքը Սրամայիսի երեսը կը նայէր , այս վերջինը ժամացոյցը բաձկնին գրպանէն հանելով ժամը նայեցաւ և Սերովբէին ժպիտ մը ընելով « դեռ կրանուխ է , չորսն է » բաւ : Սերովբէ լաւ գիտէր որ ժամանակը ուշ է , բայց ձայն չի հանեց , Գարեգինի ալ աչքը բաւ և այս բարեպատեհ սխալման վրայ

անպատմելի ցնծութիւն մը զգաց որով իր մտքին մէջ գծած յատակագիծը կը յաջողեբծշուառ Սրամայիս , խելքը ցնորածի պէս էր , ինչ ընելը չէր գիտեր . ժամացոյցն ալ լարելու մտցած ըլլալով կեցեր էր :

Յանկարծ քիչ մը առաջ ցուցրցած մայրդին խնդութիւնը որ Պ. Սերովբէն սարսափեցուցեր էր , դարձեալ երեցաւ անոր սիգապանձ գիմաց վրայ , այս այն խնդութիւնն էր՝ որուն ճիշտ քովն է դերեզմանը :

— Ա՛հ , ահ , ատենը կուգայ , դուչեց Սրամայիս այնպիսի տխուր արտասանութեամբ մը որ անհնար է ըսել . ատենը եկաւ որ վեց ասրի անդթութեամբ ինն պահուած այն հրեշտակի դէմքը մէյմսկ տեսնեմ . երկու խօսք զուրցեմ և եթէ անկից վերջը մեռնելու ըլլամ , անոր առ իս հաւատարմութեան առհաւատչեայն եւ թշնամեացս անդթութիւնը մեկտեղ տանիմ : Եւ սակայն ինչ ըրեր էի ես , եթէ ամենափոքր յանցանք մը բրած եմ , թող բտն , աասն անգամ աւելի պատիժը կը քաշեմ , թող իմ կեանքս ինձի շեռահեն : Ես զուարթ էի առ ոջ . պեղեցիկ բնութիւնը ինձի համար ստեղծուած կը կարծէի , սակայն հիմոյ մարդիկ ստամանեքու պէս կերևան ինձ , գիշերը հանդարտ քուն մը չունիմ . բոլոր մարմինս կայրի , քայլերս ուր տանելու չեմ գիտեր . ինչ ըրեր եմ , Սառ

ուսած իմ, լոկ բարեկամութիւնը զիս կը միտիթարէ, բայց այն ալ, աւանդ, այնպիսի բաներ կան որոնց անձեռնահաս է :

Արամայիս այս խօսքերը բաւած ատեն՝ աչքերը կրակի պէս կը վայրէջին եւ կոպերը կապշտ շրջանակով մը պատած էին . Պ. Սերովբէ իր ձեռաց մէջ կրդգար անոր ձեռքին տենդային տաքութիւնը . հրատապ ջերմ մը իր կոկորդը եւ բոտորագեղ շքութունքները ցամաքեցուցեր էր, ձայնը կերկերեալ էր և կը խեղդուէր : Պ. Սերովբէ Արամայիսի այս արգարացի դանդաւաններուն դէմ բառ մը գտնել չգնեցաւ իր բեղմնաւոր մարքին մէջ, բայց ՚ի զուր աշխատեցաւ եւ լոկ լուծեամբ պատասխանեց անոր :

Ինքը երեսուն և հինգ տարեկան կար, բայց ութսուն տարեկան ճերտունիէ մը աւելի փորձառու էր . իր գլխէն շատ անցքեր անցեր էին . բաջ գիտեր թէ յուսահատութիւնը ինչ սոսկալի ախտ էր և թէ ինչեր կրնէր : Փամանակաւ ինք իր ձեռքովը ազատած էր դժբաղդ մը ինքզինքը ծովը նետած ատեն և անոր պատմութիւնը լսելով ամբողջ ժամեր արցունք թափեր էր . ուստի խիստ սարսափեցաւ երբ տեսաւ Արամայիսի թիկնոցին տակ այն փայլիւնը : Կը խզար այս ազնիւ երիտաւարդին վրայ զոր անգութ ջատուկ կին մը,

որ իր սիրելւոյն մօրաքոյրն էր . ամենուն քով անուանարկ ընել կը ջանար, Արամայիս անոր համար անձնուիրութիւն չէր խնայէր, խակ այս կինը սոսկալի ապերափութութիւն և թշնամութիւն կը հաստեցանէր Արամայիսի, որ շահախնդրութեան անհաշտ թշնամի էր և լոկ ճշմարիտ բարեկամութիւն ու անկեղծ սէր կը միտուէր : Յիշուի չիկայ աշխարհիս մէջ ազնուասիրտ կնոջ նման պատուական և անգին բան մը և չարասէր ու քինասինգիր կնոջ նման այս սոսկալի հրէշ մը :

Պ. Սերովբէ իր երկրորդ զէնքն եղող զուարճաբանութիւնը ձեռք առաւ և յաւըողեցաւ Արամայիսը զուարճացնել . արգէն ինք անոր վրայ տեսակ մը ազդեցութիւն կը բանեցնէր . Արամայիս ալ շատ անգամ իրեն խորհուրդ կը հարցնէր ու բոլոր դաղտնիքները անոր կը հաղորդէր . ինչ մեծ երջանկութիւն է անձնուէր բարեկամ մը որ քեզի հետ կը տրամի, բու վըշտերուդ վրայ հետդ կուրայ և մանաւանդ երբ անձը քեզի համար կը վտանգէ, խիստ շատ հաղուապիւտ բան :

Արամայիս զուարթանալ սկսաւ և իր արամութիւնը կը փարատէր . Պ. Սերովբէ ալ աչքը մէյմը Արամայիսի և մէյմ՝ ալ Խաչերեղբօրը կեցած տեղը կը դարձնէր . ժամը եօթն էր, գիշերուան զովութիւնը երթա-

լով կաւերնար , Սրամայիսի վրայ քանի մը վայրկեանէ ՚ի վեր ԹմրուԹիւն մը պատեր էր և աչքերը կամաց կամաց կը ծանրանային , սակայն անդրդուելի խորհուրդ մը մտքին մէջ կը պտըտէր , և իր ԹմրուԹեան հետ խորին մտադրազուԹիւնը կը ցուցնէր Թէ իր խորհուրդը ՚ի գլուխ տանելու հնարքը կը մտածէր : Նոյնպէս Գարեգին խոր մտածմանց մէջ ընկղմած էր : Պարոն Սերովբէ ալ լուռ կը կենար և անհանգստութեամբ չորս կողմը կը դիտէր . ատեն ատեն ալ խաչեր եղբօրը կեցած տեղը նայուածք մը ձգելով և անհամբերութեամբ ձեռքերը ճմուելով :

Սոյն միջոցին խաչեր եղբօրը կեցած կողմը եղող սրտուհանին առջև դէմք մը տեսնուեցաւ . այս անձը երեք անգամ մեղմով սարկիին զարկաւ , խաչեր եղբայր ցատկեց ելաւ նստած տեղէն և սկսաւ պատուհանէն նայիլ . վերջը մատուր նշան մը տարով փողոցն եզողին դէպ ՚ի նրբուղին սկսաւ ուղղուիլ հազարով եւ մեկ ձեռքով միւս ձեռքին մէջ հարուած մը տարով : Ստիկաց աղջարարութիւն մ՚էր , վասն զի Պ . Սերովբէ մեկէն ՚ի մեկ աչքերը մեծ մեծ բացաւ և ինքն ալ ձեռքով նշան մը տալէն վերջը , ոտքի վրայ ելաւ ու սկսաւ ձեմել ոտքերուն ծայրերուն վրայ . բիչ մը վերջը ինքն ալ դէպ ՚ի նրբուղին յառաջացաւ և մԹու

Թեան մէջ անտես եղաւ : Երբոր կողմնական գրանքով հասաւ , տեսաւ որ խաչեր եղբայր դուռը բացեր էր և ձեռքը ԹուղԹէ յայտեր մը բռնած մէկը ներս մտաւ . ստիկաց Մարիամ մայրիկին տղան Գրիգորն էր : Պ . Սերովբէ աչք ըրաւ խաչեր եղբօր և երբոր գնաց անիկայ , ինքը Գրիգորի մտենալով հարցուց Թէ ինչո՞ւ այսչափ ուշացեր էր , Գրիգոր ալ լատկտերը դեանին վրայ գնելով և գլուխը շարժելով պատասխանեց :

— Զդէ սիրելի պարոնս , այս գիշեր սոսկ հայի գիշեր մ՚է , ես ալ չեմ գիտեր ինչը ներս . օրիորդ Սրտեմ մեծ սրտատանջութեան մէջ է Գարեգինի համար , ես ալ երկար ժամանակէ ՚ի վեր է որ զայն կը փնտռէի :

- Ի՞նչ կրտես :
- Ճշմարտութիւնը , բայց այդ մեկ կողմ ձգենք , հիմայ մտիկ դիր Թէ ինչ կրտեմքէ գի , Մանեան տունէ լաւ գիտես :
- Ս . յո . երկու անգամ է որ հոն կերթամ :
- Շատ լաւ ուրեմն :

Պ . Սերովբէ գրպանէն կտոր մը ԹուղԹ և մատիտ մը հանելով շուտով քանի մը տող գիր գրեց ծռենկին վրայ և ԹուղԹը ծրարելով ու Գրիգորի տարով ըսաւ :

— Աստիկայ , և շուտ տար Մանեային յանձնէ և տես Թէ ինչ կրտէ . երբոր վե

բարաւոնաս, խաչեր եղբայրը դուռը կիւ
տաբայ պիտի թողու, կրնաս ներս մտնել,
անկէց վերջը ընելիքներդ կը զրուցեմ քե-
զի: Սակայն հնարաւոր եղածին չափ շուտ
կատարելու ես այս պատգամաւորութիւ-
նդդ, կը հասկնամ, քեզ տեսնեմ, օն, կայ-
ծակի տէս:

Գրիգոր լատները առնելով դուրս ելաւ.
Պ. Սերովբէ ալ իր ընկերաց քով կը դառ-
նար, նրբուղիին մուտքին բերանը խաչեր
եղբայրը գտնելով ականջին քանի մը խօսք
դուրցեց, անիկայ ալ ընջացքը շտեղծ գը-
լուիւր կը շարժէր. յետոյ Պ. Սերովբէ ըն-
կերներուն քով դարձաւ որք մի և նոյն կեր-
պով մտածութեանց մէջ ընկզմած էին և իր
շարժումները չէին նշմարեր: Իսկ ինքը իր
առջևը դրուած գինեւոյ գաւաթը պարպեց
և այս արթուն ոգին երկու դժբաղդ բա-
րեկամներու քով նստած, անոնց ապագային
ծրագիրը կը պատրաստէր մտքին մէջ: Ինք
գրեթէ վիշտ մը չունէր. երիտասարդու-
թեան ժամանակը թշուառութեան և քա-
նի քանի անգամ յուսահատութեան ձամ-
բաններէն անցեր էր, բարեկամ մը չէր ու-
նեցեր որուն կարենար վիշտը պատմել, ոչ
ալ մտերիմ մը որ իրեն կարեկից ըլլար,
բայց այն սոսկալի ժամանակները անցած
էին, հիմայ իր անխն սիրտը թշուառ բա-
րեկամութեան կրակովը կը տաքնար. ինքը

գիտէր թէ յուսահատ և ամենուն երե-
սէն ինկած թշուառի մը լոկ բարեկամս ը-
սելը ինչ մեծ արժէք ունի անոր առջին:
Ասոր համար յուսահատ Արամայիսի կարուկ
բայց դառնազէտ խորհուրդներ պարունա-
կող խօսքերէն կը դողար բոլոր մարմնովը:

Այս միջոցին Արամայիս թոթովուեցաւ
և սկսաւ աչքերը շփել քունէ արթննալու
պէս, խարտեաչ ընջացքը ձեռքին բթամա-
տին և ցուցամատին մէջ առնելով շտկեց,
թիկնոցին փոշին ձեռքերովը թոթովեց եւ
երկու թևերը իրարու պլած կուրծքին վը-
րայ դրաւ: Վերջը Պ. Սերովբէի վրայ ակ-
նարկ մը ձգելով, անոր գիտաւորութիւնը ի-
մանալ: Կուզէր. այս վերջինը քիչ մը շփթե-
ցաւ, բայց ինքզինքը բռնելով ուղեց որ
խօսքի բռնէ Արամայիսը. կերեար թէ տե-
ղէն ելլել չէր ուզէր կամ գիտաւորութիւն
մը ունէր՝ որուն յաջողութուն կըսպասէր: Ա-
րամայիս իր նայուածքը շարունակելով ըսաւ:

— Երթանք ըսել կուզեմ, կը հասկնամ
միտքս, կարծեմ ժամանակը եկած է, Ման-
կայ ինձ կըսպասէ:

Այս անունը արատասնած ժամանակ,
սարսուռ մը անցաւ բոլոր անդամներէն:

— Բայց ի՞նչպէս պիտի կարենանք ասիկայ
ի գլուխ տանիլ, վրայ բերաւ Սերովբէ աչ-
քերը անոր վրայ յառած:

— Ի՞նչպէս, է՛հ, Աստուած գիտէ, հոգս

չէ, հարկաւ կրնանք բան մը ընել :

— Սակայն կարծեմ աւելի լաւ կըլլայ առաջ խորհիլ և վերջը ապահովապէս գործել. գիշեր ատեն է, վտանգաւ որ է մեր ձեռնարկութիւնը, գիշերապահները :

— Գիշերապահները, շեշտեց Արամայիս Սերովբէի խօսքը ընդ միջերով, ես զանանք կրնամ վախցնել :

— Այդպէս ամեն բան մի գիւրացիներ, աւելցուց Սերովբէ սարսուելով Արամայիսի վերջին խօսքէն :

Արամայիս կանկառաւ և սկսաւ մտածել, վերջը զլուխը շարժեց որպէս թէ միտքը գրած խորհուրդը իրեն պահել կուզէր :

— Երթանք, ըսաւ նորէն, զինքը պիտի տեսնեմ, խոստում առած եմ, երբէք այս գիշերուան պէս խնդութիւն ունեցած չունիմ, կուզեմ այս ուրտխութիւնը ամբողջ վայելել և այս գիշեր, ինչ պիտի վախնամ, արդէն մեռած եմ ես, չեմ տեսներ, ըրաւ ծրո գիտեմ, ինքնաշարժ մեքենայէ մը ինչ տարբերութիւն ունիմ :

— Բայց սիրելի բարեկամս, ըսաւ Սերովբէ անսկարագրելի խանդաղատանօք. քու ապահովութեանդ համար է, ես քու հաւատարիմ բարեկամդ ըլլալով, շատ մը ի բաւուրներ ունիմ քու վրագ, դու յուսահատ եմ կրտս, ինձ կը վերաբերի, իբրև բարեկամ քու ձեռքէդ բռնելով ձով

բայ ցուցնեմ քեզ : Զիս շատ սիրելուդ համար կը համարձակիմ խնդրել որ խմ խօսքերուս ունեցիր ըլլաս, դիտեմ աշխարհ մութ է քեզի հիմայ և չեմ կրնար լաւն ու գէշը նշմարել, բայց ես քու բովդ եմ :

— Կը սիրեմքեզի, աւելցուց Արամայիս գորովանօք անոր ձեռքը սեղմելով և այն պիտի անձ մը ըրաւ որ Սերովբէի գլխուն մաղերը տնկուեցան :

— Հանդարտէ, սիրելի բարեկամս, յարեց Սերովբէ այնչափ կարեկցաբար արտաւանդելով այս խօսքը որ իր տժգոյն գիմաց վրայ անկեղծ բարեկամութիւնը կը փայլէր :

Այս միջոցին Խաչեր եղբայր ոտքի ելլելով, գէպ ՚ի նրբուզին ուղղուեցաւ և քիչ ժամանակէն մութին մէջ տնեքույթ եղաւ. ասիկայ չիմացաւ Արամայիս որ աչքին առջև եղած և ոչ բանի մը ուշադրութիւն կրնէր : Միայն Սերովբէ նշմարեց և իր երկիւղախառն խնդութիւնը ծածկեց. իսկ Գարեգին ձեռքը ծնօտին գրած և արմուկին ալ առջևը եղած տախտակէ սեղանին յեցուցած՝ խորին մտազբաղութիւն մը կը նշմարուէր իր վրան և բոլորաբար եղածներուն բոլորովին անուշագիր ըլլալէն կիմացուէր թէ յափշտակուած էր :

Ինչ մը վերջը Խաչեր եղբայր վերադառնալով նրբուզիէն գէպ ասանց կուգար. այս բանը թէպէտ և միւս ընկերներուն

անձանօթ՝ բայց Պ. Սերովբէի լաւ ծանօթ էր : Խաչեր եղբայր Պ. Սերովբէի մօտենալով իմացուց թէ Գրիգոր եկեր էր և զինքը կուղէր խիստ կարեօր գործի մը համար : Պ. Սերովբէ ՚ի սկզբան զարմանալ ձեացուց եւ ապշու թիւնը տիրեց վրան , բայց վերջը ոտքի վրայ ելլելով Խաչեր եղբոր հետը սկսաւ նրբուղիին կողմը երթալ և քիչ ատենէն աներևոյթ եղաւ : Գրիգոր քառորդ ժամէ մը աւելի էր որ հոն իրեն կրտսասէր . երբոր ասիկայ Պ. Սերովբէն տեսաւ՝ գրպանէն թուղթ մը հանելով անոր երկնցուց . անիկայ ալ սկսաւ կարդալ նամակը ուշադրութեամբ . կը կարծուէր թէ այս նամակը արտօրժելի լուրեր կը պարունակէր , վասն զի Սերովբէի դէմքը զուարթանալ սկսաւ : Նամակը կարգալէն վերջը , նորէն ծրարեց և գրպանը գրաւ . և Խաչեր եղբորը դառնալով պատուիրեց որ երթայ Գարեգինը կանչէ : Երբոր անիկայ գնաց ինքը Գրիգորի դառնալով ըսաւ :
 — Սիրելի բարեկամս , գուն այնպէս կեղծէ որ Գարեգինը փնտուելու համար կուգաս . ասի բարերարութիւն մըն է . բայց թշուառ Մանեան ի՛նչպէս է , ի՛նչ կընէ :

— Վիճակը դէշ է , նուազում մը եկաւ վրան . զինքը սենեակը տարին . բարեբաղդաբար նամակը գրելէն վերջը եղաւ այդ բանը :

— Տէր Աստուած , պատճառը մենք եղանք , բայց ինչ բնէնք , բաղդը անողք է :
 Ոտքի ձայն ելաւ և մէկէն Գարեգին երեցաւ , վաղելով սլուեցաւ Գրիգորի վրջը : Իսկ Պ. Սերովբէ ետ կը դառնար դէպ ՚ի Արամայիս , բայց նրբուղիին մէկ անկիւնը քաշուելով սկսաւ դիտել Արամայիսը և ի՛նչ տեսաւ . այս վերջինը թիկնոցին տակէն ատրճանակ մը հանելով , սկսաւ աննկարագրելի տխրութեամբ մը անոր վրայ նայիլ : Եթէ ճիշտ իր սրտին ուղղուած ըլլար այս ատրճանակը , այնչափ չի պիտի սոսկար Սերովբէ . սիրտը այնպէս սաստիկ կը բաբախէր որ շունչ չէր կրնար առնել . աչքին վրայ սև վարագոյր մը իջած էր . ծունկերը կը կթոտէին և իր խաւարած աչքերը Արամայիսի կը նայէին : Իսկ Արամայիս ատրճանակը նորէն թիկնոցին տակ պահեց և ձեռքերը կուրծքին վրայ ամփոփեց այն ատեն որ Սերովբէ ալ գերմարդկային ջանքով մը թոթվուելով կսկսէր իր կթոտ ծունկերը շարժել : Քիչ քիչ սկսաւ սրտին բաբախումը նուազիլ , համարձակ քայլ կառնէր . այսպէս քիչ ատենէն Արամայիսի քովն հասնելով իր առջի տեղն աթուին վրայ նստաւ պարտասեալ՝ քաշած սրտադողէն : Պ. Սերովբէ Արամայիսի երեսը նայելով տեսաւ որ աչքերը կարմրցած էին , խորին տխրութիւնը դէմքը պատած էր , Սերովբէի սիր-

տր արդէն թուես երած ըլլալով, չի գի-
մացաւ և իր աչքերը ահամայ լեցուեցան :
Քիչ մը ետքը հասան Գարեգին և Գրիգոր
ու մէջ մէկ ակն առնելով նստեցան : Եր-
բոր Արամայիս Գրիգորը տեսաւ, ձեռքը
երկնցուց և անոր ձեռքը թովփելով բառ :
— Ի՞նչ լուր ունիս, Մանեան տեսա՞ր
այսօր :

— Այո, պատասխանեց Գրիգոր, քիչ մը
առաջ հին էի :

— Ի՞նչպէս է, բաւ Արամայիս անհամ-
բերութեամբ անոր պատասխանին սպա-
սելով :

— Ազեկէ, բայց քիչ մը առաջ սրտի նուա-
զում մը եկաւ վրան և զինքը սենեակը տա-
րին որ հանգստանայ :

Կարծես թէ կապելան Արամայիսի գը-
խուն վրայ վրա, երբոր այս խօսքը լսեց
անոր բերնէն, լուռ և անշարժ աչքերը
գետինը սեւեռած էր, այն պայծառ աչե-
րը որ այս անգամ ալ թըջեցան դարձեալ :

Յանկարծ ոտքի վրայ ելաւ Արամայիս և
Պ. Սերովբէի ձեռքէն բռնելով,

— Երթանք, բաւ, անագորոյն բազը
դիս զրկեց, հող չէ, վաղը ամեն բան կըլլայ :

Երջն միջոցին Գարեգին և Գրիգոր ալ ստ-
քի երան և ամենքը մէկէն գէպ ՚ի կրբու-
զին շահուելով, կաղնիական դռնէն դուրս
ելան : Իրարու բարի գիշեր մաղթելէն վեր-

ջը, Գարեգին ու Գրիգոր անհնչմէ դատ-
ուելով, դէպ ՚ի մեծ փողոցի վերի կողմը
ուղղուեցան : Արամայիս և Սերովբէ ալ կա-
պելայէն վար եղող նեղ փողոցի մը մէջ
տուն մը մտան : Ամեն բան լինեցաւ : Փողո-
ցի տուներէն ոմանց մէջ միայն աղօտ լոյս
մը կար, գիշերուան լուսթիւնը տհաւոր
էր, յուրա հով մը կը փչէր, գիշերապահ
ներուսն ոտքին ձայնէն ուրիշ ամենեին ձայն
մը չիկար :

ԳՂՈՒԽ Ե .

ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆԻ ՎԵՐՁԻՆ ԳԻՇԵՐԸ

Գէպ ՚ի Բրաւի տանող նեղ փողոցին մէջ,
ձախ կողմը աներուզի մը կայ : այս տեղ
տուն մը կայ որ փողոցին ելքը կը գոցէ,
այս շէնքը բարձր և երկայարկ շէնք մի է և
իր բարձրութեամբ ու գիւրը յարմար ը-
լալուն բազմազան տեսարան մը ունի իր բո-
լորտիքը : Տունը նոր է, բայց դուրսի կող-
մը ներկ չունի, արևմտեան կողմէն հինգ
պատուհան ասորնայարկը ունի և եօթը
հատ ալ վերնայարկը որ փողոցին վրան կը
նային : Արեւելից կողմը չորս պատուհան ու-
նի, հատ մ'ալ հարաւային կողմը որ բլրա-
կին վրայ կը նայի, տանը դրան առջին հինգ

Հատ մարմարիոնէ դարակ կար դուռը ելլե-
լու համար : Երբոր դուռը բացուէր բակ
մը կելլէր առջևդ սե թերթաբարով յա-
տակեալ . բակին աջ կողմէն դէպ 'ի խոհա-
րանը կերթուէր , ձախ կողմէն ալ վեցաս-
տիճանով սանդուխ մը , սրահ մը կը հանէր .
ասիկայ ստորնայարկն էր : Ստորնայարկը եր-
կու սենեակ ունէր քովէ քով արեմուտքին
կողմը որոնց մէկուն մէջ երկու և միւսին
մէջ ալ երեք պատուհան կար . այս սենե-
եակներուն ետևի կողմը սրահն է որուն
անդի կողմը փոքրիկ խցիկ մը կայ որ մա-
ռանի տեղ կը ծառայէ : Սրահը աջ կողմէն
սանդուխք մը ունի տասն և հինգ աստիճա-
նով և այս ալ վերնայարկը կը հանէ . վեր-
նայարկը փոքր սրահէ և մեծ սենեակէ մը
կը բաղկանար . այս սենեակը հանդիսաւոր
օրերու համար էր , պատերը կանաչագոյն
թղթով զարդարուած էին . բազմօցը կար-
միր դամասկոյէ էր , սե կարմիր ու կապոյտ
գծեր բանուած գորգ մը գետինը կը ծած-
կէր . բարակ շղարչէ և ազնիւ ասեղնագոր-
ծուած վարագոյրներ պատուհանները կը
գոցէին . երկու դամասկոյով պատած նըս-
տարաններ դրուած էին բազմօցին երկու
ծայրերը , անոնց քով ալ երկու կարգ թիկ-
նաթռոններ , տասներկու քսիան աթոռէ
բազկայած : Սենեակին դռնէն ներս մտած
ժամանակդ՝ ձախ կողմը մեծ հայելի մը դր-

ուած էր ընկուզենիէ ճարտարարուեստ
սեղանի մը վրայ , սեղանին վրայ ալ սե ու
ճերմակ երակներով կճեայ տախտակ մը
դրուած կար . անոր վրայ ալ զանգակաձև
ապակիներու մէջ դրուած արուեստական
շինձու շուշաններ : Ս. յս տունը քիչ տարա-
ծու թիւն ունեցող պարտէզով մը շրջափակ-
ուած էր և կերևար թէ ծաղիկներու տար-
փաւոր եղողի մը ձեռքը խնամով զարդարած
էր զայն . երփներանգ գիշերասերը եռա-
գոյն մանիշակին հետ խառնուած կը փայ-
լէր փոքր ածուներու մէջ որոնք շրջապատ-
ուած էին տասախի թփիկներով և արուես-
տական մարդագետիկներով , ասոնց մէջ ալ
կապուտակ մանիշակը պահոււրտած իր գե-
ղեցիկ հոտը կը բուրէր : Պարտէզին մէջ
կամարածե մը կար գեղձիկներով ձևացած
որուն վրայ կը պլլուէր անուածաղիկը .
փոքրիկ աւազան մ'ալ պարտիզին շուրը կը
հայթայթէր . բարձր հնգիկ շաքանակենի
մը շուք կընէր պարտիզին , այս ծառին վը-
րայ ալ գեղեցիկ փորուած դոթական գրե-
լով երկու անուններ կային սրոնց մէկուն
սկզբնատառը Ս . և միւսինը Մ . էր :

ժամը դիշերուան մէկն էր . կապեղանե-
րու սրճարաններու լուսաւորութիւնը սո-
վորականէն աւելի էր . խառնաձայն շշուկ
մը կը տիրէր փողոցներուն և շուկային մէջ
և իւրաքանչիւր ոք խմելու և պօռալ կան-

չէրու մասին զիրար դերազանցել կը ջանա-
նային : Օգը այնչափ ցուրտ չէր և հոգն ալ
թեթեւ կերպով կը փչէր :

Այս միջոցին հրապարակի գեղեցիկ սրբ-
ճարաններէն մէկուն պարտեզին մէջ երեք
անձ նստած էին . առջեւին տախտակէ տե-
ղան մը դրուած , վրան ալ ափռէի մէջ ե-
րեք գաւաթ և վերմուտի շիշ մը : Կերե-
ւար որ ասոնք գաղտնի խօսակցութիւն մը
ունէին և չէին ուզեք որ մէկը զիրենք տես-
նէ , վասն զի պարտեզին մինչև ծայրի պա-
տին տակ նստած էին , ցած աթոռակներ
բու վրայ այնպիսի դիրքով մը որ մէկ կող-
մէն տոտախի թփերը իրենց գլխէն բարձր
ըլլալով զիրենք կը ծածկէին և միւս կող-
մէն ալ ձիւնածաղկի ծառ մը բաւական
զիրենք աչքէ կը ծածկէր մթութեան մէջ :
Չորս կողմերնին զխտելով իրարու կը հակե-
ին այս անձինքը և ցած ձայնով մէկմէկու
հետ կը խօսէին . իրենց ձեւերէն բաւական
կիմարուէր որ գաղտ ժտահարութիւն մը
ըրած ըլլալով հոն երթարու կը պատրաս-
տուէին :

Բաւական ատեն այսպէս խօսակցելէ
վերջը , ասոնցմէ մէկը ոտքի ելաւ և քանի
մը ձևեր ընելով զատուեցաւ անոնցմէ .
վերջը առանց որձարանը մտնելու , մօտը
եղած պատին մէջ բացուած դռնէ մը
դուրս ելաւ և անտես եղաւ այնպէս որ

մէկը չի կրցաւ նշմարել ասիկայ : Իսկ միւս
երկու ընկերը սկսան իրենց գաւաթները
լեցնել և պարպել , մերթ ընդ մերթ իրա-
բու հետ բանակցելով : Քիչ մը վերջը ա-
սոնք ալ իրենց սեղէն ելան և ոտքերնուն
ծայրերուն վրայ կոխելով , նոյն փոքր դռ-
նէն դուրս ելան , բայց ասոնք իրենց միւս
ընկերոջը բռնած ճամբէն տարբեր ճամբայ
մը բռնեցին . փոքր հսկախ մը մէջէն անց-
նելով նեղ փողոց մը մասն ուր որ կարծես
թէ սպասով էին մէկէ մը չի ճանչցուելու ,
որովհետև ալ այնչափ զդուշութիւն չէին
ընել և բաւական բարձր կը խօսէին : Այս
փողոցէն ուրիշ աւելի լայն , բայց անմար-
դի փողոց մը մասն , որուն տանց մեծ մա-
որ հին և խարխուլ էին , գրեթէ ժամը հա-
զիւ մարդ մը կանցնէր անկից և անցնողներն
ալ բողբոլին անձանօթ մարդիկներ էին .
սուտի այս երկու անձինքը մէկէ մը ճանչ-
ցուելու փոխ չունէին : Երկար ժամանակ
բալլելէն վերջը զառիվեր տեղ մը ելաւ գի-
մացնին և սկսան անկից վեր ելել . բայց
երբոր զառիվերը լմացաւ , նորէն ձայներնին
ցածցուցին և զդուշութիւնը կրկնապատ-
կելով ուրիշ նեղ և խիստ աղտեղի փողոցի
մը մուտքը հասան որուն գիմարը կկնար
ըլլալը : Ինչպիսի այս աղտեղի փողոցը յա-
ռաջացան շունչներնին բռնելով եւ խիստ
ցած ձայնով խօսելով , երբեմն ալ ուշադ-

բուժեամբ չորս կողմը դիտելով որ մեկէ մը չի նշմարուին . ուսկից կերևար թէ այս փողոցին մէջ շատ ծանօթներ ունէին : Հոն քիչ մը կանկ առին և այս երկուքին մէկը , միւս ընկերօջը մատով ցուցուց մեր քիչ մը առաջ նկարագրած տունը և քանի մը ձեւեր բրաւ ձեռքովը , ասոր վրայ միւս ընկերն ալ հաւանութիւն ցուցնելու պէս գլուխը շարժեց և պատի մը տակ կծկեցաւ մինչդեռ իր ընկերը քանի մը քայլ առաջ անցաւ անկից և նորէն ետ դառնալով հետը խօսեցաւ և երկուքն ալ սկսան յառաջանալ դէպ 'ի մեր ըսած տանը մօտ գրտնուող տախտակէ ցանկափակի մը քով եւ դարձեալ նոյն տունը կը ցուցնէին իրարու : Ասկից վերջը թեթե կերպով մը հրելով ցանկափակին փոքր դուռը ներս մտան և անտես եղան :

Տանը վերնայարկին մեծ սենեակը չափազանց լուսաւորուած էր այս գիշեր , կերեւար թէ կը պատրաստուէին հիւր ընդունելու . խառնամիզոր ձայները երթալով կաւեխային . ինչպէս որ ըսինք այս տան ըստորնայարկը քովէ քով երկու սենեակ ունէր . այս սենեակներէն մին թէպէտ և մուտ էր , բայց անոր քովը աջ կողմը եղած սենեակին մէջ լոյս մը կար : Այս սենեակը փոքր սենեակ մ'էր , բազմոցը կապտագոյն դամասկոյով զարդարուած , պատերը զար-

դարող թղթերը մանիչակագոյն էին և ծայկենկար . պատուհաններուն վարագոյնները աղնիւ ձերմակ պատտառէ ճարտարադործ բանուած , սքք պատուհաններուն կէսէն աւելին դոցած էին և ծայրերնին վայելչաձև ամփոփուած էր դեղեցիկ բրանուած կապիչով մը . մուտ գոյնով գեղեցիկ նկարէն գորգ մը գետինը կը զարդարէր և սենեակին ձախ կողմը ընկուզէնս ցփայտ ճարտարագործեալ սեղան մը դրուած էր , վրան ալ մուտ կանաչ երակնելով սևաթոյր կճեայ տախտակ մը , ասոր վրայ կը յենոյր հայելի մը որուն շրջանակը ոսկիի պէս կը փայլէր . հայելիին առջև վրան դձեր ունեցող և ճախարակեալ գաւաթի մը մէջ մանիչակի փուռ մը դրուած էր , անոր մէկ կողմն ալ Գոյնից հասուէն ջրոց շիշ մը և ուրիշ մանր մանր իրեր դասակարգուեալմբ կորդագրեալ . զխմացէ գլխաց երկու պատերուն վրայ կախուած էին կահէնի շրջանակով մետաքսագործ Աստղիկ մը , երես մանկիկն ալ քովը , մէկ ձեռքը ազեղ մը բռնած և միւս ձեռքն ալ վառուած ջահ մը . ախորժակի տէր մէկը լաւ կրնար նկատել ջահին բնական և կենդանի դոյնը , մէյմ'ալ փափուկ կնոջ մը կենդանադիրը՝ որուն ցաւագին հայեցուածքը խիստ սրտաշարժ էր , սենեակին մէջ տեղը ընկուզէնիէ շինուած եռտանի մը դրուած

էր, վրան կարմրորակ կերպաս մը փռած, որուն վրայ կար աղնիւ կանաչ կաշիով պատած ոսկեզօծ Պօղ, և Վիրդինեայ վիտաւանութիւն մը, ճենապակեայ ճերմակ կազամար մը ոսկեզօծ ծաղիկներով դրուագեալ, սղնիի փուշէ գրիչ մը, բիւրեղեայ փոքրիկ բայց գեղեցիկաձև աշտանակ մը որուն վրայ կաթի պէս ճերմակ ճրագ մը կը վառէր և ձեռագիր թերթ մը:

Յոստանիին առջև թիկնաթառով շքնաղօրիորդ մը նստած էր, գլուխը բաց, նրբաձև և բարձր հասակ մը ունէր. իր երեսնասի նման սևաթոյր ու փայլուն մազերը որոնց վրայէն բաց կապոյտ գոյնով պարզ ժայռէն մը կապած էր, աթառին յենարանին վրայ ինկած էին և մինչև դետինը կը հասնէին: Երևակայէ խիստ վայելչաձև ձուարդ մը, անոր վրան բարձր ճակատ մը ուր անմեղու թիւնը կը փայլէր, սամոյրի նման փայլուն բարակ յօնքեր, գեղեցիկ սեաւ և խոշոր աչքեր որոնց նայուածքին քաղցրութիւնը անհնար է նկարագրել, սևաթոյր ու երկայն արտևանունքներ որոնց ծանրութենէն կարծես թէ աչքերը գետ ՚ի վայր կը հակէին. նուրբ ու սրածայր քիթ մը, փոքրիկ բերան մը և նուրբ շրթունքներ որոնց վրայ տիրախառն ժողիտ մը կը հանդէս. փոսակրի նման ճերմակ աղւաններ, բարկտակ պոկերու վրայ երկու փոսորակներ

պէր իր դէմքին և ծիծաղին անհամեմատ հրատար մը կուտային. փոսակրեայ պարանոցը թաւիշինման կը փայլէր, ձեռքերուն սպիտակ և փափուկ մորթին տակ խիստ բարակ կապտագոյն երակներ գրակնատիկոնի պէս կերևային և ձեռքին մատները երկայնածե բարակ և շատ ձեւաւոր էին: Կապտագոյն սնդուսէ երկայն շրջազգեստ մը կը կրէր որով իր նուրբ և երկայն հասակին վայելչութիւնը ևս քան զես կ'աւելնար. շրջազգեստին վրայէն հապած էր կուխալտի գոյնով կարծ թիկնոց մը օձիքը, կուրծքը և թեղանիքը կնգմենիով պատած, թեւերը օւրայած ճերմակ բաղպաններ դրած էր բիւրեղեայ երկնապոյն կաճակներով կաճկամ, ականջներուն վրայ սակի օղակներու մէջ երկու աղամանդ կը փայլէին, կուրծքը կրծածեղ մը խօթած էր, որուն ապակիին տակին այր մարդու մը լուսանկարով քաշուած կենդանագիրք կը նշմարուէր. բարակ ոտիկ շղթայով մը վիզէն կախուած մետաղեայ ոսկեզօծ սիրտ մը կը կրէր ճիշդ իր սրտին վրան. ձեւաւոր ու մանր ոտքերն ալ աղնիւ կերպասէ բարձր կոշիկներ հապած էր. իր դէմքը քիչ մը նիհար էր և շատ թեթև գեղնութիւն մը ծնօտները կը պատէր. բայց այս գէմքը, զոր տեսնողը անշուշտ համըրբատարութեան տխրար մը պիտի կարծէր, աղնիւ զգայմանց և կանաչի փափ

կու թեան պատկերն էր, հոգւոյն ազ-
նուութիւնը հայեցուածքին, բաղցրութեան
մէջ կը փայլէր : Դեմքին գծագրութիւնը կը
ցուցնէր այս ազնիւ հոգին ՚ի սպաս վըշտամ
բերութեան դատապարտուած էր, և իբրև
լուութեան դիցուհի մը առանձնացած այս
սենեակին մէջ զոր իր փորձակին համեմատ
զարդարել տուած կերևար և չէր խառնուեր
վերնայարկին ազմուկին և չըսկին որ հետք
հեռէ կ'աւելնար : Վերնայարկին իջող և
այս մեկուսացեալ արարածին հանդիպող մէ-
կը կարծես թէ Յունաստանի աւերակաց մէջ
պտրտած ժամանակ Հելլենուհի ոյ մը նշանու
կերտ արձանը կամ չքնադագիւտ հնու թիւն
մը քտած կըլլար :

Այս օրիորդը Արամայիսի սիրուհին, Ման-
եան էր :

Իժբաղդ Մանեայի ծնողքը մեռած էին .
տանը մէջ մօրաբոյր մը, երեք մօրաքեռ ազ-
ջիկներ տասնևչորս տարեկան եղբայր մ'ու-
նէր : Մօրաբոյրը նենգաժէտ և դժնայ կին
մ'էր որ սոսկալի ռիակալութեամբ և զըւ-
պարտութեամբ, ինչպէս որ տգէտ և ան-
կիրթ կանանց սովորական է, անուանարկ
ընէլ կը ջանար Արամայիսը և Մանեան ալ
բռնութեամբ տան մէջ կը պահէր, դրսէն
տմեն հաղորդակցութիւն կարելով և զինքը
միշտ վշտացնելով : Իսկ Մանեայ՝ որուն սիր-
տը անարատ էր և միայն բարւոյն զգացու-

մը կը կրէր, զգուելով այս ժանտ արարա-
ծէն՝ փոքր սենեակ մը զարդարել տալով,
հոն կ'առանձնանայր, մեկուն հետ չէր խո-
սէր . իր բարեկամը Պօղի և Վիրգինեայ վի-
պասանութիւնն էր զոր կարգալով կըզմայ-
լէր : Առանձին նոտած իր ցաւերուն վրայ
կուրար և չէր հասկնար թէ մարդիկ չարիք
ընելու համար ինչու այնչափ հաստատա-
մքտութիւն կուեննան : Իր գեմքը գեղնէր
էր, վասն զի Պ. Սերովէի նամակին վրայ
այնչափ սատոիկ վրդովելէն սիրտը նուա-
ղած էր առջի գիշերը, հետևաբար ալ սըր-
տայուգութիւնը զինքը կը տուայտէր . թե-
պէտ և ինքը ըստ իւր սովորութեան ան-
տարբեր երևալ կը ջանար եւ այն տխրա-
խառն ժպիտը որ զինքը կը մասնաւորէր,
իր շրթանց վրայ կը հանգչէր : Երբեմն յա-
փըշտակուած՝ հրեշտակային ձայնովը որուն
նմանը շատ հագուագիւտ էր, իր վշտերը
կերգէր . խօսքերը ներշնչեալ էին եւ ար-
դարև զինքը մտիկ ընողը հիացած կուրար :
Կարծես թէ թշուառ ըլլալու համար մի-
այն ծնած էր, մինչդեռ մասնաւոր զմայելի
հրապոյր մը զինքը շրջապատած էր, և իբր
աշխարհէս անջրպետեալ, ձեռքը ճնօտին
դրած և արմուկն ալ եռոտանուցն կըթըն-
ցուցած աչքին առաջը եղող ձեռագիր
թերթին վրայ կը նայէր : Ասիկայ Արամա-
յիսի օրագրութիւնն էր որ նամակի ձևով գը-

բեւե վերջը իրեն կը խրկէր կարգալու հա-
մար և այս էր պարունակութիւնը :

ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԱՅԵՍԻ

24 փետրվար .

Այսօր օգը գարնան օդի պէս զբարձա-
լի է . բայց իմ սիրտս տաք չէ , ինչպէս որ
բանի մը տորի առաջ էր : Այն ասեանները
սիրած բաներս հիմայ աչքիս խիտ դէշ կե-
րևան , այնպէս որ ես ալ երբեմն կը խոր
հիմ ասոր վրայ և կը դարմանամ իմ փոխ-
խութեանս համար : Այս առաւօտ տպրա-
կանէն աւելի թուրութիւն մը կար վրաս և
շատ գժուարաւ հազուեցայ . մէ , ժամա-
նակ մը ինչ ժիր և դորձունեայ էի . կար-
ծեա թէ ցնորածի պէս եմ և ինչ բնէր ք
գիտեմ . այս փայրկենիս մէջ ուզած մէկ
բանէն միւս փայրկենին մէջ կը դարչիմ :
Մտածեցի որ այսօր հեռու տեղ մը երթամ
պտակու , որ գննէ գործ մը տեսած քլամ .
բայց շուտ մը միտքս փոխուեցաւ . արեւ
մը աւելի փոփոխամիտ եղեր եմ : Երբեմն
խելքս գրուիտ կը բերեմ և կըսկիմ խորին
մտածել աղագայիս վրայ , սակայն շատ քիչ
վերջը այնպէս կը մոռնամ այս խնդիրը որ
իբր թէ ամենեւին միտքս եկած չըլլար :

Սուրճ նախաճաշելէ վերջը Մարգ գացի

պտակեցայ , անկից ալ դէպ 'ի Անտառակ,
ուր բանի մը ասեանէ 'ի վեր դացած չու-
նէի . վասն զի գիտեմ , կը պարտիմ բու գա-
ցած տեղերդ երբեմն այցելել , բայց վա՛հ,
այն տեղերը ամենեւին համ հոտ չունին ա-
ռանց քեզի . քեզի հետ այն տեղերը պտը-
տած ժամանակներս կարծեա թէ խոտի մը
շիղք բնութեան հրաշալիք մը կը թուէր
ինձ , որովհետեւ դու հոն էիր և այն խա-
տերուն վրայ կը կոխէիր . իսկ հիմակ , հի-
մակ ամեն բան ամայի է , իմ սիրտս ալ ա-
մայի , բու սիրտդ ալ : Ի՛նչպէս բացատ-
րեմ տրամութիւնս երբ Անտառակը մօրե-
նիի թփերու տակ մանիշակ գտայ զոր դու
այնչափ կը սիրես . խնամով ժողլեցի զա-
նոնք ամենքն ալ և փունջ մը կապելով գի-
տեմ ինչ ըրի , ճշմարտան ըսեմ , մեռելի մը
վրայ լայու պէս լացի . այս տեղերը որ եր-
բեմն ուրախութեան տեղեր էին ինձ հա-
մար , հիմայ ալ արտասուք թափելու վայրե-
րն : Առուակին քով նստած ակնկառաց կը
նայէի վազած ջրին , ինչ խորհուրդներ ան-
ցան մտքէս , Ստուած իմ , սակայն ջու-
րին արագութեամբ սահեցան գացին . քիչ
մը վերջը անհուն դատարկութիւն մը կար
որտիս մէջ և իմացայ որ թշուառ եմ . արդ-
եօք որ մը պիտի ըլլայ որ ես այս բառը
մոռնամ :

Քիչ մը վերջը ետ դարձայ , ճաշի առեն

էր, միտքս գրի որ քիչ մը կերակուր առնելով դէպ ՚ի Բլրակ երթամ. ուստի պատրաստութիւնս ըրի և դէպ ՚ի հոն ուղղուեցայ. տանձենին աղէկ դիտես դու, անոր տակ նստեցայ: Բաւական ժամանակ կար որ ասանկ ախորժակով կերակուր կերած չէի. կը հրճուէի և ունայն յոյսով ինքզինքքս կը խարէի. աչքերս գոցելով զքեզ երեւակայութեանս առջին կը բերէի. ահ, կենացս կէտը կուտայի եթէ հնար ըլլար ինձ անգամ մ'ալ քեզի հետ այն ծառին տակ նստիլ, թերևս վերջին անգամ մը, վասն զի . . . բայց Ստուռած չընէ, խենդեցեր եմ միթէ. գոնէ այս տեղը այդպիսի սոսկալի բաներ չանցնեմ միտքէս, վասն զի նուիրական է ինձ այդ ծառը: Գիտես, որ մը, երբ քիչ մը տկարութիւն ունէիր, առանց բովոք դալով քեզ մխիթարել համարձակելու, սենեակիդ սեամին վրայ կեցած՝ կէս ժամ արցունք թափեր եմ եւ ասիկայ այս ծառին տակ պատմեր եմ քեզի. դուն ալ, սիրեցեալ հրեշտակս, ալ անկից վերջը սկսար զիս աւելի սիրել և միշտ սիրուն ժպիտ մը ընելով կը յիշեցնէիր ինձ. ահ, երբէք չեմ մոռնար այն հրեշտակային ժպիտդ: Մոռցայ և համբուրեցի այն գետինը որ մեր սիրոյն երկրորդ սեղանն էր:

Այս միջոցին թափառական գնչուներու

երկու մանր աղաքներ եկան քովս եւ ինձ ոգորմութիւն խնդրեցին. խեղճերը ցուրտէն կը դողային, որովհետև բսկսան եւ կիսովին մերկ էին. զանոնք նստեցնելով կերակուրիս մնացորդը առջևնին դրի եւ շատ զղջացի աւելի չառնելուս համար, վասն զի այս խեղճ արարածները այնչափ ախոթի էին որ խոյն լափեցին ամեն ալվերջը քանի մը արծաթ գրամ տուի ասոնց որը զիս զուարճացնելու համար քանի մը խաղեր ընելէն վերջը, ձեռքս քաշեցին, համբուրեցին եւ խնդութեամբ ելան դացին արծաթ գրամներուն վրայ նայելով:

Ազնիւ Մանեայ, չեմ կրնար բուլթէ որ չափ հրճուանք դպացի այս տեսարանէն և ըրտծ վտքը բարերարութենէս. այս առաքինութիւնը դու ինձ ուսուցիր և ասոր համար է մանաւանդ որ զքեզ կը պաշտեմ և առիթ գտած ատենս բու գասերդ լիովին կը գործադրեմ:

Ես գարձեալ միտակ մնացի տանձենիին տակը և սկսայ եօթը տարին մաքէս անցներու բախտութեան յաջորդեց երկիւղ, երկիւղին տակում և անոր ալ թշուառութիւն. բայց ի՞նչ թշուառութիւն, գիտես չափազանց թշուառութիւնը յուսահատութիւն է կրսեն, ես ալ խիստ թշուառ եմ . . . Ուզեցի այս մտածութիւնները մտքէս վանել, բայց ապիկար էի այդ բանին և ակա-

մայ սոսկացի : Երբ կը մտածեմ թէ արդեօր
մեր դահիճները պիտի կրնան իրենց նպա-
տակին հասնիլ, դու լաւ կը հասկնաս ինչ
բութ կուզեմ, այնչափ կը սոսկամ, այնչափ
որ կարծես թէ կը յիմարիմ և այս մեծ երկ-
բագունառ զլիսն նեղ կուգայ :

Այս սոսկացի մտածու թիւնները զիս շատ
կը չարչարեն և դարձեալ զիս պաշարեցին .
թող չեին տար որ ինձ սիրելի եզրղ յիշա-
տակներդ միտքս բերէի և Բյրակը նստած
ու պտտած տեղերդ այցելէի : Երբ նստած
տեղէս և առանց ետիս դառնալու սկսայ
վերադառնալ և վար իջնել և ամեն մէկ
բայլ առնելուս քու ամենափոքր յիշատակ
ներդ իսկ ինձ կը ներկայանային . բայց եր-
բոր դարակներէն վար կիջնէի, այն տեղը,
ուր անդամ մը սարգ վտանգաւոր կերպով
ստէնըմ փափուկ սիրտդ նեակեց վախեղ,
չարաշուկ անուն մը լսեցի և սոսկումէս
սառ կարեցայ այնպէս որ եթէ մէկը դա-
նակ մը գարնէր սրտիս՝ կաթիլ մը արիւնս
չէր փազէր . այս համադիպու թիւնը զիս քիչ
չի զգուեցուց աշխարհէս . կարծեցի որ ալ
աշխարհիս մէջ ինձ համար բերկրութիւն
չիկայ և լոկ սոսկում ու արհաւիրք պիտի
կրեմ և եթէ իմ բարեկամներս և դու չը-
լար, դու՛ որուն համար կեանքս ստուգ պտ-
րատեմ, պիտի կարծեմ թէ առ հասարակ
մարդկային աղբը ինձի չարիք կը խորհի :

Մերենայի մը պէս շարժելով սկսայ եկած
ճամբաս բռնել դարձեալ, բայց ուր եր-
թալըս չէի գիտեր . Պետրոսը դիմացս ելաւ
և եթէ զիս չի կանչէր ես զինքը չի պիտի
կրնայի նշմարել, այնչափ խելքս կորսնցու-
ցած էի և ազնիւ սրտանինն զիս շատ միտ-
թարեց . քիչ մը վերջը բաժնու եցանք իրար-
մէ և առն երթալով ստիպուի մի հանդըս-
տացայ, եթէ կայ ինձի համար հանդըս-
տութիւն երկրիս մէջ և սկսայ օրագրու-
թիւններս աչքէ անցընել որ թերես զբա-
ղելով քիչ մը հանդարտութիւն գտնեմ,
բայց ՚ի դուր . անասելի սրտմաշուք մը զիս
պտտած է և սիրտս կը ճնշէ յուսահատու-
թեան բեռին տակ, սնչ, ինչ դառն միճակ
է այս, ես այնպէս բլլայու էի միթէ . . . :

Չեմ գիտեր թէ օրուան մաշտորդը ինչ
պէս ելաւ, մինչև իրիկուն թմբած միճակի
մը մէջ էի առնը նստած, վերջը դարձեալ
դուրս ելայ քիչ մը և դէպ ՚ի դիզին վերի
կողմերը դացի պատելու . ծառերը և բոյ-
սերն են հիմայ քնկերներս . մօտ տեղէն
ձայն մը լսելով տեսնմ առի, ինչպէս որ իմ
սովորութիւնս է, այս ձայնը անցը կերպեր,
բայց քու ձայնդ չէր այն . քու փափուկ ձայ-
նըդ որ իմ սրտիս կը դաչէր երբ Սարկի
մէջ ստիպակին հետ կը մըցելիր առտուն կա-
նախ պատու հանին առջև նստած :

Բառական ժամանակ այս տեղերը անցընե-

վէ վերջը , վերագարծայ այն ատեն որ քու
 նի մը բարեկամներ զիս փնտռած էին , ա-
 նոնց հետքիչ մը ճեմեցի և դարծայ ՚ի տուն
 ուր ինձ կերակուրի կըսպասէին . ընթրե-
 լէս վերջը աշխատութեան սենեակս ա-
 ռանձնանալով սկսայ իմ նուիրական պարտ-
 քըս կատարել , այն է օրագրութիւնս գը-
 րել . ազնիւ Մանեայ , ինչ որ քեզի կը վե-
 րաբերի նուիրական է ինձ և այս սենեակը
 մտած ատենս կարծես թէ երկիւղածու-
 թիւն մը կուգայ վրաս և միտքս կ'ամբոխ-
 ուի և որպէս թէ ինքզինքս շողբորդել
 կուզեմ , կըսեմ , հազար երանի այն անձին
 որ քեզի պէս սիրուհի մը ունի , սակայն
 ափսոս , որ ինձի չեն թողուր հանդարտ
 ըլլալ և քեզմով զբաղիլ մինչև որ թշուա-
 ռութեամբ ու ցաւով լի մարմինս անկեն-
 դան դիտի մը դառնայ : Հարկ չիկայ բտել
 թէ ամեն ժամանակ որ օրագրութիւնս կը
 գրեմ , լալով կակոխմ և լալով կը վերջացնեմ
 անիկայ իմ կենացս հայելին է և երբոր կը
 կարդամ կարծես թէ թշուառութիւնս ա-
 լելի ակներև կը տեսնեմ և չես գիտեր
 ինչպիսի օխ մը կընեմ և այս հառաչանքեն
 ես իսկ փուշ փուշ կըլլամ , ինչ ընելիքիս
 վրայ կը շփոթիմ ու աչքիս ստակալի բաներ
 կերևան :

Խորհեցայ որ Պ. Ա. ին երթամ աղաչեմ ,
 քայց չուզելով այս նուաստութիւնը յանձն

առնուլ , վերջն խորհուրդս փոխեցի ,
 վասն զի կողիս ու անպիտան մարդ մ'է և
 կեղծ անանկ խօսքեր կըսէ ինձ որ զիս կը
 զայրացնէ . ինչ ընեմ չեմ գիտեր , կըսեն
 թէ ծովը ինկնողը օձի կը փաթթուի , ճիշտ
 ես ալ այնպէս եմ , երբեմն այնպիսի խենդ-
 ումենդ բաներ կը մտածեմ որ վերջը ես
 ալ կ'ամչնամ . ան , ինչ ընեմ , ներք , սիրե-
 լի Մանեաս , ձեռքս չէ . դիրս վայրկեան
 մը դադրեցուցի և դուրսս գրասեղանիս
 վրայ դրած սկսայ ինքնիրենս հարցնել թէ
 արդեօք դու իմս պիտի ըլլամ օր մը , միթէ
 քու փափուկ ձեռքդ պիտի համբուրեմ և
 աչքերուս դնելով արտասուօք թըջեմ զա-
 նոնք . երևակայութիւնս այնպէս բռնկեցաւ
 որ աչքիս ամեն բան տարբեր կ'երևէր և
 ինքզինքս ուրիշ տեղ փոխագրուած կը կար-
 ծէի . նոյն միջոցին չեմ գիտեր ինչպէս ե-
 դաւ , կաղամարը գետինը ինկաւ և անոր
 թնդ իւնէն արթնցայ և խնացայ որ դրասեն-
 եակս էի . միտքս եկաւ թէ օր մը երբ այս
 պէս յատիշտակուած էի , քու քայլերուդ
 ձայնէն աչքս բացի և զքեզ քովս դտայ .
 ինչ վայրկեան էր այն :

Զգաստանալով ժամը նայեցայ , երեքն
 էր . թէ և քուն չունէի , բայց բռնի քնա-
 նալ կուզեմ որ թերևս ազատիմքիչ մը կեան-
 քըս մաշող այս սրտատանջութենէն . քու-
 նքս իսկ միշտ հանդարտ չէ , անցեալ զիչեր

ստակումով արթնացայ և սիրաս ու ժգին կը բարբախէր . ասոր համար է որ կրօն մթե սրտի հանգարտութիւն խօսքը ալ ինծի համար անիմաստ խօսք մ'է մնաս բարեաւ , ազնիւ Մանեայ , կողաչեմ քեզի որ ասոնք կարդացած ժամանակը շատ չի բաս . շատ միշտ կրողին շատ ալ բարեբաստութիւն պատրաստուած է կրօնն . հարկաւ ժամանակ մը պիտի գայ որ ասոնք մոռնանք . մնաո բարեաւ , սիրեցեալ հրեշտակս , մինաս բարեաւ , մի՛ լար :

Արամայիս . Յ .

Թուղթը արտասուօք թրջեր էր :
 Մանեայ իր ձերմակ թաշկինակը աչքերուն տարաւ և արցունքը սրբելէն վերջը տժգոյն գեմքը ձեռքերուն մէջ գոցեց եւ երկար ատեն հեծկլանքներէ ուրիշ բան չի բուռեցաւ : Մանեայ խորին մտազբազլութեան մէջ էր :

Այս միջոցին Բլրակ տանող մեծ ճամբուն վրայ քիչ մը առաջ պատող երկու անձինքը նորէն երեցան և ցած ձայնով խօսելով դանազան ձեեր կրնէին սոքով և ձեռքով այնպէս որ կերեւար թէ այն սեղերը գործ մը ունէին : Թէպէտ և ասոնք զգուշութիւն կրնէին , միշտ չորս կողմը գիտելով , բայց գիշերապահները յանկար

ծակի վրայ հասան գայլերու պէս և յիրաւի այս երկուքը կը բռնուէին եթէ ուրիշ գէպը մը զիրենք չաղատեր անոնց ձեռքէն : Հան մօտերը գանուոյ տունէ մը երեք դիմակաւորներ ելան , մէկը կնոջ , մէկը այր մարդու եւ երրորդն ալ արարացիի կերպարանք մտած և կերեւար թէ ասոնք քիչ մ'ալ գինով էին . որովհետեւ երբեմն կը գլխրտէին եւ առանց զգուշութեան համարձակապէս ճամբանին կը շարունակէին . քանի որ այն ատենները , 1863 , ստիկանութեան կողմէն խտուի արգիլուած էր իրաւացի պատճառներով գիւմակ գնելու և փողոցները կամ տունները պատելու : Երբ գիշերապահը ասոնց վրայ դարով ուզեցին դանոնք արգիլել և բռնելով ստիկանութեան յանձնել , մեջբնուն արարացիի կերպարանք մտնողը որ յաղթահատակ մէկն էր , բռնցի հարուած մը տալով զիրենք արգիլել ուզող զինուորին , զայն գեաին սապօպէց ու սկսաւ միւսներուն վրայ յարձակիլ մինչդեռ իւր երկու ընկերներն ալ իրենց կողմանէ ձեռքերնուն բխրերը վեր վերցնելով ինքզինքնին պաշտպանել կուզէին : Պատերազմը սկսաւ , խառնիխառն զինքի ձայներ կելլէին և գիւմակաւորները մօտ էին յաղթող ըլլարու երբ ստիկանութեան միւս զինուորները վրայ հասնելով , գիշերապահը իրախուսեցան և

անհաւ սասար մարտէ մը վերջը հսկային թեւերը կողշիւնդելով ու միւս բնկերներն ալ առջեւին ձգելով ու զգուեցան դէպ ՚ի ոստիկանութեան դուռը : Քիչ մը վերջը շքուհն անցնելով գարձեալ լուսթիւնը արեց և այն երկու անձինքը՝ որք կուսին ժամանակ մէկ մէկ անկիւն քաշուած ու պահուրտած էին , նորէն դէպ ՚ի մեծ ճամբան յառաջացան եւ լաւ մը ամեն կողմ զննելէն վերջը , սկսան սորերնուն ծայրերուն վրայ կոխելով և իրարու նշան տարով Մանեայի եղած տան կողմը շտկուիլ . աւանցմէ մին դէպ ՚ի պարտիզին դուռը երթալով տեսնը գրաւ , վերջն ալ դրան ծակէն ներս նայեցաւ . քանի մը վայրկեան վերջը դրան վրայի եղած չուանը քաշելով դուռը բացաւ և սկսաւ բնկերը ձեռքով կանչել ու ներս մանել : Բնկերն ալ իր օրինակին հետեւելով դռնէն ներս մտաւ և զգուշութեամբ վրայէն գոցեց . երկուքն ալ պարտէզին մէջն էին և ծառի մը ետին պահուրտած ամենայն ուշադրութեամբ կը դիտէին ամեն բան , մերթ ընդ մերթ ծռելով և ցած ձայնով իրարու հետ խօսելով : Յետոյ երկուքը մէկէն կամաց կամաց քայելով պարտէզին մէջ գտնուած հնդիկ շագանակենիին քովը հասան և հոն կանկ առնելով ասոնցմէ մին գրկեց այս ծառը ու համբուրեց , ուսկից ետք սկսան տան

դրան կողմը յառաջանալ զգուշութիւնը կրկնապատկելով և աւելի ծռելով որպէս զի աննշմարելի ըլլան : Ս, յս գիւրքով մինչև դրան քով հասնելէ վերջը աւելի սպաւալով ըլլալու համար մարմարխոնէ դարակներու տակ պահուրտեցան , հոն դարձեալ ձեռքով քանի մը ձեւեր ըրին , երբեմն ալ աւանջ տալով վերնայարկին ձայներուն եւ խօսքերուն որ բաւական որոշ կը հասկըցուէին :

Յանկարծ մետաղի նման բանի մը ձայնը լսուելով երկուքը մէկէն թոթովուեցան և գլուխնին գարձնելով ստորնայարկի մութ սենեակին պատուհաններուն մէկուն կամաց մը բացուիլը եւ անկէց մարդու մը զբլախ դուրս ելլելը տեսան : Վերջը դէպ ՚ի սրատուհանը յառաջանալով բարակ սուրեց ասոնցմէ մին , և կերեւար թէ նշանադրութիւն մ'էր ասի , վասն զի պարտէզը եզրը ներուն դէմքը դուարթացաւ և պատուհանը եզրը աներեւոյթ ըլլալով մէկ վայրկենէն դուռը բացուեցաւ թեթեւ ձոխնչ մը արձակելով : Մի եւ նայն տեսնը ասոնք ալ դէպ ՚ի դուռը ու զգուեցան ու ներս մանելով դուռը վրաներնուն գոցուեցաւ . դուռը բացուը մտաւիլը սանդուխին կողմը ցուցնելով ասոնց ինքը խոհարանին կողմը երթալով աներեւոյթ եղաւ մինչդեռ միւսն ըր սկսան սանդուխին ատօիճաններէն վեր

եւել և Մանեայի եղած սենեակը ուղղուիլ, ուսկից յայտնի կերևէր որ ասոնք անծա- նօթ մարդիկ չէին և այս տունը մտած ե- լած էին :

Գրան մօտենալով բարձրահասակ երի- տասարդը դուռը խառնեց ու բանալով ներս մտաւ . Մանեայ խոր քունէ մը ար- թըննալու պէս թօթվուեցաւ “ Արամայիս ” ըսաւ : “ Մանեայ ” գոչեց երիտասարդը մէկ ցատկելով անոր քովը վազելով : Մանեայ Արամայիսի թեւերուն մէջ էր նուաղեալ և զգայագիւրկ : Խոր լուծիւն մը յաջորդեց այս սրտադբաւ տեսարանին զոր անկարելի է ինձ նկարագրել , և այս երկու սիրատենջ ասորփառօրք այնչափ տարիներ իրարմէ հե- ռու գտնուելէ վերջը դարձեալ զիրար գտնելնուն վրայ անպատմելի բերկրու- թեամբ լցուած և գրկախառնեալ ըսու ահ- նապիչ իրարու երես կը նայէին : Քոլորո- վին սէր կտրած էին . սիրայ անձնաւորու- թիւնն էին այս երկու՝ թշուառութեան համար աշխարհ եկած արարածները և դը- րեթէ ասկից աւելի զմայլելի տեսարան մը չէր գտնուէր :

Մէկէն արտասուք հեղեղի պէս սկսան վազել իրենց աչքերէն և կարծես թէ եօթ- նամեայ վշտայ վրայ դեռ նոր կուլային գե- րադոյն զմայլմամբ մը որ ամենուն արուած չէ , յափշտակուելով և զաշխարհ մունալով :

Այս միջոցին տանը դուռը զարնուեցաւ , և երբոր վերնայարկէն վար իջնալով բացին՝ բաւական բազմութիւն մը ներս մտաւ : Տը- նեցիք պատշաճ քաղաքավարութեամբ զա- սոնք ընդունելէ վերջը վերնայարկը հրաւ- իրեցին՝ ուր հիւր ընդունելու համար պէտք եղած ամեն բան պատրաստուած էր , հիւրերն ալ սկսան ուղղուիլ հրաւիր- ուած տեղերնին խառնաշփոթ ազազակով , վասն զի սմանք իրարու ձեռք կը սեղմէին , սմանք կը գրկէին զիրար , այլք կը ինդա- յին : Վերջապէս վերնայարկը ելլելովին՝ ստորնայարկին մէջ լուծիւնը տիրեց եւ Գարեգին որ Արամայիսի հետ Մանեայի սենեակը մտած չէր , այլ դուրսը սեամին վրայ կըստպանէր՝ զմայլելով այս տեսարանին վրայ և չուզելով իր ներկայութեամբ այս երկու սիրայիններու անապակ բերկրանքը վրդովել , և երբ դուռը զարնուեցաւ՝ մա- ուսնին քովերը պահու ըտած էր մէկէ մը չի տեսնուելու համար . դարձեալ իր պահ- ու ըտած տեղէն ելաւ և Մանեայի սենեակին առջին կեցած չէր համարձակելը ներս մըա- նել ու կուլար ձեռքը ճակտին դրած , ու քովհետեւ զգայուն էր , ինքն ալ թշուառ էր : Այսպէս բաւական ժամանակ անցաւ և Գարեգին նայպէս հոն կեցած էր . լը- ուս թիւնն ալ կը տիրէր :

Յանկարճ վերնայարկին սանդուխին վրայ

բայերու ձայներ լուռեցան . Գարեգին սարուաց և պահու բտերու ձև ըրաւ այն միջոցին՝ որ այս ձայնը աւելի մօտենալով , սրահին մէջ մանկամարդի մը դէմքը տեսնուեցաւ որ իր երկայն շրջազգեստին ծայրերը ձգած՝ դէպ ՚ի Մանեայի սենեակը կը դիմէր նազելի գլուխը շարժելով ու անհամբերութեամբ : Գարեգին , ինչպէս որ բնական է , առջի բերան ետ ետ դնաց զինքը տեսածին պէս և իր մարմինը ճուղով սրահին այն կողմը , ուսկից սանդուխով բակը կիջնուէր , կ՛մկեցաւ մնաց , բայց քիչ վերջը իր գիրքը փոխելով և որպէս թէ այս օրիորդէն փախ մը չունենար , համար ձակապէս առ այն դիմեց , « Արտեմ » բառը ցած ձայնով և անոր ձեռքերը բռնեց զորովանօք համբուրեց : Արտեմ հրճուելով այս հանդիպման վրայ , Գարեգինի ձեռքը սեղմեց որ նոյն միջոցին ցուցուց անոր այն տեսարանը որ զինքը այնչափ լացուցեր էր , որուն վրայ Արտեմ իսկ դորովելով Գարեգինի ձեռքը իր սրտին վրայ սեղմեց , որպէս թէ անոր գունթ ելնելը խնայնել կուզէր իրեն և իր միտքը հաղորդեց անոր թէ ներս երթալ կուզէր , և Գարեգին երբոր իր կամոցը յանձնեց , Արտեմ անոր ձեռքը բռնած սենեակը մտաւ : Արամայիս անբացատրելի հիացման մը մէջ ըլլալով , մոռցած էր թէ Գարեգին իր ընկերն էր

և անոր հետ տունէն ներս մտած էր , ուստի ելեքարանկան սաստիկ հարուած մը կը բերու պէս բոլոր անդամներովը սարսեցաւ , մինչդեռ Մանեայ ալ որ սկսեր էր դգաւտանալ , նորէն նուազեցաւ և Արամայիսի թեւերուն վրայ ինկաւ անզգայեալ , բայց երբ տեսաւ այս վերջինը որ ներս մտնողները բարեկամներ , անձնուէր սրտեր էին , իր դեղնած ձախին վրայ զուարթութիւնը փայլեցաւ եւ խանդաղատանօք անոնց ձեռքերը սեղմեց : Արտեմ և Գարեգին օգնութեան հասան Մանեայի և երբ նա խելքը գլուխը եկաւ և ասոնք տեսաւ , անպատմելի ցնծութիւն մը զգաց , զանոնք իր սրտին վրայ սեղմեց և բաղմոցին վրայ նուսան այս երկու սիրային զոյգերը զիրար գգուելով և ինքզինքնին սիրոյ դրախտին մէջ կարծելով : Թէպէտ և Մանեայի կրած ցնցումը ծանր էր և բոլոր իւր շղերը դողացուցեր էր , սակայն անակնկալ կերպով կազուրեցաւ , զասն զի սիրելին քովն էր , բարեկամները իրեն կը ժպտէին , սիրաբ հանդարտ էր , կեանքն ու բնութիւնը աւելի գեղածիճաղ կերևային իրեն եւ այն հազարաւոր սրտմաշուքները հեռացած էին : Բաւական ատեն լուռ կենալէ վերջը , Մանեայ , որուն չքնաղ գէմքը թեթեւ կարմրութիւն մը առած էր , լուութիւնը խղեց և Արամայիսի ձեռքը իր ձեռաց մէջ

առնելով ըստ :

— Միրելի Արամայիս, չեմ կրնարք այտա-
րել սրտիս հրձուանքը . այս գիշերուան պես
ոչ սոսկում եւ ոչ ալ այսչափ ուրախու-
թիւն ունեցած էի . կարծես թէ բոլորովին
փոխուած եմ, սիրտս հանդարտ է , ցաւ
չունիմ , բոյս եղողները գիտ կը սիրեն . ան ,
հիմայ կիմանամ թէ շատ թշուառ եղողնե-
րը միայն կրնան ճշմարիտ բերկրանք ձու-
շակել : Եօթը տարի , Աստուած իմ ինչ
սոսկալի բան :

Արամայիս զբուխը շարժեց եւ Արանմ
ձեռքերը իրարու կցեց :

— Սակայն , ան , բրաւ Մանեայ այնպի-
սի շնորհալի ահնարի մը ձգելով Արամայի-
սի վրայ որ սիրտը յուզեցաւ . չեմ հասկը-
նար որ մարդիկ երբեմն ինչո՞ւ այնչափ տը-
կարկրլանն . կարծես թէ իրենց կենացը դա-
ւաճանութիւն բնելու ջանադիր են . ամեն
հովէ կը խռովին . այնպէս չէ՞ Արամայիս .
միթէ դու ամեն օր ժամանակ մը սահմա-
նած չէիր լոկ արտասուք թափելու հա-
մար , միթէ ես իսկ ծաղկի մը վրայ այն-
չափ լացած չեմ , արիւթ թիւնը , ան , շատ
մեծ առաքինութիւն է այն , եւ սակայն մեք
շատ տկար եմք երբեմն . երբ մանաւանդ
մեր հոգին զօրայնող յոյսը սրտերնուս
խլուի , երբ ալ աշխարհէս համ շառնուներ .
երբ գիւրազգաց բլանք , մեր ընկերին

գէթբազդու թեան վրայ սրտերնիս յուզուի ,
բարիք ու զենք եւ զայն գործադրելու հա-
մար թշնամիներ ունենանք : Դու միշտ կը
դրելիր թէ յուսահատ եմ , աշխարհս ին-
ծի նեղ կուգայ , բայց իրաւունք ունեիր ,
էս գիտեմ թէ ինչ բարի սիրտ մը ունիս .
ինչպէս աղիքդ կը յուզուի եթէ մէկը քե-
զի թշուառ եմ բտեւ երբ չը կարենաս ա-
նոր օգնել , ինչպէս անձկութիւնը զքեզ
կը պատէ , բու վիշտդ կը թողուս եւ զայն
սիրովիւ կը ջանաս . Սակայն աշխարհիս մեջ
ամեն չարիք իր արդար հատուցումը ու-
նի . անմեղ վշտացեալի մը խիղճը մաքուր
է եւ իրեն կարեկից եղող մը միշտ կրնայ
գաննել . բայց չարասիրտ թշուառին հա-
մար այնպէս չէ . անոր կեանքը դժոխք է .
ամեն մարդ անկից կը զգուին : Միթէ մեր
թշուառութեան մեջ ունեցած չէնք այն-
պիսի վայրկեաններ յորում զմեզ աշխար-
հիս ամենէն երջանիկը կարծած չըլլանք .
ասիկայ տարապարտուց թշուառ բլպնուս
համար է եւ հիմայ իսկ որ այս թշնամի տան
մեջ ենք մեր հրձուանքը այնչափ չէ՞ :

— Այո , իրաւունք ունիս , աւելցուց Ս .
րամայիս աչքերը լինալով , բայց երբոր կէ-
մանայի թէ քու վերքերով լի սիրտդ կը
վիրաւորէին , ուզեղս կը բորբոքեր , կըսէի
թէ այն ժանար տեսնէի եւ գնտակ մը
ուղղելով սրտին՝ կտոր կտոր ընէի զայն ,

վերջն ալ իմ գլխիս զարնէի դնտակ մը և ջտիջտիսի :

Մանեայ երբ որ այս խօսքերը լսեց, յիշելով Պ. Սերովբէի նամակը, պազ քրտինք մը իր ձախտար թրջեց, դէմքը տիրեցաւ եւ Արամայիս անոր ձեռքի պաղու-թիւնը զգաց իր ձեռացը մէջ, բայց ջանաց իր տագնապը ծածկել և չուզելով պղտորել էրենց ուրախութիւնը, ինքզինքը բռնեց եւ երկայն շունչ մը առնելէ վերջը, յարեց յուզեալ ձայնիւ մը :

— Ահ, սիրելի Արամայիս, ես ալ երբ որ քու վրայ դէշ կը խօսին, սատտիկ կը ցառնում. ինձ այնպէս կը թուի որ մարդիկ բողոքն ալ չար են, բայց միւս կողմէն քու երջանկութիւնդ յարդարել կը ջանամ, քեզի համար կուրամ և կըսեմ իւրովի թէ մինչև աշխարհիս վերջն ալ եթէ լալու ըլլամ քիչ է : Երբ մտքս կը բերեմ, որչափ կը ստակամ. անցեալ գիշեր, ինչ ստակալի գիշեր էր այն . . . միթէ միշտ թշուառ պիտի ըլլամ այսպէս, երբ ինձ նամակ կը գըրես, յուսահատութեան վրայ շատ կը խօսիս և այնպէս զարհուրելի կը նկարագրես զայն որ գոյ կեցեմ և աակից դատ կտրուկ կը գրես ու շատ մը կէտեր կը դնես . այն կէտերը զիս շատ կը ստակայնեն և կարծես թէ իմ խորհուրդներս կը քայքային ու կը տկարանամ. ահ, սիրեցեալդ իմ, մի՛ ընէր :

կարոչեմ քեզի, խնայե ինձի :

Արամայիս Մանեայի այսպէս խօսելուն վրայ կը զարմանար և չէր գիտէր թէ ինչ պատասխան տայ . ուստի սկսաւ մտածել՝ որպէս թէ մաքին մէջ բան մը գտնել կը ճգնէր և քիչ մը վերջը սարքի վրայ ելլելով անոր ձեռքը բռնեց և ըսաւ .

— Մանեայ, չեմ հասկնար ինչ բնէ կուզես. եթէ գրեղ յարչտելու համար պահաս բան մը թողուցեր եմ, բտէ . եթէ զոհ մը իսկ կուզես, պատրաստ եմ, քու ոտքերուդ տակ մեռնի՛ն ալ մեծ բարեբաստութիւն է ինձ համար . վասն զի քու սրտիդ պէս սիրտ շատ հազուադիւր բան է :

— Զոհ չեմ ուզեր, յարեց Մանեայ այլայլեալ ձայնով մը . արդէն դու ինձ համար շատ զահարութիւններ ըրիր և ես քեզի շնորհատարաւ եմ. սակայն . . . ի՞նչպէս բռնեմ . . . կը յիշե՞ս միջին փողոցի կապելան . . . Արամայիս, ոչ, ոչ, դու չի պիտի մեռնիս, ես կուզեմ որ ապրիս :

Արամայիս սալշած անոր երեսը կը նայեր չէր յուսար այս խօսքերը լսել : Թէպէտ և միտքը շատ հոգնեցուց և հազարաւոր խորհուրդներ անցան մաքէն, բայց ՚ի դուր . չի կրցաւ մտածութեանց խառնաշփոթ բառախն մէջէն յտտակ գաղտփար մը ստանալ եւ այս մտաւանջութենէն ազատիլ . ուստի անխօս և ասլշած սկսաւ Մանեայի

երեսը նայիլ այնպիսի ձևով մը որ ըսել կուզէր թէ իր մտքը չէր հասկնար : Մանեայ իր յուզմունքը ծածկել ջանալով՝ դողդոջուն ձեռքովը գրպանէն թուղթ մը հանեց և զայն Սրամայիսի երկնցնելով, ըսաւ աղետարշ արտասանութեամբ մը :

— Չի պիտի մեռնիս, այնպէս չէ՞ :

Ո՛վ կրնայ նկարագրել Սրամայիսի դէմքը այս թուղթը կարգացած ժամանակ, մահատից տագունութիւն մը պատեց երեսին վրայ, ձեռքերը կը դողային եւ թուղթը ինկաւ ձեռքէն : Գլուխը վեր վերջնելով Մանեայի երեսը նայեցաւ որ նոյն միջոցին թևերը իրարու վրայ բերած այնպիսի շնորհալի կերպով մը իր գէմը կայնած էր որ թերեւս Սրամայիս իր կեանքին մէջ անոր վրայ այսչափ շնորհք և հրապոյր տեսած չունէր : Մեքենաբար ատրճանակ մը հանեց վերարկուին տակէն և զայն գետինը դնելով, Մանեայի ոտքն ինկաւ : Եւ թէ մահը տեսած ըլլար Մանեայ, այնչափ չէր ստուար, բոլոր այս տեսարանին դերասանները շփոթած ու խռոված էին : Գարեգինի և Սրտեմի աչքերը լեցան, ամենքը լուռ կեցած էին և ոչ ոք չէր համարձակեր այս լուսթիւնն աւրելու, միայն երբեմն Սրամայիսի հեկեկանոց ձայները կը լսուէին որ մանկուն մը պէս թագուհիի նման Մանեային ոտքը ինկած կուրար և չէր

համարձակեր աչքերը վեր առնելու, իբրև յանցաւոր մը որ կը պատրաստուի իւր պատիժը կրելու :

Իսկ Մանեայ որ գեղեցիկ արձանի մը նման կանգնած էր ոտքի վրայ և որուն սիրտը տակն ու վրայ կըլլար, բռնեց Սրամայիսի ձեռքը և զայն ոտքի հանելով, միւս ձեռքն ալ անոր ուսին վրայ դրած երեսը կը նայեր : Մի և նոյն ատեն զինքը մասնաւորապէս փորձաւոր ժպիտը շրթանցը վրայ երևեցաւ և Սրամայիս լուռ և տխուր զնայելով անոր գէմքին քաղցրութենէն ասր չէր մնացեր էր և կարծես թէ գերտարգուկային զօրութեան մը ազդեցութեան տակըն էր :

— Սիրելի Սրամայիս, ըսաւ Մանեայ խանդաղատանօք, հիմայ լաւ կիմանամ թէ սէրը ինչ բան է, սիրած ըլլալու համար կը բերկրիմ, ալ մեր վշտերը լմնցած են, ալ թշնամի չունինք, նախախնամութիւնը զմեզ թշուառ ըրաւ որ վերջը այս անպատում բերկրանքը վայելենք : Հիմայ ալ զօրաւոր եմք : Վօրաքոյրս ժամանակէ մը ՚ի վեր է որ օտակալի ախտերով կը տանջուի և թէպէտ ինքը իմ սիրտս ամեն ժամանակ կը ծակէր, բայց ես իրեն կը կարեկցիմ, մինչ անիկայ այս վիճակին մէջն իսկ զիս կը վշտացնէ, դքեղ անիծելով եւ զիս իբրև անպատու յանդիմանելով : Սակայն ես մինչ

չի ցայժամ անյիշազար եղայ, սիրելիս, բարեհարուստ թիւնն երբէք անվարձ չի մնար, մենք ալ ազատ և երջանիկ ենք:

Այս խօսքերը ըսած ժամանակ անկեղծութիւնը ճակատին վրայ կը փայլէր. իսկ Արամայիս զմայրմանը անձնատուր եղած անչարժ կեցեր էր թեւերը իրարու փակտակտով: Նոյն միջոցին դուռը բացուելով Պ. Սերովբէ ներս մտաւ, աս որ տեսաւ Արամայիս վաղեց անոր վիզը պղտեցաւ. «դուն ես ազատարարս», ըսելով և անոր ձեռքերը արտասուքովը կը թրջէր ու կը համբուրէր: Պ. Սերովբէ ալ սիրտը ելած խանդաղատելի ժպիտով մը անոր գորովանացը կը պատասխանէր և կը հրճուէր այս անակնուների յաջողութեան վրայ: Արամայիս անկից բաժնուելով Մանեայի ուղղուեցաւ եւ անոր ձեռքը սրտին գնելով ըսաւ:

— Ազնիւ Մանեայ, յանցաւոր եմ ես, պէտք է որ իմ յանցանքս ներեոս, կենացս և երջանկութեանս համար քեզի շնորհապարտ եմ, հրամայէ, ես ալ պիտի հնազանդ իմ: Երբէք չեմ մոռնար որ դու ինձի համար սոսկում կրեցիր, արդէն վիրաւոր սիրտդ թունդ ելաւ ու լացիր, քու հագիդ աննկուն է, իսկ ես տկար եմ, շատ տկար, յուսահատեցայ և քեզի յաւիտենական կսկիծ մը պատրաստելու ջանացի, ներէ ինձ:

— Ե՛ս քեզի ներեմ, ըսաւ Մանեայ աղեկեղ շեշտով մը, դուն որ միշտ ազնուամտն եղած ես. քու յանցանքդ թշուառ ըլլալդ է:

— Բայց յանցաւոր եմ:

— Երբէք:

— Յանցանքս դիտեմ:

— Ես ամենեւին չեմ յիշեր:

— Ներէ ինձ:

— Գու սիրտդ մաքուր է:

— Ներում, կաղաչեմ:

— Ո՞վ կրնայ քեզ ներելու իրաւունք ունենալ:

— Կը սիրե՞ս զիս հիմայ:

— Ես քու կը եմ միշտ:

— Ա՛հ, ձեռքդ ուրեմն:

Այս տեղ Արամայիսի սիրտը չափե աւելի յուզուեցաւ, իր մեղամաղձօտ աչքերը զմայլելի շնորհօք լցան, խոնարհութիւնը գեմբին վրայ դրոշմեցաւ և այս խորտակուցիտատարող մանկան մը պէս կը դողար Մանեայի առջև որ իր կողմանէ ինքն իսկ Արամայիսի ձեռքը բռնած, լուռ, շրթանցը վրայ ժպիտ մը և այնպիսի զբայմամբը զգացեալ էր որոնց անարատութիւնը իր քովը եզրը շուտ կրնար խմանալ:

Մինչդեռ ամոնք պայտէս կեցած էին, Արտեմ Գարեգինի ձեռքէն բռնելով ոտքի վրայ ելաւ և գէպ ՚ի Մանեայի ու Արամայի

յիսի ուղղուելով ըսաւ դորովանօք :
 — Հիմայ , սիրելիներս , ալ ամեն բան
 ըմբացաւ , մէք երջանիկ եմք : Եթէ չեմ կրը-
 նար չի տրամիլ երբ կը յիշեմ որ այս գի-
 շեր տխուր յիշատակի մը տարեգարձն է .
 երբ կը յիշեմ որ , ահ , այս գիշեր սիրելի
 մայրս ծնագացս վրայ իր հոգին աւանդեց և
 հրեշտակի մը պէս մայրուր հոգին երկինք
 թռաւ . մահուան տագնապներուն մէջ ին-
 ծի համար ազօթեց եւ թշնամիներուն ալ
 ներեց . բայց միւս կողմանէ ալ կը հրձուխմ
 որ այս գիշեր մեր բարեբաւտութեան առ-
 ջի գիշերն է . ալ ոչ երկիւղ եւ տագնապ
 ունինք , սրտերնիս հանգարտ է , մեր սի-
 րելեաց քովն ենք , ուրախութեան արտա-
 սուր պիտի թափենք ասկից վերջը . հա-
 աշանք չի կայ և հրձուանք կը յաջորդեն
 մեր սրտամաշուքներուն : Ուստի , սիրելի-
 քդ իմ , Օն , երթանք վեր և հոն պատ-
 ուակեան ծերունուց մը ներկայութեանք՝
 մեր ուխտը նորոգենք և աւելի ամբայը-
 նենք զայն :

Այս խօսքերուն վրայ՝ Գարեգին և Արա-
 մայիս իրարու երես նայեցան , Մանեայ ալ
 լուս կեցած էր :

— Այս , երթանք , յարեց Արտեմ շնոր-
 հալի ծիծաղ մը վարդի պէս սցաւերուն վը-
 րայնն անցնելով , մեր սրաշտարանը հաս-
 վերն է :

Արամայիս լուս անոր ձեռքը սեղմեց :

— Ահաւասիկ միւս սրաշտարաննիս ալ , վը-
 րայ բերաւ Արտեմ Պ . Սերովբէն ցուցնե-
 լով . ճշմարիտ բարեկամի մը սիրտը կը կրե-
 նա և ազնուախոհ է :

Այս ըսելով Պ . Սերովբէի ձեռքը բռ-
 նեց թոթովեց որ այս միջոցին յափշտակ
 ուած՝ զուարճանալով այս տեսարանին վը-
 րայ , դադանի ցնծութիւն մընի՛ դգար սրտին
 մէջ . կը յիշեր սոսկալի անցեալը և ներ-
 կայն կը վայելէր անկեղծ բարեկամի մը
 խանդաղատանօք : Իսկ Արամայիս անբար-
 բառ , ապշեր կեցեր էր և այս եղածները
 երազ կը թուէին իրեն . բայց Արտեմ զա-
 նանք ամենքն ալ ապահովցուց , իրենց ծա-
 նուցանելով Պ . Կ . ին մարգասիրութիւնք
 և թէ ինչպէս անիկայ կարեկից եղեր էր
 իրենց երբ Արտեմ պատմեր էր իրենց քա-
 շած տառապանքնին : Ուստի այս սիրային
 զոյգերը իրարու ձեռք բռնած սկսան սեն-
 եակը թողուլ և գէպ ՚ի վերնայարկը տա-
 նող սանդուխը ուղղուիլ : Բայ ՚ի Արտեմն
 և Պ . Սերովբէն միւս երեքն ալ , Ման-
 եայ , Գարեգին և Արամայիս ճիշդ ինքնա-
 շարժ մեքենայի մը պէս կը քալէին . Արա-
 մայիսի անձկութիւնը վերջին աստիճանի
 էր և չէր գիտեր թէ ինչպէս մեկնէ այս ա-
 նակնունելի փոփոխութիւնը . երբեմն կը
 խրախուսուէր և երբեմն ընդ հակառակը

վահնալով աւելի կը սեղմէր Մանեայի ձեռքը և ձեռքը սրտին դրած անոր տրոփները կը համբէր : Սյուզէս սանդուխեն վեր ելլելով, սանդուխին գլուխը կանկ առին սկսան առջինն աւելի ապշութեամբ իրարու երես նայիլ, իբրև թէ ինչ ընելիքնին կը հարցնէին մեկմեկու եւ իրենց համար ձախութեան վրայ իրենք իսկ կը դարմանային, թէպէտ և Արտեմ լիովին համոզած էր զիրենք յուսալու և յաջողութեան վրայ ապահով լինելու :

Երբոր ասոնք այսպէս կեցած էին, Արտեմ նորօրինակ եռանդով մը ուղևորեալ և մէկ ձեռքով Սրամայիտի ձեռքը, միւսովն ալ Մանեայի ձեռքը բռնելով սկսաւ սիրատաւ անոնց բտելով թէ այս նու իրական գիշերը, յորում իրենց երջանկու թիւնը սկիւր կ'առնուր, պէտք չէ սև մտածութիւններով վրդովել եւ յաղթանակին ժամանակ, փոխանակ բերկրութեան, տրամութեամբ համակիլ, մինչեւ նախախնամութեան հրաշալի խորհուրդներովը որք մեր խելքէն ու մարէն վեր են, իրենց գործերը անյուսալի կերպիւ կերպարանափոխ եղած էին այն ատեն յորում ինքզինքնին թշուառութեան վերջին ծայրը հասած և մահուան խիստ մօտէն քայել կը կարծէին : Մանեայ և Արամայիս անոր երեսը կը նայէին գորսվազին անձկու թեամբ և միանգամայն դարմանալ

լով իրեն հաստատամտութեանը վրայ, իրեն՝ որ խոստմանը հաւատարիմ մնալու և ժօրը յիշատակը յարգելու համար մահն իսկ արհամարհէր էր :

Սյու տեսարանին իւրաքանչիւր անձը մէկ մէկ տեսակ զգացում կը կրէր և ամենուն ալ գիմաց գծագրու թիւնը շարունակ և արագ կը փոխուէր, իբրև թէ դատաւարի մը առջև պիտի ելլէին . այնչափ թըշուառութիւնը զիրենք սոսկացուցեր էր ասնա :

Վերջապէս իրարու ձեռք բռնած սկսան դէպ ՚ի մեծ սենեակը ուղղուիլ : Քիչ մը վերջը սենեակին մէջ տեղն էին :

Երբոր ներս մտան, սենեակին մէջ եղող ներք անօրինակ ապշութեամբ և լսիկ անոնց երեսը կը նայէին և իբրև երազի մը խաբուսիկ յնորքէն պատրեալ չէին կրնար աչքերնուն հաւատալ, վասն զի տարօրինակ կը թուէր իրենց այս տեսարանը : Սյու զանազան մարդոցմէ և տարբեր բնուորութեան տէր եղող անձերէ բազկացեալ ալ կումբին անդամոց դէմքը նկարագրել անհրնար է : Քաղմոցին մէկ անկիւնը նստած էր երկայնահասակ եւ նիհար կին մը, ա սիկայ շարաշուք դէմք մը ունէր, աչքերը խորունկցած և խաւարած էին, ծնօտին ոսկորները դուրս յցուած, քիթը անձունի բերանը մեծ : Գոյնը խիստ թուխ էր

և երեսին վրայ սև բիճեր կային որով ա-
մենատղեղ երևայթ մը կառնոյր : սևագոյն
կերպասէ թիկնոց և շրջագրեատ մը կը կը-
րէր : Սյոնենգամիա կինը Մանեայի մօրա-
քոյրը տիկին Նլպիսն էր , որ թէպէտ և սու-
կալի որովայնի խիթ մը ունէր և ժամանակ
ժամանակ սաստիկ կը տանջուէր , բայց ցա-
ւը հանդարտած ըլլալուն համար , ինքն ալ
եկեր նստեր էր անոնց զուարճութեանցը
մասնակցելու դիտաւ որու թեամբ :

Երբոր իր աչքին մեռելի գոյն կապերը
վեր վերցնելով Մանեան և Սրամայիսը սեն-
եակին մէջ տեղը կեցած տեսաւ , կարծես
թէ կայծակ իջաւ գլխուն , սոսկալի կատա-
ղութեամբ աչքերը բացաւ եւ ուղեց իր
վախճանին մօտ անդ թու թիւն մ'ալ ընել ,
բայց ալ ժամանակը անցեր էր , իր տկարու-
թիւնը կըզգար և իբրև թէ սոսկալով Մանե-
այի նայուածքէն որ իր անդ թու թիւնը
կը չափեր , անհանգստութեան շարժում
մը ընելէ վերջը , դարձեալ իր առջի դիր-
քը բռնեց : Անոր քով նստած էր Արտեմի
հօրաքոյրը ապշած այս անակնուների դիպ-
ուածին վախճանին սպասելով և երբեմն
ալ անհանդարտ հայեցուածքներ ձգելով
իր եղբօրը վահանին վրայ որպէս թէ բա-
ցատութիւն կուզէր : Սենեակին մէջ ա-
թուներու վրայ նստած էին տիկին Նլպիսի
երեք աղջիկները որք թէպէտ և ժամանակ

մը իրենց մօրը համախոհ էին , բայց վեր-
ջերը սկսան Մանեայի կարեկցիլ գաղտնի
կերպիւ , որովհետև իրենք խոկ կը վախ-
նային մօրերնուն կատաղութենէն : Ասոնք
ալ ապշած կը դիտէին Մանեայի շնորհալի
դէմքը և չէին կրնար մեկնութիւն մը տալ
անոր այս ձեռներեցու թեանը : Նոյնպէս
նստած էր Գրիգոր , որուն կապուտակ աչ-
քերուն մէջ ինդութիւնը կը փայլէր եւ
գաղտագողի կը ժպտէր Արտեմին նոյն հա-
մակրութեամբ որով առջի գիշերը այնչափ
վշտացեր էր Գարեգինի վտանգին վրայ և
զինքը ժամերով փնտռեր էր : Իր քովը կը
նստէր Սաթիկի , մազերուն գեղեցիկ գան-
դուրները աթուսին յենարանին վրայ տա-
րածած , որուն գեղնած գէմքը զուարթ
էր և անհնարին սնձկութեամբ զսրծոյն
վախճանին կրտսրասեր , երկիւղէ յուրա-
խութիւն և ուրախութենէ դարձեալ յեր-
կիւղ անցնելով : Սենեակին դրան քովն էր
Մանեայի եղբայրը , Յովսէփը , այս գեղե-
ցիկ պատանեակը պատկառանօք կը նայէր
քրոջը երեսը եւ չէր համարձակեր անոր
հետ խօսելու կամ անոր բան մը հարցնե-
լու : Պ. Սերովբէ ալ թիկնաթուռի մը կըր-
թընած՝ ոտքի վրայ կեցեր էր : Բազմոցին
միւս անկիւնը նստած էր Վահան՝ տխրա-
դէմ և դպկահար , կերևար թէ իր կատա-
ղութիւնը իջած էր և թէպէտ ինքը չէր

ու գեր այն գիշեր դուրս ելլել, բայց ՚ի շը-
նորհս Պ. Կ. ի սրուն խոտքին չէր կրնար գի-
մադրել, ակամայ եկեր էր: Գալու կը պա-
տեց իր արդէն տխուր դէմքը, երբ այս
երկու տարփաւոր զոյգերու ներս մանելը
տեսաւ որք կը թուէր թէ իւր կսկիծը ա-
ւելի գառնացներու համար միաբանած է-
ին և որոնց անկեղծութիւնը ալ աւելի կը
գրգռէր իր ցասումը զոր ծածկել կը ջա-
նար: Հզօր ձեռք մը իր վրայ կը ծանրանար
և կրպառնար զինքը ճգնելու. նախահնաւ
մուժեան ձեռքն էր այն որ զինքը կը ձգէր
այն խորխորատը՝ զոր ինքը ուրիշի համար
բրեւը գուն կը գործէր: Ինք Գարեգինի գի-
շերապահներու ձեռքախալել տարու ջանա-
ղիք եղած ատեն, քանի մը անձանօթներ
ալ իր կրպակը որուն մէջ ծանրագին նիւ-
թեր կային, բանալով բոլոր մէջի եղածնե-
րը աուեր տարեր էին և հիմայ ինքը, ա-
ռանց վաճառք մը ունենալու, շատ պարտ-
քի սակ ինկած էր. ուստի այսպիսի ձա-
խորդութեան մը ատեն, Արտեմի ընթաց-
քը զինքը մահացու կերպով վիրաւորելէ ա-
ւելի մեծ գէշութիւն մ'էր իրեն և զայն
կը գառնացներ: Իւր քովը նստած կը ծխէր
եօթանառուն և հինգ ասրեկան առոյգ ձե-
րունի մը, մաղերը բոլորովին ձերմկած,
դէմքը խիստ ձեւաւոր, բաւական զիրու-
թիւն ունէր և և հալուստներ կը կը-

րէր. այտերուն կարմրու թիւնը երիտասար-
դի մը նախանձը կը շարժէր: Իր զուարթ
և վեհ գէմքին վրայ քրիստոնէականել մար-
դասիրութիւն մը կը փայլէր: Այս անձը
Վ. սհանի վաճառականը, Պ. Կ. էր:

Պ. Կ. բոլոր կեանքը բարերարութիւնը
ներսով կանցըներ, ուստի երբ Արտեմ, ալ
չի դիմանալով հօրեղբօրը բրածներուն եւ
ստակալով անոր Գարեգինի կորստեանն հա-
մար բարած որոգայթներէն, սիրտը բացաւ
իրեն, Պ. Կ. ալ որուն մարդասէր բարքը ան-
ծանօթ չէր Արտեմին, խոտացաւ իր գօր-
ծերը կարգի դնել և հայրենի ստացուածք-
ները հօրեղբօրը ձեռքէն առնելով նորէն
իրեն սեպհականել: Արտեմ ալ ուրախանա-
լով սկսաւ համբուրել անոր ձեռքերը որք
թշուառաց համար միայն կը գործէին և ա-
պահով ըլլալով անոր խոտաման վրայ բոլոր
վշտերը մոռցեր էր. վասնզի քաջ գիտէր թէ
այս անուասիրտ անձը որչափ աղղեցու թիւն
ունէր հօրեղբօրը վրայ որուն գլխուն է-
կած վերջին ձախողանքն ալ քիչ նպաստ չէր
իր գործոյն յաջողութեանը. թէպէտ եւ
Արտեմ ամենեւին հեռի էր վրէժխնդրու-
թեան ոգիէ և ուրիշին աղէտներովը բա-
րեբաստիկ ըլլալու գաղափարն ունենալէ:

Երբ որ Արտեմ Գարեգինի ձեռքէն բռն-
նած սենեակէն ներս մտաւ, Պ. Կ. դթա-
լիք ակնարկ մը նետեց անոնց վրայ և ժղպ-

տելով բարեւեց զանոնք . անոնք ալ ժպտելով զինքը բարեւեցին յարգանօք : Մեկից վերջը Արտեմ Գարեգինի ձեռքէն բռնած , առանց և ոչ մէկու մը ուշադրութիւն ընելու , դէպ 'ի Պ . Կ . ուղղուեցաւ և Գարեգինի հետ ծունկի դայով յարգանօք համբուրեց այս պատուական մարդուն ձեռքերը . չափազանց ուրախութենէն աչքերը արտասուօք լցան , յետոյ ոտքի ելլելով դարձեալ առջի տեղերնին կեցան : Բարբ ահուժքը լուռ և ապշած՝ չէին համարձակեր այս հանդիսական լուռութիւնը ազմկելու . միայն տիկին Ելպիս քիչ մը վերջը անհանգիստութեամբ շարժելով երբ կը պատրաստուէր խօսելու , Պ . Կ . ի մէկնայուածքը որ անոր համար ահաւոր սաստ մ'էր և որուն նշանակութիւնը և վտանգաւոր հետեանքը՝ լուռ կը գուշակէր այս կինը , զինքը լռեցուց : Սակայն այս ստեղծի կինը սկսաւ թոյնը իր սիրտը թափել և կատաղութենէն մասնները կը խաճնէր , դէմքը բողբոջին սեցեր էր : Քանի մը վայրկեան վերջը սուր ճիչ մը արձակեց եւ կռնակի վրայ ինկած սաքերը գետինը կը զորնէր և դէմքը այլանգակ կերպով կը ծամաճռէր , իր ազջիկները հասկցան , խիթը բռնէր էր , ուստի զինքը սենեակէն դուրս հանելով ուրիշ տեղ մը տարին : Երբոր այս կինը զընաց , Արամայիս և Մանուկայ որ մինչև այն

տակն ահամայ սոսկում մը կը կրէին , սկըսան երկայն շունչ առնուլ և կարծես թէ ծանր բեռ մը գնաց կուրծքերնուն վրայէն , զուարթութիւնը սկսաւ դէմքերնուն վրայ երևալ և կազուարեցան , վասն զի չորս կողմը բարեկամներ էին որք իրենց բարօրութեանը բաղձալով գրեթէ իրենց հաւատարաւ հրճուանք կըզգային :

Երբոր լուռութիւնը նորէն տիրեց , Արտեմ շնորհալի կերպով մը թեկերը կուրծքին վրայ ամփոփած , խօսքը Պ . Կ . ի ուղեւով բտաւ սրտաուռ ձայնով մը :

— Ազնիւ տէր , դուք իմ հայրս էք և ես այս քաղցր անունը ձեր արժանապատուութենէն ուրիշ մէկու մը չէի կրնար տալ . դուք զիս կը սիրէք բուն ձեր զաւկին նրման , ուստի եթէ կը բարեհաճիք , իմ ուխտըս պիտի երկրորդեմ ձեր առջին զորան դըրժելի պահելու համար ամեն տեսակ տառապանք քաշեր եմ մինչև հիմայ :

Արտեմ այս խօսքերը արտասանած ատեն , վահան սկսաւ ծուռ ծուռ անոր երեսը նայիլ , թեպէտ և ինքն ալ անկարող էր չարիք մը ընելու , և երբ կը պատրաստուէր անոր խօսքը ընգամջելու , Պ . Կ . ձեռքով ձե մը ընելով զինքը լռեցուց եւ նշան ըրաւ Արտեմին որ խօսքը շարունակէ :

— Ազնիւ հայր , յարեց Արտեմ յուզեալ ձայնով մը , չեմ կրնար առանց սոսկման

միտքս բերել անցեալը , բայց երբ կը մը-
տածեմ որ սիրելի մօրս և Գարեգինի ըրած
խոստումն հատարելու ձեռնահաս եմ , չեմ
կրնար չի բերելիլ և քու անունդ չ'օրհնել
այն ջերմ եռանդով որով մօրս կը ծառա-
յէի և զինքը կը մխիթարէի իր տագնա-
պալից վայրկեաններուն մէջ . ո՛հ , որչափ
քաղցր էր ինձի այս , շատ անգամ կըսէի
Թէ ինչո՞ւ մարդիկ մեկմեկու օգնելու եւ
ղիրար արտփելու բերկրանքը կը փոխանա-
կեն այն սին հաճոյքներու հետ որք մար-
դուս կեանքը կը տագնապեն : Սիրելի մայ-
րըս անցեալ տարի բարեկենդանի վերջին
գիշերը իր կեանքը կնքեց , խոստմանս միշտ
հաւատարիմ մնալ խրատելով . ուստի ես
ալ կուզեմ այս գիշեր որ բարեկենդանի
վերջին գիշերն է , մօրս քաղցր յիշատակը
պատուելու համար , մինչև վերջը Գարեգինի
հաւատարիմ մնալու ուխտն ընել : Ալ սղոյ
զգեսաներս կը Թողում , վասն զի այս էր
մօրս հրամանը , եւ ուրախութեան հան-
դերձներ կը հագնիմ : Կուզեմ որ Պ . Հօրեղ-
բայրս ալ իմ հայրենական ժառանգու-
թիւններս ինձ դարձնէ զսրտից կարգադ-
րելը Գարեգինի կը յանձնեմ :

Արաեմ այս խօսքերը ըսած ժամանակ իր
պայծառ աչքերը կը փայլէին . դէմքը եւ
շարժումները նոր տառուգութիւն մը ա-
ռած էին . այսպէս ծաղիկը կը փթթի իր

Թաւմած գլուխը վեր վերցնելով , երբ իր
նամատար ձեռք մը պէտք եղած անունդը
մատակարարէ իրեն :

Երբ Արաեմ խօսքը վերջացուց , Պ . Կ .
զուարթութեամբ խօսքը անոր ուղղելով
ըսաւ :

Սիրելի աղջիկս , քու ուղածներդ ամեն-
քըն ալ պիտի ըլլան . դու այսչափ ժամա-
նակ Թշուառ եղեր ես , ուստի պէտք է որ
հիմայ ալ բարեբաստիկ ըլլաս . այսքու ար-
ժանաւոր վարձքդ է . ձեր պաշտպանը ես
պիտի ըլլամ և ոչ որ չի կրնար ալ ձեզ վը-
տացնել կամ անիրաւել : Քու ուխտդ որ
նուիրական ուխտ մ'ի և որում հաւատա-
րիմ մնալու համար ամեն վիշտ յանձն առած
ես , ալ հիմայ կը կատարուի . ալ դու ազատ
ես և Թշնամիներու տեղ բարեկամներ ըզ-
քեզ կը շրջապատեն :

Երբ Պ . Կ . այսպէս կը զուրջէր , Վահան
յուսահատութենէն Թեկերը կ'ոլորէր և
վերջին աստիճանի անձիւթիւն մը զինքը
ստաշարած էր . կը խորհէր իր երկու օր ա-
ռաջ ունեցած զօրութեանը վրայ , և երբ
կը տեսնէր Արաեմն ու Գարեգինը սրտնց այս
յանդգնութիւնը պատուհասելու ապիկար
էր , ինքզինքը կ'ուտէր : Թէպէտ և տկար
ու ջախջախեալ , բայց իր ձեռքէն կը հաւ-
կըցուէր Պ . Կ . ի դէմ գաղանի հետ մը կը
տածէր սրտին մէջ , մերթ ընդ մերթ ալ

դաժան նայուածներ կ'ուզղեր Արտեմի և Պարեգինի որք այս միջոցին անպատում բերկրութեամբ լուսած արհամարհստ գութով մը կը նայէին իրեն , և որպէս զի իրենց բերկրանքը չի վտարվի՝ շուտ մը աչքերնին անոր վրայէն կը դարձնէին և մեկմէկու ձեռք կը բռնէին :

Իսկ Մանեայ և Արամայիս երազի մը ցնորից մէջ եղածի պէս բոլորովին յափշտակուած էին և լսի իրարու աչքի մէջ նայելէ աւրիչ բան չէին ընէր . կարծես թէ բոլոր իրենց կեանքը այն սխալին վայրկեաններուն մէջ ամփոփուած էր . կարծես թէ անցեալ չիկար իրենց համար . յափշտակութիւննին միայն երբեմն շնորհալի ժպիտներով կ'ընդմիջէր զոր իրարու հետ կը փոխանակէին իրքև բարեբախտութեան նշան :

— Ազնիւ օրիորդ , յարեց Պ. Կ. զուարթութեամբ խօսքին թելը նորէն ձեռք առնելով . երբ կը մտածեմ որ ձեր գերածիւծալ օրերը արտասուօք և կոծով անցուցած էք դուք , կը ցուխմ ձեր վիշտերը աւելի առաջ չք գիտնալուս համար . բայց սա ալ կը խորհիմ թէ հիմայ սրտի հանդարտութեան և բարեբախտութեան ճաշակը աւելի քաղցր պիտի ըլլայ ձեզ համար :

Եւ Վահանին դառնալով , աւելցուց :

— Կուզեմ որ դու ալ Արտեմ օրիորդի ստացուածքները իրեն դարձնես և հիմայ

հոս այս բանին համար գիր մը գրես և այս գիրը իր քովը մնայ ապահովութեան համար . ինծի ալ որչափ որ պարտք ունիս , ես ալ զանոնք չեմ ուզեր և գրով մը քեզ պարտքէ ազատ կը կացուցանեմ :

Վահան երբոր այս խօսքերը լսեց բոլորովին շուտրեցաւ և չէր գիտեր թէ ինչ պատասխան տայ . այնչափ իր յուսահատութիւնը մեծ էր , սաստիկ ամօթ մը զինքը կորացուց , չէր համարձակեր աչքերը վեր առնուլ և հազար անգամ անիծեց իր բաղբը երբ մտածեց որ իր նպատակին հասնել կարծած ժամանակը բոլոր հնարագիտութիւնները 'ի գերեւ ելան և իր հակառակորդաց առջև ամօթապարտ կըլլար : Բայց Պ. Կ. ի վերջին խօսքը զինքը քիչ մը կըսփոփեր , ուստի յուզմունքը ծածկելու համար , անտարբերութիւն կեղծեց հնարեղածին չափ և շտկուելով ու Պ. Կ. ի դառնալով ըսաւ թէ իրեն կամքն այսպէս էր ինքն ալ կը հաւանէր այս բանին և բոլորով սրտիւ կը կատարէր ուղածը միայն թէ օրինաւոր ըլլար . վերջը գրպանէն թուղթ և մատիտ մը հանելով գրեց . գրելէն վերջը թուղթը Պ. Կ. ի գործուց գողցալով , ան ալ բարձր ձայնով կորդաց և Արտեմի հարցուց թէ դո՛ւ էր և երբ նա ալ իր գոհունակութիւնը յայտնեց , ծրարելով սոյն գիրը գրպանը դրաւ մինչդեռ միւս կողմանէ

Վահան ծանր անհանդատութեամբ մը պաշարուած յախամայից դեմքը կը ծռմուկէր և ձեռքին մատները կը կտորատէր :

— Սիրելի որդեակներս , ըսաւ Պ. Կ. սոքքի վրայ ելլելով , ալ հիմայ դուք վիշտ չունիք , այնպէս չէ՞ : Արտեմի և Գարեգինի դուժերը կարգադրուեցան , իսկ դուք , Մանեայ և Արամայիս , դուք ալ բարեբաստ էք հիմայ , ալ ոչ ոք կրնայ ձեզ թշնամանիլ . ձեր ատելիները որք ժամանակ մը ձեզ սանհար կըլլային , կարծեմ ուրիշներէն սանհար ըլլալու վտանգին մէջն են . չարատէր մը որչափ որ զօրաւոր ըլլայ , անոր պատիժն ալ համեմատաբար այնչափ սոսկալի է . դուք չունեցաք այն ոխակալութիւնը որ նախանձու և չարակամութեան արդիւնքն է . անյիշաչարութիւն գործադրեցիք մինչև հիմայ , ուստի ձեր բաժինը բարօրութիւն և խղճի հանդարտութիւն պիտի ըլլայ : Արդ , սիրելի որդեակք , ասկից վերջը հրձուեցէք և երջանիկ ապրեցէք :

Այս խօսքերը ըսելէն վերջը նստաւ նորէն բազմոցին վրայ , իսկ այս գեղանազ սիրուհիք անոր սոքք ինկած ձեռքերը կը համբուրէին և քիչ մը ժամանակէ ՚ի վեր ցամբած աչքերնին խնդութեան արցունքով կը թըրջէր : Արամայիս և Գարեգին սոքքի վրայ կեցած՝ օրհնութեան ուղիսեր կը հեղուին այս աղնուատիրա ձերոյն գլուխը որ ար-

դէն մարդասիրի փառաւոր պատկովը պատկուած էր , և չէին կրնար հրձուանօք յագենալ : Այսպէս այս ահուժը որ քիչ մը առաջ գրեթէ տխուր և չարագոյժ երևոյթ մը ունէր , բոլորովին կերպարանափոխ եղեր էր , սիրահարը սիրուհւոյն կը ժպտէր , բարեկամն զբարեկամը կը դգուէր , և բարերարին սիրտը կը զեղջը աղնիւ զգացմամբ : Բայ ՚ի Վահանէն ամենքն ալ զըւարթ էին և երկար ատեն զուարճացան այլ յայլմէ եղած , առանց ժամանակին անցնիլը զգալու :

Ժամը գիշերուան ինն ու կէսը զարկաւ . Պ. Կ. սոքքի ելաւ և իմացուց թէ մեկնելու ատեն էր , բոլոր ահուժը սոք ելան իր ետեւէն և սկսան պատրաստուիլ իրենց տեղըն երթալու համար . անկարելի է նկարագրել թէ ինչպէս բաժնուեցան իրարմէ անոնք :

Վերջապէս ամեն բան լնցաւ , հիւրերը տունէն դուրս ելան և Մանեայ զարձեայ մինակ մնաց ու սկսաւ եղածներուն վրայ մտածել քունէ արթննալու պէս և ցնորածի մը պէս չէր գիտեր ինչ ընելիլը , երբեմն մտազբաղութեան մէջ կիներ , երբեմն կը տխրէր , կուլար , վերջէն կը զուարթանար : Մանեայի այս վիճակը քանի մը օր տեւց :

Շարաթ մը անցաւ , Մանեայի մօրաբեւ ,

տիկին Ելզիսի ցաւերը աւելցան և սոսկալի կերպով կը տանջուէր ու ինքզինքը գետնէ գետին կը զարնէր . վերջին աստիճանի նիհարցած էր : Վերջապէս Մանեայէն ներում խնդրեց ըրած անգթու թեանցը համար , գիտնալով որ իր վախճանն հատեր էր . և իր ճգնաժամին ատենը զայն քովը կանչելով ձեռքը բռնեց և սկսաւ զինքը խըրատել և երջանիկ օրեր մաղթել իրենց , և իր անիրաւ ըլլալը խոստովանելէ վերջը , գեռ խօսքերը բերնին մէջն էին հոգին փռչեց : Մանեայ ըսցաւ անոր վրայ եւ իրեն համար սուգ կրեց ու վշտացաւ զարմանալի անյիշաչարութեամբ մը :

Մէկ քանի շաբաթէն վերջը իրենց բոլոր գործերը կարգադրուած էին . Մանեայ Սրամայիսի ձեռքը բռնած իրենց փոքր պարտէզին մէջ կը պարտէին . գէմբերնուն վրայ ժպիտը կը փայլէր եւ խանդակաթ բերկրանօք ծաղկանց հետ դրօսնելով և կարծես թէ այն չարաշուկ անցելոյն սոսկալի յիշատակներուն հետքն անգամ չէր մնացած և լոկ ներկային բարեբաստութեամբը կը բերկրէին . այսպէս ասոնք երջանիկ էին :

Նոյնպէս Սրտեմի և Գարեգինի հրճուանքը անպատմելի էր . Սրտեմի հօրեղբայրը քիչ մը ժամանակ վերջը կաթուածէ զարնուելով մէկ կողմը չէր բռնէր և առնք նստած էր , խոստովանելով որ ըրած չար-

եացը արժանաւոր պատիժը առած էր :

Սրտեմ և Գարեգին շատ անգամ Մանեայի տունը կերթային և չորսերնին 'ի միասին պարտէզին մէջ կը զուարճանային որոնց ուրախութեանց և խնդութեանց ճաշակը ոչ որ կրնայ առնուլ բաց 'ի երկար ատեն վիշտ ու տառապանք կրելէ վերջը երջանիկ եղողէ մը :

Երջանիկ ապրեցան ասոնք մինչև վերջը :

ՎԵՐՋ

8/20 104

« Ազգային գրադարան

NL0109833

